

ספרי' – אוצר החסידים – ליובאוויטש

קובץ
שלשלת האור

שער
שני

היכל
שלישי

שלחן ערוך

אורח חיים

חלק ראשון

מכבוד קדושת אדונינו מורינו ורבינו הגדול הגאון האלהי
החסיד המפורסם אור עולם מופת הדור
נזר ישראל ותפארתו קדוש ה'
מרנא ורבנא

מוה"ר שניאור זלמן נבג"מ

סימנים קנה"קנו

מהדורה מתוקנת ומבוארת
עם הוספות חדשות מכת"י

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים ושנים לבריאה

**SHULCHAN ORUCH
ORACH CHAIM
Simanim 155-156**

Revised Edition
Copyright © 2022

by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718
editor@kehot.com / www.kehot.org

ORDER DEPARTMENT:
291 Kingston Avenue / Brooklyn, New York 11213
(718) 778-0226 / FAX (718) 778-4148
www.kehot.com

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior permission from the copyright holder.

The Kehot logo is a registered trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch®.

1 3 5 7 9 10 8 6 4 2

ISBN 978-0-8266-5125-9

Printed in Israel

נסדר בדפוס „עזרא”
ע”י ירמ”י הכהן בן לאה מיטא שי”

פתח דבר

הננו מוציאים לאור בקונטרס בפני עצמו מהדורה מיוחדת של הסימנים קנה־קנו משולחן ערוך אורח חיים לכ"ק אדמו"ר הזקן זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

כמה פעמים העיר כ"ק אדמו"ר זי"ע אשר סימנים אלו קובעים ברכה לעצמם מחמת סגנונם המיוחד.

לאחרונה זכינו בס"ד לגילוי כתב יד קדום של חלקים מסימנים אלו שיש בהם תוספת של ארבעה קטעים חדשים ושינויים נוספים לגבי הנוסח שבדפוס.

לאור זאת אנו מדפיסים את נוסח כתב היד עם השוואות לנוסח הדפוס, ואחריו את שני הסימנים במלואם עם מראי מקומות וביאורים.

כל זה נערך ע"י הרה"ח הרה"ת ר' אברהם שי' אלאשווילי, מעורכי המהדורה החדשה של שולחן ערוך רבינו.

פרטי הדברים וכללי העריכה נתבארו לקמן במבוא של העורך. לחביבותא דמילתא הבאנו בסוף הקובץ צילום כתב היד שנמצא לאחרונה.

מערכת „אוצר החסידים“

בדר"ח אדר שני תשפ"ב
ברוקלין, נ.י.

תוכן הענינים

7	מבוא
12	לקט קצר מדברי כ"ק אדמו"ר זי"ע על סימנים קנ"ה-קנ"ו

הלכות בית הכנסת

א	קנה. לילך מבית הכנסת לבית המדרש
ג	קנו. סדר משא ומתן

שולחן ערוך המבואר

הלכות תלמוד תורה

יג	קנה. שְׁפַל אֶחָד חָיַב בְּתִלְמוּד תּוֹרָה
----	---

הלכות משא ומתן

יט	קנו. סְדֵר מִשָּׂא וּמִתָּן
----	-----------------------------------

הוספות

נד	פיענוחים
סו	הלכות שלא הובאו בשו"ע"ר ממגן אברהם סי' קנו ס"ק ב
סח	צילום כתב היד

מבוא^א

טרם אדבר אפתח בשבח והודיה גדולה לה' יתברך על שזיכני למצוא, בהשגחה פרטית מופלאה, כתב יד בלתי ידוע משו"ע רבנו הזקן של סימן קנה בשלמותו וסימן קנו עד אמצע סעיף ז, אשר בו הלכות שלא נדפסו מעולם בשו"ע רבנו הזקן.

בזכות מציאה זו, כמה וכמה הלכות שנשמטו מהדפוסים שבו אל מקומם הטבעי, ובכך באה אל שלימותה המציאה שעליה הכריזו מדפיסי שו"ע"ר בשנת תרט"ז: "וכעת ניתוסף שני סימנים חדשים מהרב המחבר ז"ל אשר לא היו בדפוס מעולם, רק מצאנו אותם בהכתבים של הרב הנ"ל אשר לא שזפתהו עין רואה, והם סי' קנ"ה קנ"ו בחלק ראשון אורח חיים¹. נמצאנו למדים שהסימנים קנה-קנו שבשולחן ערוך רבינו הזקן, הם הסימנים האחרונים שצורפו למסגרת השו"ע שלו, ונדפסו לראשונה בשנת תרט"ז בדפוס זיטומיר.

סימנים אלו, מלבד זה שנמצאו ונדפסו רק לאחר ארבעים שנה מאז שנדפס שו"ע"ר לראשונה, יש בהם שוני מיוחד משאר הסימנים בשו"ע"ר בחלק או"ח. השוני מתבטא הן בתוכן והן בצורת העריכה, ובכך מהווים למעשה חטיבה בפני עצמה בתוך כלל הסימנים של אורח חיים².

השוני היותר בולט בסימנים אלו הוא במראי-מקומות הרבים המצורפים אליהם. זהו דבר בלתי רגיל בסגנון ציוני המקורות של אדה"ז³. ובהם גופא יש מקורות וציונים

תר"ז נדפסה בויטומיר מהדורה קודמת של שו"ע"ר, ואז עדיין לא נמצאו שני סימנים אלו). אך ליתר דיוק נראה שהכתב נמצא בשנת תרט"ו עצמו, ולכן בהסכמה הנ"ל כתבו הרבנים "סימן קנה קנו בהמצאו".

[ואגב כך צ"ע בדברי ההסכמה הנ"ל שבתחילה כתבו על הרב דוב בער שיחי, ובהמשך כתבו עליו ז"ל, ובעת חתימת ההסכמה בכ"ה לחודש טבת תרט"ו עדיין היה חי, שכן הוא נפטר בט"ו בשבט של אותה שנה. ואפשר שהמדפיסים בשנת תרט"ו שינו בעת ההדפסה מ"שיחיה" ל"ז"ל", אך לא שמו לב לשנות כן גם בהתחלה].

ד וכבר העיר על כך הרבי בשחות קודש תשל"ו ח"א ע' 425 ששני סימנים אלו הם שונים לגמרי מכל שאר הסימנים והחלקים בשו"ע אדה"ז, ומפרט שם שאינו דומה לשאר סי' שבאו"ח, ולא לסימנים שביו"ד, ולא להלכות המלוקטות שבחלק חו"מ, ולא להל' ת"ת שנדפסו בחייו. ויש להוסיף שהם שונים גם מחלק המהדורה תנינא של הר' סימנים הראשונים הנמצאים בדינו.

ה הסגנון דומה מאד לסגנון ציוני המקורות של הצמח צדק בספריו, ועל פניו היה ניתן לומר שכל הציונים הרבים הם הוספת הצמח צדק. אלא שתוכן ההערות מותאים יותר לסגנון אדה"ז בקו"א אלא שהם באים כאן בקצרה, וכיון שההערות כמעט בודאות הן מאדה"ז, אין סיבה לומר ששאר הציונים נכתבו על ידי מישהו אחר, ומה גם שהרבה מאד מן הציונים מוסיפים תוכן ועומק בהלכות כפי שיראה למעיין בהם. דוגמא נפלאה לעומק הרב הטמון בציוני

א חלק מהמבוא נכתב בהשראת מאמרו של הרב נחום גרינוולד שהתפרסם בקובץ אור ישראל גליון כ בשנת תש"ס (וכבר אז העריך שמסתמא כמה סעיפים נשמטו בס' קנו מחמת הצנזר), אלא שבכמה דברים המסקנות שלי אינן עולות בקנה אחד עם מסקנותיו.

ב אין הכוונה שאלו כתי"ק של אדמו"ר הזקן ז"ע, שכן משו"ע"ר לא נותרו כתי"ק כלל אלא העתקות בלבד, כפי שמעיד על כך בנו האדמו"ר האמצעי ז"ע במכתבו הידוע שנדפס באג"ק שלו ע' ז, וביתר פירוט בהקדמתו לשו"ע"ר: "הנה מודעת זאת מרוב הצרות .. וכפרט שריפת הבתים פעמיים, ספו תמו כתיבי יד קודש של כבוד אדמו"ר ז"ל בעצמו, ולא נותר כי אם ההעתקות המפורים אצל התלמידים אחת הנה ואחת הנה".

ג על דבר מציאת הסימנים כתוב בהסכמת הרבנים למהדורת שו"ע"ר זיטומיר תרט"ז: "עתה קם ויתעודד וישנם מתניו באזור אור להוסיף ידו שנית [לאחר ההדפסה בשנת תר"ז], בתוספת מרובה, אשר השתדל ויגע, הלא הוא כבוד הרב דוב בער ז"ל [נכד אדה"ז], בנו של הרה"ק חיים אברהם ז"ע], ויגע ומצא עוד שני סימנים משו"ע או"ח סי' קנ"ה וסי' קנ"ו .. אשר הם מאירים את העיניים ומלהיכים הלכבות ההוגים בהם", ומסיימים שם: "היום יום שני כ"ה לחודש טבת שנת סימן קנה קנו בהמצאו לפ"ק" [שנת תרט"ו].

ונראה שהרב דוב בער הנ"ל מצא סימנים אלו כמה שנים לפני הדפסתם, והוא בין השנים תר"ח-תרט"ו (כי בשנת

שנדפסו בשולי הגליון, ויש מקורות וציונים שנדפסו בתוך הסעיפים עצמם. לא ידוע מי עשה חלוקה זו של הציונים, אבל ברור שיש כאן חלוקה מחושבת – מקורות ההלכה נדפסו בשולי הגליון ואילו ציוני מקורות נוספים¹ וכן הערות שיש בהם נפק"מ להלכה² נדפסו בגוף הסעיפים באותיות רש"י ובסוגריים.

שוני נוסף הבולט בשני סימנים אלו הוא, השינוי בסגנון כתיבת ההלכות משאר סימנים בחלק אורח חיים, והוא דומה יותר לסגנון הכתיבה בהלכות המלוקטות שבחלק חושן משפט, הן בכתיבת ההלכות בדרך קצרה והן בכתיבת הטעמים בקיצור נמרץ.

שנת חיבור שני סימנים אלו

לפי האמור לעיל שסימנים אלו דומים בסגנון כתיבתם להלכות המלוקטות שבחושן משפט, הרי שניתן היה לשער שהם נכתבו לערך באותה תקופה, הווה אומר משנת תקמ"ו ואילך³. וכן מוכח לכאורה מזה שבסי' קנו בהערה בסוף סי"ב מציין רבנו להל' נזקי ממון שבחלק חו"מ שלו.

ליתר דיוק היה ניתן לומר שהם נכתבו לאחר חיבור הל' ת"ת של רבנו, שכן בסי' קנה מציין רבנו פעמיים להל' ת"ת שלו (שנדפסו בשנת תקנ"ד). וכן מוכח גם מהציון לפרי מגדים⁴ ולאליה רבה בסי' קנו סוס"ב, שכן אדה"ז בשולחנו אינו מציין לספרים אלו, אלא רק בהל' תלמוד תורה ובמהדורא תנינא שנכתבו בתקופה מאוחרת. וכיון שהל' ת"ת נדפסו מאוחר יותר מהלכות המלוקטות של חושן משפט, ובסי' קנה מציין להל' ת"ת שלו, הרי שסימנים אלו נכתבו אחרי הל' ת"ת, כלומר בשנת תקנ"ד או תקנ"ה.

ברם כל זה היה ניתן לומר לפני שנמצא הכת"י על סימנים אלו, ואחרי שבחסידי ה' מצאנו שני סימנים אלו בכת"י מעתיק, ולאחר ההשוואה בין הסימנים הנדפסים ובין הסימנים כפי שהם בכתב היד, נראה שאין שום הוכחה מפורשת שסימנים אלו נכתבו בתקופה מאוחרת, שכן כל ההוספות של הציונים והמקורות אינם נמצאים בכת"י זה, וממילא אין שם ציון להל' ת"ת ולא להל' נזקי גו"נ ולא לאליה רבה ולא לפרי מגדים.

אלא שכאמור לעיל, עדיין יש מקום להוכיח מסגנון ההלכות. אך גם הוכחה זו אינה הוכחה ברורה, כי ניתן לומר שהסגנון של סימנים אלו שונה מאחרים לא בגלל שנת הכתיבה המאוחרת, אלא בגלל אופיים של סימנים אלו, שכיון שתוכן הסימנים עוסק בעניני קביעת עתים לתורה והנהגות האדם במשך היום בדרך ארץ ובמידות טובות, ולא בהלכות שבין אדם למקום כשאר ההלכות שבחלק או"ח, לכן כתבם רבנו מלכתחילה בסגנון הרמב"ם בהל' דעות בדרך קצרה.

¹ כדמשמע מהמובא בסוף הל' הלואה שהשמיטה האחרונה היתה בשנת תקמ"ד, ואם היה כותבם בשנת תקמ"ה מסתמא היה מציין ששנת השמיטה היתה בשנה שעברה, וכיון שכתב שנת תקמ"ד, משמע שהשנה היא מרוחקת משנת השמיטה לפחות בשנתיים.

² שנדפס בשנת תקנ"א.

המקורות (בסי' קנה ס"א), ניתן לראות בשיחת הרבי שנדפסה בתורת מנחם הכ"נ ע' 220 ואילך.

³ ואלא שבוה עצמו יש סמיה מסוימת, שכן אנו מוצאים תוספת ציונים ומראי מקומות ככמה ציונים בשולי הגליון, כמו בתוך הסעיפים, ואין לכך הסבר מניח את הדעת.

⁴ והן: שתי התערות האחרונות בסי' קנו ס"ב, וכן התערות המופיעות בסעי' ת, י, יב.

ועל כך יש להוסיף, שרוב ההלכות בסי' קנו הוא מהמג"א בסי' קנו סק"ב, שריכז הלכות שונות שאינן קשורות בהכרח לחלק אורח חיים. וכנראה משום שלא מצא מקום אחר, לכן כתבן כולן במקום אחד בקיצור נמרץ. אך רבנו לא הלך בזה לגמרי בדרך המג"א, אלא העתיק רק את אותן הלכות שלפי דעתו הן שייכות לכאן, ואילו את שאר ההלכות לא הכניס. אלא שלא ברור בדיוק לפי איזה כלל בחר רבנו את ההלכות מהמג"א, איזו לקרב ואיזו לרחק.

ולכן לענ"ד ניתן לקבוע שלפנינו שתי מהדורות שונות של סי' קנה-קנו, אחת נכתבה כנראה בשנים שרבנו כתב את חלק או"ח (בשנים תקל"א-ב). והשניה לא נכתבה מחדש, כי אין אנו רואים הברלים גדולים בין שתי הנוסחאות (מלבד מספר מועט של שינויים בתוכן ההלכות, וכן שינויי נוסח קלים בלבד), אלא רבנו בעיקר הוסיף עליה ריבוי מקורות וצינונים, כמו גם הערות בעלי תוכן. ואותן הוספות של המקורות והצינונים, כמו גם השינויים הקלים בתוכן ההלכות, נעשו לאחר חיבור הל' ת"ת שלו. כלומר, רבנו הגיה את הסימנים קנה-קנו (כפי שעשה בשאר הסימנים של השו"ע שלו¹), והכניס בהם תיקונים קלים בתוכן, ובעיקר הוספות רבות של ציונים מקורות והערות.

השינויים בין כתב היד לבין הנדפס

ישנם מספר שינויים בין כתב היד לבין הנדפס בשו"ע², ובכללות יש לחלקם לשלושה:

(א) **שינויים חיצוניים:** (1) הכותרת הראשית להלכות אלו בכתב היד היא: הלכות בית הכנסת (כמו הכותרת שבשו"ע הב"י), ואילו בנדפס הכותרת של סי' קנה: הל' תלמוד תורה, ושל סי' קנו: הל' משא ומתן³. (2) כותרת המשנה של סי' קנה היא: לילך מבית הכנסת לבית המדרש (כמו הכותרת שבשו"ע הב"י). ואילו כותרת המשנה של סי' קנה הנדפס היא: שכל אחד חייב בתלמוד תורה⁴. (3) מספר הסעיפים של סי' קנו הוא כ"ב, ואילו בנדפס הוא כ"א⁵. (4) המקורות בכתב"י הם מאד בקצרה, ושולבו בתוך ההלכות. ואילו המקורות והצינונים בנדפס הם רבים מאד, הן בשוה"ג והן בתוך הסעיפים כנ"ל⁶. יש לציין שחלק מהצינונים הם הערות בעלי תוכן שיש בהן נפק"מ הלכתית.

¹ בהל' ברכת כהנים (סי' קכח) ובהל' בציעת הפת (סי' קס"ד) וברכת הפירות (סי' רב, ריב, ריג), ועוד הלכות רבות, מי בהרבה נהגות ומי במעט נהגות. ואילו ההנהגות בסי' קנה-קנו עסקו בעיקר בתוספת מקורות, ציונים והערות. **יא** אומנם גם בכתב"י מופיעה בשני עמודים האחרונים הכותרת: הל' משא ומתן, אך נראה יותר שזוהי מעות המעתיק שנמשך אחר כותרת המשנה.

יב בכותרת המשנה של סי' קנו אין הברל בין שתי הנוסחאות.

יג הסיבות האפשריות לשינוי זה – ראה בהערה על הכותרת של סי' קנו.

יד יש ענין נוסף מפתיע בציון המקורות בסימנים אלו כפי שהם נדפסו, שהצינונים מפורטים מאד, לדוגמא הציון לגמרא כולל את שם המסכת, שם הפרק וציון הדרג והעמוד,

² במסגרת ההנהגות שרבנו ערך בשו"ע שלו, כמובא בהקדמת שו"ע שנכתבה ע"י הרבנים בני הגאון המחבר: "אחר רוב שנים שהוסיף פליאות חכמה על חכמתו בעמקות ובקיאיות, כמו בהיותו בן שלשים שנה שחזר על כל התלמוד עם כל הראשונים והאחרונים מ"ו פעמים, כאשר שמענו מפה קדוש שבהיותו בק"ק מאהליב שאצל נהר דניסמור, חזר על כל התלמוד פעם המ"ו בעמידה לילה ויום, לא פסק פומיה מגורסא כאשר עיני הכל ראו... אז התחיל להגיה ולחדש בספרו זה מזלג אורח חיים, והחל מהלכות נטילת ידים, וכנראה לעין כל מבין, עומק דיני נט"י המוסדים על אדני פו וחידישים נפלאים יסודתם בהררי קודש מעיין הראשונים".

ונראה שאת ההנהגות ניתן לזהות על פי הסוגריים הרבים המשולבים בהל' נט"י, ועד"ז בשאר הסימנים, כמו

(ב) השמטות מפני הצנזור: בסימן קנו הנדפס חסרות ארבע הלכות המופיעות בכתב היד, ומסתמא היו גם בכתה"י שממנו הדפיסו בשו"ע בשנת תרט"ז, אלא שהם נשמטו כנראה ע"י הצנזור¹⁰, והן: (1) דיני שותפות עם גוי. (2) דין אהבת ישראל ברשע. (3) מצות אהבת הגר. (4) איסור שנאת ישראל.

(ג) שינויים בנוסח: ישנם מספר שינויים בנוסח ההלכות בין מהדורת הדפוס לכתה"י: (1) בכתה"י מופיע ענין לימוד התנ"ך כהוספה ליראת שמים, ובנדפס נשמטה הלכה זו. (2) בנדפס הביא את חובת לימוד ההגדות, ובכתה"י לא מופיע ענין זה. (3) בכתה"י מובא שת"ח צריך ליטור איבה בלבו למי שפגע בו, ואילו בדפוס לא הדגיש פרט זה, ובמקום זה כתב שהפוגע יקבל עונשו על כיוזי ת"ח. (4) בנדפס ישנו קטע שלם בסי' קנה סוס"א שנשמט לגמרי בכתה"י. (5) בכמה וכמה סעיפים הנוסח של כתה"י מתוקן יותר מאשר בנדפס¹¹: (א) כגון"י בסי' קנו ס"א נוסף בכתה"י: "שאיין עמה מלאכה כלל .. וגוררת עוון", שאין בנדפס. (ב) שם ס"ב הנוסח בכתה"י: ראוי לגדעו כאשרה כלשון הגמרא, משא"כ

כותב: "אבל בשנאת הרשעים אין בו איסור, אלא מצוה לשנאותם אחר שנוכח אותם על חמאם הרבה פעמים ולא רצו לחזור בהן, שנאמר הלא משנאך ה' אשנא ובתקוממך אתקוממ".

ולכן מוסיף עוד ומציין: "ועיין בשו"ע חו"מ סי' ערב סי' א", שבו כתוב: "השונא האמור בתורה לא מהנכרים הוא אלא מישראל, והיאך יהיה לישראל שונא, והכתוב אומר לא תשנא את אחיך בלבבך? אמרו חכמים: כגון שראו לברו שעבר עבירה והתרה בו ולא חזר, הרי מצוה לשנאותו עד שיעשה תשובה וישוב מרשתו".

ומכל המקורות הנ"ל נמצינו למדים שאיסור השנאה לישראל הוא רק בישראל כשר.

[ומה שמציין שם בהמשך "ועיין עוד בהרמב"ם פ"ו מהל' דעות פ"ה", אינו שייך להלכה זו, שהרי הוא הוא המקור להלכה זו של איסור השנאה לישראל, ומה שייך לכתוב: "ועיין עוד"? אלא שייך להלכה שלאחריה: "כישחמא איש לאיש לא ישממנו וישתוק .. ולא תקפידה תורה אלא על המשטמה", ועל זה בא בשו"ע הגי' לרמב"ם שם בהל' דעות פ"ו ח"ט, ששם מובא הלשון שבפנים, ועל כך מוסיף הערה: "ועיין עוד בהרמב"ם הל' דעות פ"ו ה"ה", שגם משם מובן שהאיסור הוא דוקא על המשטמה שבלב. ומה שלא כתב "ועיין עוד בהרמב"ם שם ה"ה", נראה משום שזה נכתב כהערה בפני עצמה ולא בהמשך לציון המקור].

ואם כנים הדברים, הרי ציוני מקורות אלו שנשארו מיותמים בדפוס זיטומיר תרט"ז, הם עדות חיה לשתי הלכות שהיו בכתב היד שממנו נדפסו הסימנים קנה"קנו בשו"ע בשנת תרט"ז, והן: מצות שנאה לאדם רשע, ואיסור שנאה לאדם כשר, אלא שנשמטו בהדפסה מחמת התערבות הצנזור, ובכתה"י שלפנינו שבו הלכות אלו למקומן.

טז המעם הפשוט הוא, מפני שבנוסח שבכתב היד לא נגעו המעויות הנובעות מחמת הדפוס, משא"כ הנוסח שבדפוס לפעמים יש בו תרתי לרעותא, מעויות מחמת העתקה ומעויות מחמת הדפוס.

יז ישנם עוד שינויים רבים, והם ציוני בלגוף הקובץ.

וכן הציונים לשאר הספרים כוללים את המקור המדויק עם כל הפרטים, אשר זהו דבר בלתי שכוח כמעט בשו"ע"ר. ועם כל זה אין בכך כדי להטיל ספק שקול שלא רבנו הוקן כתב ציונים אלו, שכן רוב הציונים הם בעלי תוכן המוסיפים הבנה יתרה או עומק נוסף בתוכן ההלכות.

[אך מה שנראה ברור שהמקורות לפסוקים שהובאו בלגוף ההלכות, לא ע"י רבנו נכתבו, שכן אין זה דרכו כלל בשום מקום, ומסתמא נוספו ע"י המדפיסים או אחד המעתיקים].

טו הוכחה מפורשת לכך שלפחות שתי הלכות נשמטו ע"י הצנזור, ניתן לראות ע"י מספר מראי מקומות שנשארו במהדורה שבדפוס ואינם שייכים להלכות שבדפוס, כדלקמן. והוא בתחילת סי' (בנדפס) על המילים: "כישחמא איש לאיש לא ישממנו וישתוק", מופיעה הערה זו: "ועיין לעיל בהגה"מ שם רפ"ו, ובספר החינוך סוף סי' רלח, ועיין בשו"ע חו"מ סי' ערב סי' א". המעין שם בתוכן הדברים יראה שאין למקורות אלו שום קשר להלכה שעליה הם צוינו, שכן בכל המקורות הנ"ל מדובר על שנאה לאדם רשע, שזהו דין המובא בסעיף ה מהכת"י שלפנינו, ואם כן לכאורה ציוני המקורות שייכים לס"ה הנ"ל.

אלא שאם הציון היה מכוון לסעיף זה ממש, היה צריך להיות כתוב: "הגה"מ הל' דעות רפ"ו", שהוא המקור להלכה זו, ומה שכותב "ועיין לעיל בהגה"מ שם", מובן שהערה זו נכתבה בסעיף שלאחריו, שזהו הסעיף המובא בריש סי' מהכת"י: "כל השונא בלבו אחד מישראל הכשרים עובר בלא תעשה".

מקור הלכה זו הוא ברמב"ם, אלא שברמב"ם לא מופיעה תיבת "הכשרים", ונראה שעל תיבה זו באה הערה דידן, שכן בהערה זו מביא מקור שאיסור השנאה אינו כולל אדם רשע מישראל. ולכן כותב "ועיין לעיל בהגה"מ שם", והוא הגה"מ המובא בסעיף שלפניו כן על מצות שנאת אדם רשע, שמהו מובן גם שאיסור השנאה אינו חל על אדם רשע, וממילא מובן מדוע הוסיף רבנו "הכשרים" גבי איסור שנאת ישראל.

ולכן מציין גם ל"ספר החינוך סוף סי' רלח", שגם הוא

בנדפס: הוא כאשרה. 3) שם ס"ד בכתה"י: ביודעי ה' ותורתו", ואילו בנדפס: "ביודעי ה' ובתורתו" (שאינן לו הבנה). ועוד שינויים רבים כפי שמפורט בקובץ שלפנינו. אך מאידך בהרבה מקומות הנוסח שבדפוס הוא מתוקן יותר מהנוסח שבכתה"י¹¹, כפי שמפורט בקובץ.

תוכן הקובץ שלפנינו

בקובץ שלפנינו נעשתה עבודה בכמה מישורים:

(א) הסימנים של נוסח כתב היד הובאו כאן במלואם כמות שהם, תוך כדי הבלטת כל השינויים שבין נוסח כתב היד והשוואתם לנוסח שבדפוס. הדגשת השינויים של כתב היד נעשתה בתוך הטקסט עצמו, ובהערות הובא הנוסח שבדפוס. כך יעמוד המעיין על כל השינויים שבין שתי הנוסחאות. לא פסחנו על שום שינוי אפילו היותר קטן.

(ב) שני הסימנים שבדפוס הובאו כאן כשהם משולבים עם ההוספות והתיקונים שבכתב היד, כך ניתן ללמוד בשני הסימנים כשהם שלמים. כדי להקל על הלומד, פיסקנו וניקדנו את שני הסימנים, וכן חילקנו את הסעיפים לקטעים. בהערות הוספנו מקורות רבים, ובעיקר ביארנו בביאור תמציתי כל הצריך ביאור, תוך כדי השוואה והתאמה עם מקומות אחרים בשו"ע.

(ג) במדור "פיענוחים" נערך פיענוח לרוב המקורות והציונים שרכנו הזקן הכניס במהדורה שבדפוס, ובכך הקלנו על הלומד המבקש ללמוד את ההלכות הללו בעיון.

(ד) בסוף הקובץ הובאו כל ההלכות המובאות במג"א שאדה"ז השמיטן משולחנו. ואולי על ידי זה יוכלו הלומדים לבאר מדוע רבנו ראה לנכון להשמיטן.

ואסיים בדברי הרבנים נותני ההסכמה למהדורת שו"ע זיטומיר תרט"ז, שכתבו על שני סימנים הללו: "אשר הם מאירים את העיניים ומלהיבים הלבבות ההוגים בהם".

ובלבי תפלה קטנה (ולא אהלך בגדולות ובנפלאות): כשם שזכיתי למצוא את סי' קנה"קנו עד סעיף ז, יתן ה' ואזכה למצוא גם את החלק השני של סי' קנו עד סופו, עדי נוכה ל"תורה (חדשה) מאתי תצא", זוהי תורתו של משיח, בקרוב ממש.

אברהם אלאשויילי

עורך

ער"ח אדר שני

שנת מצא שם קנ"ה קנ"ו¹² לפ"ק

¹¹ מאשר בדפוס, כאמור לעיל.
¹² י"ט תשפ"ב. והוא על משקל מה שכתוב בהסכמת הרבנים למהדורת זיטומיר תרט"ז: שנת סימן קנה קנו בהמצאו לפ"ק.

¹³ יח הטעויות בכתב היד נובעות בעיקר מחמת מהירות ההעתקה, ולכן בכמה תיבות חסרות אותיות (כמו "ביום המשפט" במקום "בקיום המשפט", וכן "השטמה" במקום "המשטמה" ועוד כיו"ב), או שבמקום "לא" העתיק "לו" וכיו"ב. אבל בכללות הנוסח המועתק מתוקן יותר

לקט קצר מדברי כ"ק אדמו"ר זי"ע על סימנים קנ"ה-קנ"ו

ענינים נפלאים בסימנים אלו

וגם כפי שאדה"ז מביא בארוכה בשו"ע שלו (או"ח סקנ"ה ס"א), ובכמה מראי מקומות בזה [כפי שדובר כבר פעם בארוכה כמה ענינים נפלאים שאדה"ז שם (באו"ח סימן קנ"ה וקנ"ו) מחדש ע"י כל המראי מקומות, והסדר שבהם].

(משיחת ר' תשרי תשל"א)

נכתבו בסגנון שונה

ובדרך אגב: ישנו עוד ענין בנוגע לשו"ע אדה"ז שדורש ביאור – והוא בנוגע לסגנון הלשון של שו"ע אדה"ז, שסגנון הלשון של סימן קנ"ה וקנ"ו שונה מסגנון הלשון של כל או"ח, ועד"ז גם סגנון הלשון של הל' ת"ת הוא סגנון נפרד. – בנוגע לחלק שיש, אפשר לומר שזהו סגנון שונה מפני שהם הלכות מלוקטות, עד"ז בנוגע לחלק יו"ד כתוב בהקדמת הרבנים בני הגאון המחבר ש"בחלק היו"ד שבו ההוראות או"ה שלפני המורים יובאו פסקי ההלכה שינה טעמו ולשונו", ועד"ז בנוגע להל' ת"ת – שזה נדפס עוד בחייו, אבל בנוגע לסימנים קנ"ה וקנ"ו של חלק או"ח, עדיין צריך עיון מדוע הם נכתבו בסגנון שונה.

חשבתי שהכולל שנמצא כאן, יתעסק עם ענינים אלו, יכתבו על זה וכו', אבל עד עכשיו לא עשו את זה, ועכ"פ שמכאן ולהבא יתעסקו בזה.

(משיחת ש"פ מקץ תשל"ו)

שלל של חידושים

וכפי שרואים גם בשו"ע של רבינו הזקן בסימן קנ"ו, ולדאבוננו, לא לומדים כ"כ סימנים אלו, בה בשעה שלמרות היותם בקיצור, יש בהם שלל מראה-מקומות וחידושים כו' יותר מאשר בשאר חלקי השו"ע של אדה"ז עצמו.

(משיחת ש"פ משפטים, פ' שקלים, מבה"ח אדר תשכ"ט)

העומק הטמון בציוני המקורות

בנוגע לציונים שמציין אדמו"ר הוקן, שבדאי אין זה כדי להראות בקיאות, מסתבר לומר שציונים אלו שייכים ונוגעים להבנת ההלכה, ובפרט שכותב „ועיין שם“, היינו שע"י העיון במקומות הנ"ל יתוסף ביאור בהבנת ההלכה.

(משיחת כ' מנ"א תשח"ו)

הלכות בית הכנסת^א

קנה לילך מבית הכנסת לבית המדרש^ב, וכו' ב' סעיפים:

א כל איש ישראל (רמב"ם^ג שו"ע יו"ד סי' רמ"ו^ד) חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורים^ה.

ואפילו עני המחזיר על הפתחים, ואפילו בעל אשה וכנים, שצריך לטרוח אחר פרנסתו — חייב לקבוע לו עת לתלמוד תורה כיום ובלילה, שנאמר "והגית בו יומם ולילה".

ובעת זו צריך תלמוד^ו תורה שבכתב ותורה שבעל פה, הלכות פסוקות ותלמוד^ז. ולא תלמוד בלבד אם הוא תחילת לימוד^ח, לפי שבתחילה צריך לידע הרבה מן האיסור והמותר בלא טעמים וראיות^ט, ואיך לעשות המצות הנהגות^י, כדי שידע לשמור ולעשות ולא יחטא קודם שידע הכל על נכון מעומק לימוד התלמוד.

וגם יב צריך להיות רגיל בספרי הנביאים ותוכחתם ושאר כל הכ"ד ספרים, כדי שיכנים בלבו יראת שמים^{יא}.

(הר"י פ"ק דברכות^{יב}) ועת זו שביום מצוה מן המובחר לקבוע אותה מיד אחר התפילה קודם שילך לעסקיו.

וכל (ברכות ס"ד^{יג}) היוצא מבית הכנסת לבית המדרש והולך ללמוד — זוכה ומקבל פני שכינה^{יד}, שנאמר "ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלקים בציון"^{טו}.

שחלק מהלימוד צריך להיות תחילה "תורה שבכתב". אך כאן בא לומר, שבנוסף לענין מצות התלמוד תורה שבדבר, יש בקריאת נביאים וכתובים גם ענין של יראת שמים, ולשם כך צריך לקרוא אותם בתדירות, כלומר "שצריך להיות רגיל בקריאתם".

אך בנדפס השמישו רבנו, ובטעם הדבר יש לומר, משום שבנדפס לקמן סי' קנו סוס"ד כתב: "לדבקה בו — למד דברי אגדה, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם". ודרשה זו נשמטה מהכת"י. ונמצינו למדים שבכתה"י נתן המלצה ללמוד התנ"ך (מלבד החיוב היומי) בשביל יראת שמים, ואילו בנדפס מצריך לשם כך לימוד האגדות. ולהעיר שבהל' ת"ת פ"ב ה"ב מוכיר בתחילה שצריך לקרוא "בעתים מוזמנים תורה שבכתב" (גם אחרי שכבר למד את כולה ויודע אותה), אם כי אינו כותב שזהו לשם יראת שמים. אך בהמשך מביא את החיוב ללמוד "דרשות ההגדות, להתבונן מתוכם מוסר השכל, לידע את ה', כמו שאמרו חכמים: רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם — למד דברי אגדה, שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומתדבק בדרכיו".

יד וכ"ה בנדפס. אבל לא מצאנו כן ברבנו יונה שם, וצ"ל: רבנו יונה בספר הידאה, שכותב: "ויטוב שלמוד מיד, משום דכתיב ילכו מחיל אל חיל, ומיד מרם ילך לעסקיו".

טו בנדפס בשו"ע:ג: סוף ברכות דף טד.

טז בנדפס: השכינה.

יז בנדפס: (ועיין שם בתלים בתי"י ובגמרא סוף מסכת

א וכ"ה גם בשו"ע הכ"י. אך בנדפס: הלכות תלמוד תורה. **ב** וכ"ה גם בשו"ע הכ"י. אך בנדפס: שכל אחד חייב בתלמוד תורה.

ג בנדפס בשו"ע הגליון: רמב"ם פ"א מהל' ת"ת ה"ח. **ד** בנדפס שם: טור ושו"ע יו"ד ריש סי' רמו.

ה בנדפס: יסורין.

ו שצריך לטרוח אחר פרנסתו — אינו בנדפס. וראה גם הל' ת"ת פ"ג ה"ב: "ואף שיש לו נשים וצריך לעסוק במלאכה לפרנס אשתו ובניו", אלא ששם מירוי גם למו שרוצה לקיים מצות "ודברת בם" מן התורה (שיעשה תורתו עיקר ומלאכתו עראי), ואילו כאן מדבר במצות קביעות עתים לתורה כיום ובלילה, מצד הציווי "והגית בו יומם ולילה".

ז בנדפס: שילמוד. ולאורה כצ"ל.

ח בנדפס בשו"ע:ג: עיין מה' בהל' ת"ת פ"ב ס"א.

ט בנדפס שם: עיין שם בהל' ת"ת ס"ב.

י בנדפס שם: עיין ט"ז ביו"ד סי' רמו ס"ק ב וש"ך שם ס"ק ה.

יא בנדפס: הנהגות.

יב הלכה זו אינה בנדפס.

יג ראה שערי תשובה לרבינו יונה שער ב (הדרך הרביעית): "בעת אשר יהנה האדם בתורת ה' ויקרא בדברי הנביאים והכתובים, ויבין בנועם המוסרים, ויראה האזהרות והעונשים, יחדר לדברים ויבין לבו להיטיב דרכו ומעלליו, ויתרצה אל השם".

והנה בהל' ת"ת פ"א ה"ד ובפ"ב ה"א כתב רבנו שלימוד התנ"ך הוא חלק ממצות ידיעת התורה, וכן כתב כאן לעיל

הלכות בית הכנסת קנה

וקביעת^{יח} העת צריך שיהיה קבוע^{יט} ותקועה בענין שלא יעבירונו אף אם סבור^כ להרויח הרבה^{כא}.

ומכל מקום, קודם שילך לבית המדרש יכול לאכול פת שחרית אם הוא הגיל. וטוב שירגיל^{כב}, כי פ"ג מיני חלאים^{כג} תלויים במרה וכולם פת במלח וקיתון של מים שחרית מבטלת^{כד}.

ומצוה (מורכ^{כה}) להנהיג עצמו בהנהגה טובה לשמור בריאותו, כדי שיהיה בריא וחזק לעבודת בוראו.

ועל כן אינו רשאי לסגף עצמו^{כו}, אלא אם כן יש בו צורך לעבודה, כגון (רמב"ם בח' פרקים ובמדע^{כז}) שטבעו נוטה להיות שמוץ בתאות אכילה ושתייה או שאר תאות, ואי אפשר לו לכפות טבעו אלא אם כן יטה עצמו לקצה אחרון ולנהוג^{כח} בפרישות לגמרי מאותו דבר שטבעו כוסף, ומנהיג בזה זמן רב עד שידע בנפשו שאף אם ינהג עצמו בזה הדרך הממוצע – לא יטנו טבעו מדרך הישרה.

וזה^{כט} כלל לכל המדות שבאדם, חוץ מהגאוה^ל והכעס^{לא}.

ב אם (ע"ה מ"א^{לב}) צריך לעשות דבר נחוץ מיד אחר התפלה, ורוצה ללות עת הקבוע לו ולפורעה אח"כ ביום או בלילה כמו שיתבאר בסימן רל"ח^{לג} – אעפ"כ טוב שילמוד אפילו הלכה אחת או פסוק אחד^{לד} מיד אחר התפלה.

ואף (הרר"י^{לה}) מי שאינו יודע ללמוד ילך לבית המדרש ושכר הליכה בידו^{לו}, או יקבע לו מקום וילמוד מעט [ב]מה^{לז} שיוודע, ויכניס יראת שמים בלבו, ויפשפש במעשיו אולי ימצא בהם איזה צד עבירה ויפרוש ממנה.

מגובה הלב והכעס עד קצה האחרון, וכמו שאמרו חכמים מאד מאד הוי שפל רוח בפרק ד' דאבות משנה ד', יענין שם בפירוש הרע"ב ובפירוש המשניות להרמב"ם שהאריך בזה. וכן בענין הכעס, וכמו שיתבאר לקמן סימן קנ"ו ס"ג.

ונראה שקטע זה הוא הוספה מאוחרת, כיון שענין הגאוה והכעס מובא באריכות לקמן סי' קנו ס"ג ואין מעם לכותבו כאן. אלא שקשה מדוע לא ציין "כמו"ש בסי' קנ"ו, כדרכו בכגון זה, וכמו שמוכא גם בנדרס, ואפשר שיש כאן השמטה של המעתיק.

ובכל אופן במהדורה המודפסת שהיא מהדורה מאוחרת כאמור, הוסיף רבנו עיקרי הדברים במדת הגאוה והכעס, כדי להשלים את הענין לפחות בקצרה כבר כאן.

[ועל דרך הצחות יש לומר המעט, כדי שלא יהיה מצב שהאדם יתגאה או יכעס עד שיגיע לסי' קנו ס"ג].

לב וכן בנדרס בשו"ג: עמק הברכה. מ"א.
לג בנדרס: (כמו שיתבאר בסי' רלז ס"ב מהש"ס דערובין פרק הדר ד' ס"ה ע"א).

לד בנדרס בשו"ג: עיין בפרק שנו חכמים מ"ג.
לה בנדרס שם: הרר"י פ"ק דברכות בד"ה כל הקובע מקום לתורתו. רמ"א.

לו בנדרס שם: עיין משנה י"ד פ"ה דאבות.
לז וכן ברבנו יונה וברמ"א. ובנדרס: בזה.

מ"ק דכ"ט ע"א ובמד"ר פ' שמות פ"ב ובירושלמי פ"ד דשביעית.

יח בנדרס: וקביעות.

יט בנדרס: קבועה.

כ בנדרס: אף אם הוא סבר. וכן לשון הטור. אבל לשון שו"ע: אף אם הוא סבור, ככפנים. ולכאורה הוא לשון מתוקן יותר.

כא בנדרס בשו"ג: טור ושו"ע.

כב בנדרס: שירגיל בו.

כג בנדרס: כמנין מחלה. אך כאן הושמט, כנראה מפני שגם בטור ולבוש אינו.

כד בנדרס בשו"ג: ב"ק סוף פ"ח דף צב ובב"מ פ"ט דף קז ע"ב.

כה בנדרס שם: טור והרמב"ם פ"ד מהל' דעות.

כו בנדרס שם: פ"ק דתענית דף י"א ע"א והרמב"ם פ"ג מהל' דעות ה"א.

כז בנדרס שם: רמב"ם בשמונה פרקים פ"ד ובהל' דעות פ"ב.

כח בנדרס: בעצמו.

כט בנדרס: וזהו.

ל בנדרס: מן הגאוה.

לא כאן מסתרים הסעיף בכתת"י. אך בנדרס מובא ההמשך: שבהם אין ראוי לילך במדה בינונית, אלא להתרחק

הלכות בית הכנסת קנו

ג

קנו * סדר משא ומתן, וכו' כ"ב סעיפים

א לא אמרו (מ"א) קביעות עתים לתורה אלא במי שצריך לעסוק בדרך ארץ להחיות נפשו ונפשות ביתו, אבל מי שא"צ לכך, או שמתפרנס משל אחרים – חייב לקיים והגית בו יומם ולילה כמשמעו.¹

ואף מי שצריך לכך (ברכות להו) – לא יעשה מלאכתו עיקר אלא ארעיו, כדי (מ"א"ח) פרנסתו בלבד, ותורתו קבע, וזה וזה יתקיים בידו.

אבל (משנה פ"ב דאבות) כל תורה שאין עמה מלאכה כלל² – סופה במלה וגוררת עון³, כי העוני (עירובין מ"א"ג) יעבירונו על דעת קונו.⁴

אלא (רמב"ם⁵) מי שחשקה נפשו בתורה ונשאו⁶ לבו לקיים מצוה זו כראוי – יעשה מלאכה מעט בכל יום כדי חייו, ושאר יום ולילה יעסוק בתורה.⁷

ב וכשעושה מלאכה או נושא ונותן – לא תהיה כוונתו אלא⁸ למצוא צרכי הגוף, כדי שיוכל לעבוד לבוראו, כמ"ש "בכל דרכיך דעהו וגו"⁹.

וחייב (קדושין ל"ז) כל אדם ללמוד לבנו מלאכה, או (ש"ג¹⁰) לעסוק בסחורה. ואם אינו עושה כן – כאלו מלמדו לסמות, שסופו ללסמם את הבריות בשביל פרנסתו.¹¹

רבה דף קט"ו א, ע"פ בשפ"ל קול הסחנה, מה טחנה זו כו).
ו בנדרפס בשוה"ג: רפ"ד דברכות דל"ה ע"ב.
ז בנדרפס: עראי.
ח בנדרפס בשוה"ג: מ"א טק"א.
ט בנדרפס: יתקיימו.
י בנדרפס בשוה"ג: פ"ב דאבות מ"ב. ועיין בהג"מ פ"ג מהל' ת"ת טק"ב בשם רבנו אלחנן.
יא כלל – אינו בנדרפס. והדיוק בהוספת תיבת "כלל" מובן, שכן בהמשך כותב שניתן להסתפק במה ש"יעשה מלאכה מעט בכל יום כדי חייו".
יב וגוררת עון – אינו בנדרפס. אבל כ"ה באבות שם, וכ"ה במור וש"ע. ולכאורה זהו חלק מהענין, שכן ההמשך "כי העוני יעבירונו על דעת קונו", הוא סיבה על מה שהיא "גוררת עון", כדלקמן.
יג בנדרפס שם: רפ"ד דעירובין דף מא ע"ב.
יד כאמור (משלי ל, ט): "פן איורש וגנבתו ותפשתי שם אלקי" (רבנו חננאל שם). וכמו שמפרש המצודת דוד שם: "ואם אהיה עני, פן כשאהיה רש ביותר אננוב הון למלאות נפשי המתאוות, ואתפוש בפי להזכיר את שם ה' להשבע בו על שקר".
טו בנדרפס בשוה"ג: רמב"ם פ"ג מהל' דעות הל' ב"ג.
טז בנדרפס: ונשא.
יז בנדרפס: ושאר יומו ולילו עוסק בתורה.
יח בנדרפס: אלא כדי.
יט בנדרפס: (משלי ס"ג ו'). (ועיין מזה באדר"ן פ"ז ובח' פרקים להרמב"ם פ"ה).
כ לכאורה צ"ל: ל'. ובנדרפס בשוה"ג: פ"ק דקידושין דף כט ע"א ודף ל ע"ב.
כא בנדרפס שם: ריא"ז בשלטי גבורים שם.
כב בנדרפס שם: עיין רש"י שם.

א בכתה"י גם סימן זה הוא תחת הכותרת "הלכות בית הכנסת", וכמו בשו"ע הב". אך בנדרפס: "הלכות משא ומתן".
ב בנדרפס: כ"א. ואולי בנוסח הכת"י (שמסוף ס"ז עד סוף הסימן לא הגיע לדינו) ישנו סעיף נוסף שלא הגיע לדינו, והוא המובא בשו"ע חו"מ הל' מציאה ופקדון ס"ט: "סתם תלמיד חכם אינו משנה כדבריו כי אם בדברים שמותר לשנות, כמו שנתבאר בא"ח סי' קנ"ו, והכוונה למובא במג"א כאן סק"ב: "בשלושה דברים מותר לשנות "במסכתא כפוריא ובאושפיזא", ואם כן יתכן שבכתה"י הובא דין זה, ולכן ישנם כ"ב סעיפים. אלא שדווקא לומר כן, כי אם כן היה צריך להביא סעיף זה בתוך ס"ב, ליד הדין המדובר על ההיתר לשנות מפני השלום, כמו שעשה המג"א (אם כי אפשר לומר שרבנו כתב ענין זה בהמשך לדין האוסר על האורח לשבח את הבעה"ב ברכים).
אך אפשר לומר גם (ללא השמטה הנ"ל) שהציון "כ"ב סעיפים" הוא, אם מחלקים את סעיף טו לשני סעיפים נפרדים, כיון שאין קשר בין שני החלקים שבסעיף זה, כפי שראוה למעין, ואם כן יתכן שבכתה"י סמ"ו מחולק לשני סעיפים, אלא שלא הגיע לדינו חציו השני של סימן קנ"ו. ולכן למעשה לא נדע בבירור את כוונת רבנו בכתבו: "וכו' כ"ב סעיפים".
ג בנדרפס בשוה"ג: מ"א סוף סי' זה מפירושו רש"י בשבת דף לא. ובתוך הסעיף מצוין: (וכ"ה בפרש"י בתהלים סי' קיט ע"פ עת לעשות לה' הפרו תורתך ובילקוט שם).
ד בנדרפס: קביעת.
ה בנדרפס: (ועיין בסנהדרין פרק חלק דף צ"ט ע"ב ובמחזות פרק י"א דף צ"ט ע"ב: צא ובדוק כו', ושאר תנאי שם לא פליגי אלא במי שצריך לעסוק בדרך ארץ, ובאדר"ן פ' כ"א, ובמד"ר ריש פתיחתא דאיכה, ובקהלת

הלכות בית הכנסת קנו

ויוהר לישא וליתן באמונה^{כג} שלא יחליף את דבורו, שנאמר "והיין צדק יהיה לך", (ב"מ נ"ד) שיהיה הן שלך צדקה^{כה}. וכל המחליף את דבורו – כאילו עובד עבודה זרה^{כו}.

ואפילו מחשבה (ב"ב פ"א^{כז}) שנגמרה בלבו טוב לקיימה, כל מי שיש בידו יראת שמים, שנאמר "ודובר אמת בלבבו"^{כח}.

במה דברים אמורים? בדבר שבינו לחבירו, אבל^{כט} דברי עצמו וצרכיו^ל, אם אין בהם^{לא} סמך מצוה^{לב} – אין צריך לקיימה^{לד}.

ואפילו מפני השלום לא יבטיח שקר לחבירו^{לז}. ולא אמרו: מותר לשנות מפני השלום, אלא בסיפור דברים שכבר עברו, ולא בדבר שלהבא^מ.

ויוהר מלהזכיר שם שמים לבטלה^{מא}, שבכל מקום (נדרים ז'^{מב}) שהזכרת השם מצויה – מיתה או עניות מצויה^{מג}.

ויוהר מלשבע אפילו באמת, שאלף עיירות היו לו לינאי המלך וכולם נחרבו, לפי שהיו נשבעים שבועות, אף על פי שהיו מקיימים אותם.

ויוהר (סנהדרין ס"ג^{מד}) מלהשתתף עם הנכרי, שמא יתחייב לו הנכרי שבועה וישבע בעבודה זרה שלו, ונמצא עובר משום "לא ישמע על פיך"^{מה}.

ועבשיו נהגו להקל בזה, לפי (ר"ן^{מא} ורמ"א) שהנכרים שלנו שבימינו^{מב} אינם נשבעים בעבודה זרה, שאף שמזכירים שם עבודה זרה, מכל מקום כוונתם ל"עושה שמים וארץ", אלא שמשתפים שם שמים ודבר אחר, ולא מצינו שיש בזה משום "ולפני עיור לא תתן מכשול"^{מג}, שכן נח אינו מוזהר על השיתוף^{מד}.

כג כנרפס שם: שו"ע.

כד לכאורה צ"ל: מ"ט. וכנרפס שם: ב"מ פרק הזהב דף מט, ע"א.

כה כנרפס: ולאו שלך צדק [וכ"ה כנמרא שם. ואולי ההשגחה בכתה"י היא מפני שכפסוק מפורש רק "היין", אלא שמוה לומדים גם לאו, כמוכא ברש"י שם], כלומר כשאתה מדבר הן או לאו קיים דבריך והצדק אותם (ועיין בהרמב"ם פ"ה מהל' דעות הי"ג ופ"ז מהל' מכירה הי"ח ובפ"י המשניות סוף שביעית ובשל"ה במסכת חולין שלו דף קי"ד ע"א גבי ענין מו"מ באמונה).

כו כנרפס: עכ"ם (מפני הצנזור, כמו בכל מקום שנרפס עכ"ם). ובשוה"ג שם: סנהדרין פרק חלק דף צב ע"א.

כז כנרפס שם: סוף פ"ה דב"ב דף פח ע"א. ועיין שם בהגהות אשר"י.

כח כנרפס: תהלים ס"י טו.

כט כנרפס: (אם), ומסתמא הוא מעות המעתיק, וככתה"י הוא אל נכון.

ל כנרפס: מצרכיו.

לא כנרפס: בהן.

לב כנרפס בשוה"ג: עיין ביו"ד סוף ס"י רנח ובמ"א ס"י תקטב סוף ס"ק י"א.

לג כנרפס: לקיימן. ולכאורה כצ"ל גם בכתה"י.

לד כנרפס בשוה"ג: מ"א בשם ספר חסידים ס"י תכו.

לה כנרפס: (ומכל מקום צ"ע קצת, כיון שהשלום גדול מכל המצות, כמ"ש במ"ד פ' חוקת ע"פ בקש שלום ורדפהו, ובגמ' התיר לשנות דבורו מפני השלום, והרי"ף פ' אלו מציאות כתב דלאו היתר הוא אלא מצוה, א"כ מנלן דלשנות בלהבא אסור, שמא יש להתיר ע"ד בכל דרכיך דעהו פ"ט דברכות דף ס"ג ע"א, ועיין במד"ד פ' בראשית פ"א, ועיין באליה רבא מזה ובפמ"ג).

לו כנרפס בשוה"ג: שו"ע.

לז כנרפס שם: פ"ק דנדרים דף ז ע"ב. ועיין ברמב"ם פ"ו מהל' ת"ת הי"ד ובשו"ע יו"ד ס"י שלד סמ"ג.

לח כנרפס: (ופשוט לחלק בין דין זה ובין שאלת שלום חבירו בשם, שהתירו חכמים במשנה פ"ט דברכות).

לט ע"ב. טור ושו"ע.

מ שמות כג, יג: "ישם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך". וברש"י שם: "שלא תעשה שותפות עם נכרי וישבע לך בעבודה זרה שלו, נמצאת שאתה גורם שזכר על ידך".

מא ע"ז (ז, א) ד"ה גרסינו.

מב הכוונה לנוצרים.

מג שהיהודי גורם שהנכרי ישבע בשם שמים בשיתוף דבר אחר.

מד תוס' שם ד"ה אסור. רא"ש שם פ"ז ס"י ג. רמ"א. וממילא אין היהודי מכשיל אותו.

ה הלכות בית הכנסת קנו

ולשאת ולתת עמהם בלי שותפות – מותר בכל מקום ובכל זמן, שלא ביום אידם^{מח}.
ג מצות עשה מן התורה לילך בדרכי ה' ^{מט}, שנאמר "והלכת בדרכיו"^מ. וכך למדו בפירוש מצוה זו^{מא}: מה הוא נקרא "חגון" – אף אתה היה "חגון"^{מב}, מה הוא נקרא "רחום" – אף אתה היה "רחום", מה הוא נקרא "ארך אפים" – אף אתה היה "ארך אפים"^{מג}.
וכן שאר כל המדות שיש באדם צריך להדמות עצמו בהם לבוראו^{מד}, ולמאוס ברע שבהם ולבחור בטוב.

וכיצד ירגיל אדם עצמו כמדות טובות עד שיקבעו בו^{מה}? יעשה וישנה וישלש במעשים שעושה על פי המדות האלו, ויחזור בהם תמיד עד שתהיה עשייתן קלה בעיניו, ויקבעו המדות בנפשו. כגון, אם היה כילי – יפזר ויתן ממון הרבה לעניים, ויגמול חסד גם לעשירים^{מז}, ויחזור ויתן עד שתקבע בנפשו מדת "רב חסד"^{נא} שנסתבחה בה הקב"ה.

ואחר שתקבע בנפשו מדה זו – לא יפזרה יותר מדאי, שזו אינה דרך טובה. ותקנת חכמים שלא לכזוב^{נב} יותר מחומש, אלא ינהג בדרך הממוצע^{נג}, היא^{נד} דרך הטובה וישרה^{נה}.

חיוץ משפלות הרוח^{נו}, ש"מאד מאד הוא שפל רוח", "כי תועבת ה' כל גבה לב"^{נא}, לכן יתרחק מזה עד קצה אחרון^{נב}. וכל המגביה לכו – כאלו כפר בעיקר^{נג}, שנאמר "ורם לבבך ושכחת את ה' וגו'"^{נד}. וכל מי שיש בו^{נה} גסות הרוח – ראוי לגדעו כאשרה^{נו}, ואין עפרו ננער בתחיית המתים^{נא}.

נב בנרפס שם: הרמב"ם שם ה"ז ובשמונה פרקים פ"ד.
נג בנרפס שם: ספ"ד דטוכה דף מט ע"ב. ועיין בפרק איזהו נשך דף ע"א, א.
נד בנרפס: ורב חסד.
נה בנרפס: (בערכין) פרק המקדיש שדהו דף כ"ז ע"א במשנה וגמרא שם ובכתובות פרק נערה דף נ' ע"א, ועיין בפרש"י פ"ב דביצה דף ט"ז ע"א ובפרק ו' דחולין דף פ"ד ע"א).
נו בנרפס: יבזבז.
נז בנרפס: המיצוע.
נח בנרפס: הוא.
נט בנרפס: והישרה.
ס בנרפס בשוה"ג: עיין לעיל סי' קנה סו"א.
סא בנרפס: (משלי סי' טז ה').
סב בנרפס: האחרון.
סג בנרפס בשוה"ג: פ"ק דטוטה דף ד ע"ב.
סד בנרפס: (בפ' עקב ח' י"ד).
סה בנרפס: בידו.
סו ראוי לגדעו כאשרה – וכ"ה בסוטה ה, א. וראה רש"י שם: כאשרה – יגדע וישרש אחריה כאשרה שצריך גידוע אחריה, כדכתיב: ואברתם את שמם". אבל בנרפס: הוא כאשרה.
סז בנרפס בשוה"ג: ועיין פ"ה דברכות דף לב ע"א. ובילקוט פ' עקב רמז תתסה ובפ' האיזינו רמז תתקנה.

בענין היתר שיתוף בבני נח – ראה גם ספר המצות להצ"צ מצות אחרות ה'. ספר הערכים ח"ב ע' שמג. ונחלקו הפוסקים לענין מה שבן נח לא הוזהר על השיתוף, אם הוא רק לענין שבועה או גם לענין עבודה זרה כשעובד אותה בשיתוף (ראה אנצ"ת ערך בן נח ע' שמח ושא"ג). אבל לדברי הכל בן נח הוזהר על עבודה זרה (והוא אחת מו' מצוות בני נח), דהיינו כשעובד לדבר אחר בפני עצמו בלי לשותף עם שם שמים.
ולענין הנוצרים בימינו – ראה שולחן מנחם ח"ה ע' סה.
מה הגה"מ הל' ע"ז פ"ה אות ב. רמ"א. אבל ביום אידם אסור מפני שהגוי משתמש עם מה שקנה לעבודה זרה – ראה שו"ע יו"ד סי' קמח ס"א. אבל ראה שם סי"ב שבזמן הזה מותר לשאת ולתת עמהם גם ביום חגם, מפני: (א) שאינם בקיאים במיב עבודה זרה. (ב) משום איבה. ואם כן צ"ע שהרמ"א כתב כאן בפשיטות לאסור ביום אידם, בעוד שבי"ד שם פסק להקל.
מו בנרפס בשוה"ג: רמב"ם בספר המצות מצוה ח. ובפ"א מהל' דעות ה"ה. מהגמ' ספ"ק דטוטה דף יד ע"א.
מז בנרפס: (בפ' תבא כח ט).
מח בנרפס בשוה"ג: ספרי הובא ביקוט ס"פ עקב רמז תתנע. רמב"ם שם ה"ו.
מט בנרפס: ועושה מתנת חנם.
נ בנרפס בשוה"ג: עיין במשנה פ"ד דאבות ובאבות דר"נ פכ"ג ובמסכת שבת פרק במה מדליקין דף לא ובראשית חכמה שער הענוה פ"א.
נא בנרפס שם: עיין ילקוט שם.

הלכות בית הכנסת קנו

וכן הכעס מדה רעה מאוד^ט ומגסות הרוח היא באה, לכן יתרחק ממנה^ט גם כן עד קצה אחרון.

ואפילו אם צריך לכעוס על העם להפריש^ט מדבר עבירה ולהחזירם למוטב — יראה עצמו בפניהם^ט כאלו הוא כועס, ותהיה דעתו מיושבת עליו בינו לבין עצמו.

ואמרו חכמים^ט: כל הכועס כאלו עובד עבודה זרה^ט, וגשמתו מסתלקת ממנו^ט, שנאמר "טורף נפשו באפו"^ט. לפיכך, ציוו להתרחק מן הכעס כל כך^ט עד שינהיג עצמו (רמב"ם^ט) שלא ירגיש כלל לדברי המכעיסים.

וזו דרך צדיקים: עלובים — ואינם עולבים, שומעים חרפתם — ואינם משיבים, עושים מאהבה ושמחים ביסורים, ועליהם הכתוב אומר^ט: "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו"^ט.

ואם^ט תלמיד חכם (יומא ב'^ט) וחירפו וביזהו אחד מהעם, שהוא^ט לא ישיב על חרפתו, מכל מקום יטור לו איבה בלבו על בזיון התורה^ט. ואם יבא אחר לנקום נקמתו בקיום המשפט — ישתוק ולא ימחה בידו^ט. ועל זה אמרו^ט: כל תלמיד חכם שאינו נוטר^ט כנחש — אינו תלמיד חכם, הואיל ואין תורתו חשובה בעיניו, ואינו מקפיד על בזיונה.

ומכל מקום, אם מפייסים אותו — צריך להתפייס^ט מיד, שבפיוס זה כבר נתקן כבוד התורה, ועל זה אמרו: כל המעביר על מדותיו ומוחל למי שמפייסו — מעבירין לו על כל פשעיו.

וכל זה בצער הגוף^ט, אבל בדבר שבממון — אפילו^ט תלמיד חכם אסור ליטור בלבו, ואין צריך לומר לנקום.

והנקום מחבירו או הנוטר — עובר בלא תעשה, שנאמר "לא תקום ולא תטור את בני עמך"^ט.

איזהו נקימה? אמר לו: "השאלני קרדומך", ולא השאלו, ולמחר בא חבירו אצלו ואמר לו: "השאלני מגלך", ואמר לו: "איני משאלך כדרך שלא השאלתני" — זו היא נקימה.

סח בנדפס שם: רמב"ם פ"ב מהל' דעות ה"ג.

סט בנדפס: מזה. אך ברמב"ם שם: ממנה. ולכאורה "ממנה" מוסב על מדת הכעס, ו"מזה" מוסב על

הכעס.

ע בנדפס: להפרישם.

עא בפניהם — וכ"ה ברמב"ם שם. אבל בנדפס אינו.

עב בנדפס בשו"ה: בשבת פק האורג דף קה ע"ב.

עג בנדפס: עכ"ם.

עד בנדפס בשו"ה: זהר ח"ב פ' תצוה דף קפב. ועיין

בשל"ה שער האותיות אות הרי"ש רצון.

עה בנדפס: (באיוב ט"ו י"ח ד).

עו כל כך — בנדפס אינו. וכן ברמב"ם לא מובא לשון זו.

עז בנדפס בשו"ה: רמב"ם שם.

עח בנדפס: (בט' שופטים סוף ט"ו ה').

עט בנדפס בשו"ה: פ"ט דשבת דף פח ע"ב.

פ בנדפס: ואם הוא.

פא בנדפס בשו"ה: פ"ב דיומא דף כג ע"א.

פב לכאורה צ"ל: הוא. וכ"ה בנדפס.

פג מכל מקום יטור לו איבה בלבו על בזיון התורה —

ראה רמב"ם הל' ת"ת פ"ז סוף ה"ג: "נוקם ונוטר הדבר

כנחש עד שיבקש ממנו מחילה".

ובנדפס מובא במקום זה: ומכל מקום יהיה לו עונש

על בזיון התורה.

פד בנדפס בשו"ה: רש"י שם.

פה בנדפס שם: גמרא שם דף כב טע"ב.

פו בנדפס: נוקם ונוטר. וכ"ה בגמרא שם. וברמב"ם שם.

פז בנדפס שם: גמרא שם דף כג ע"א.

פח בנדפס שם: גמרא שם.

פט בנדפס: אף.

צ בנדפס נוסף: (בפ' קדושים תהיו).

הלכות בית הכנסת קנו

ז

ואם אמר לו: "הריני משאילך ואיני כמותך" — זו היא נמירה, אלא (רמב"ם^א) ימחה הדבר מלבו ולא יזכרנו^ב ולא יעלה על לב לעולם. וצריך כל אדם^ג לזוהר בזה.

ד^ד מצות עשה לידבק בידועי ה' ותורתו^ה, שנאמר "ובו תדבק". וכיצד אפשר לאדם לידבק בשכינה? אלא כך אמרו חכמים (בספרי^ו) בפירוש מצוה זו: הדבק בחכמים ובתלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם^ז. וכן ציוו חכמים (משנה פ"ק דאבות^ח) ואמרו: הוי מתאבק בעפר רגליהם והוה^ט שותה בצמא את דבריהם.

לפיכך, צריך כל אדם להשתדל לישא (בתובנות קי"א^י) בת תלמיד חכם, ולהשיא בתו לתלמיד חכם, ולאכול ולשתות עם תלמידי חכמים, ולעשות פרקמטיא לתלמידי חכמים, ולהתחבר להם בכל מיני חיבור, שנאמר "ולדבקה בו"^{יא}. וכל הנהגה (ברכות ס"ד^{יב}) מסעודה שתלמיד חכם שרוי בה^{יג} — כאילו נהנה מזיו השכינה^{יד}.

ה מצוה על כל אדם לאהוב^{טו} את כל אחד ואחד מישראל^{טז} כגופו, שנאמר^{טז} "ואהבת לרעך כמוך"^{טז}. לפיכך, צריך לחוס על כבודו ועל ממונו (פ"ב דאבות^{יז}) כמו שחם על כבוד וממונו שלו. וה[מ]תכבד בקלון חבירו — אין לו חלק לעולם הבא^{יח}.

(הנ"מ^{יט}) ואינו נקרא "רעך" לענין אהבה בלב^כ, אלא כשהוא "רעך" בתורה ומצות^{כא}. אבל אדם רשע שאינו מקבל תוכחה^{כב} — מצוה לשנאתו^{כג}, שנאמר^{כג} "יראת ה' שנאות רע"^{כד}.

תיבת "מישראל", כנראה מפני הצנזור.
קח ויקרא יט, יח.
קט בנדרפס בשו"ג: רמב"ם בספר המצות סי' רז. ופ"י מהל' דעות ה"ג. ספר החנוך פ' קדושים סי' רמג. גמרא שבת פרק במה מדליקין דף לא ע"א. מדרש רבה פ' בראשית סי' כד.
קי בנדרפס שם: פ"ב דאבות משנה י"ב. ופ"י משנה יב.
קיא בנדרפס שם: רמב"ם שם. ירושלמי פ"ב דחגיגה ה"א. מד"ר ר"פ בראשית.
קיב הל' דעות פ"ו אות א. הובא במ"א סק"ב בתחילתו.
קיד משא"כ לענין לחוס על ממונו, כדלקמן.
קיד ראה גם רמב"ם הל' אבל ריש פ"ד: "ואהבת לרעך כמוך .. לאחיק בתורה ובמצוות". אבל בהל' דעות שם לא הוכיח תנאי זה כלל.
קטו כדלקמן ס"ו שתחילה צריך להוכיחו.
קטז אבל אם חטא כנגדו וציערו צער הנוף — אין מצוה לשנאותו, אלא מותר לו לשנאותו כדלקמן.
וראה תניא פרק לבי: "ומה שכתוב בגמרא שמי שרואה בחבירו שחטא מצוה לשנאותו .. היינו בחבירו בתורה ומצות, וכבר קיים בו מצות הוכח תוכיח את עמיתך — עם שאתך בתורה ובמצות, ואעפ"כ לא שב מחטאו, כמ"ש בס' חרדים". אלא שבהמשך שם מוסיף: "וגם המקורבים אליו והוכיחם ולא שבו מעונותיהם שמצוה לשנאותם — מצוה לאהבם ג"כ. ושתיהן הן אמת: שנאה מצד הרע שבהם, ואהבה מצד בחי' הטוב הגנוז שבהם, שהוא ניצוץ אלקות שבתוכם המחיה נפשם האלקית". כלומר, גם אותם רשעים צריך לאהוב בלבם מצד הטוב הגנוז בהם.
קיז משלי ה, יג.
קיח הגה"מ שם (מגמרא פסחים קיג, ב). ונראה לומר שמהפסוק הזה לומדים רק ש"מצוה לשנאותו", אבל

צא הל' דעות פ"ו ה"ח. בנדרפס לא ציון לרמב"ם.
צב יזכרנו — וכו' ברמב"ם שם. אבל בנדרפס: יזכרנו.
צג בנדרפס: האדם.
צד בנדרפס: (רמב"ם בסה"מ בעשין סימן ו', וגם הרמב"ן בהשגות שם סי' ד' מודה לזה, וכ"ש שהמגלת אסתר שם סק"ב כתב שאין הגירסא כמיש הרמב"ן, וכ"ה בפ"ק דתמורה דף ג' ע"ב כדבריו, וכן פירש"י שם. סמ"ג עשין סי' ח').
צה בנדרפס: ובתורתו. אך הנוסח שבפנים מובן יותר.
צו בנדרפס: ונכפל הציווי במקום אחר, שנאמר ולדבקה בו (סי' נצבים), ואמרו ר"ל: וכי אפשר וכו'. אבל ברמב"ם שם פ"ו ה"ב הוא כפפנים.
צז בנדרפס בשו"ג: ספרי.
צח בנדרפס: מעשיהם. אך ברמב"ם שם הוא כפפנים.
צט וכו' בנדרפס בשו"ג.
ק בנדרפס: והוי. וכו' כאבות. וכו' בפנים: "הוי מתאבק".
קא בנדרפס בשו"ג: גמרא כתובות שם.
קב בנדרפס שם: רמב"ם פ"ו מהל' דעות ה"ב.
קג בנדרפס שם: ברכות דף טז.
קד בנדרפס: בתוכה. וכו' בגמרא שם.
קה בנדרפס: ועוד דרשו בספרי שם, ולדבקה בו, למד דברי אגדה, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם (ועיין באדר"ן פכ"ט, ועיין בגמ' פ' בתרא דיומא דף ע"ה ע"א ע"פ והמן כזרע גד הוא, והוא מהמכילתא).
אך ברמב"ם לא מוכח דרשה זו, ולכן גם רבנו לא העתיקו בפנים. ומכאן הוכחה נוספת שהכת"י שלפנינו הוא מהדורה קמא של סי' זה.
קו בלבו (משמעות לשון רבנו לקמן "לענין אהבה בלב").
קיז מישראל — וכו' ברמב"ם שם ה"ג. אך בנדרפס נשמטה

הלכות בית הכנסת קנו

(אבל מצווין להחיותו קיט, ומוזהרין על ממונו כמו ממון שאר ישראל הכשרים קב, שנאמר קבא "כי תראה חמור שונאך וגו'" קכב, אלא אם כן עבר עבירה להכעיס קכג, או שהוא מומר לכל התורה קכד, שדינו כנכרי קכה).

ואהבת הגר (רמב"ם קכז ת"כ קכז) שבא ונכנס מארץ מרחק קכח תחת כנפי השכינה — הוא ב' מצות עשה: אחד מפני שהוא בכלל "רעך" קכט, ואחד מפני שהוא גר קלז, והתורה אמרה קלא: "ואהבתם את הגר".

ז (רמב"ם קלב ות"כ קלג) כל השונא בלבו אחד מישראל הכשרים קלד — עובר בלא תעשה, שנאמר קלה "לא [א] תשנא את אחיך בלבבך" קלו.

וכשיחטא קלז איש לאיש — לא ישטמנו וישתוק קלח, אלא מצוה עליו להודיע קלט ולומר

"והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה"

ויש לציין שהלשון "מארץ מרחק" אינו ברמב"ם בהל' דעות, אבל מובא עד"ז בשו"ת הרמב"ם לעובדיה הגר (מהדורת בלאו) ס' תמו: "אדם שהניח אביו ומולדתו ומלכות עמו".

ונראה שלומדים כן מפשטות לשון הכתוב: "ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים". כלומר שהגר צריך להיות מארץ אחרת, שהרי זהו ענין הגרות בפשטות שהוא בא לגור באותו מקום.

ונמצא שמצות אהבת הגר יש בה שני תנאים: א) גרות ש"נכנס תחת כנפי השכינה", ב) שבא מארץ אחרת, שרק אז הוא בגדר גר שלם לענין אהבת הגר. ולפי זה לכאורה גוי שגר בארץ ישראל והתגייר, אין עליו מצות אהבת הגר. ועצ"ע.

קכט שהרי נתגייר ונכנס תחת כנפי השכינה, ואם כן הוא בכלל "ואהבת לרעך כמוך".

קל שבא להתגייר ולגור עמנו מארץ אחרת.

קלא דברים י, יט.

קלב הל' דעות שם ה"ה.

קלג ותורת כהנים — ראה שם פ' קדושים ב, ח: "ולא תשנא את אחיך, יכול לא תקללנו לא תכנו ולא תסמרהו? תלמוד לומר: בלבבך, לא אמרתי כי אם בשנאה שבלב".

קלד משא"כ שאינם כשרים, כדלעיל ס"ה.

וראה שוע"ר חו"מ הל' עובדי דרכים ס"י, שאפילו אם שונאו מחמת שחטא כנגדו (בדבר שבממון) — "השנאה היא שלא כדת, שנאמר לא תמור את בני עמך ואהבת וגו'".

קלה ויקרא יט, יז.

קלו וראה שוע"ר חו"מ שם: שאם "חטא כנגדו וציערו צער הגוף — אזי השנאה היא כדת, ואינו צריך להסיר השנאה מלבו ולמחול לו עד שיבקש ממנו מחילה".

קלז בנדרים: כשיחטא (בלי וי"ו החיבור), ולכן זה בו' החיבור. והמעט לכאורה פשוט: בנדרים וכן ברמב"ם הוא

תחילת הלכה בפני עצמה, משא"כ ככתה"י הרי זה בא בהמשך להלכה הקודמת באותו סעיף, ולכן זה בו' החיבור. קלח בנדרים בשו"ג: ועיין לעיל בהגה"מ שם רפ"י ובספר החנוך סוסי רלח. ועיין בשו"ע חו"מ סי'

ערב סי"א. ועיין עוד בהרמב"ם פ"ו מהל' דעות ה"ה.

קלט בנדרים: להודיעו. וכו' ברמב"ם שם ה"ו.

זה שאין מצוה לאהוב אותו לומדים מתיבת "רעך", וכמו שכתב רבנו לעיל "ואינו נקרא רעך לענין אהבה בלב".

קיט לפרנסו, וכל שכן להצילו.

קכ אך בשוע"ר חו"מ הל' נוקי גו"ג ס"ח מחלק בין הצלתו לבין לפרנסו, לענין הצלתו כותב: "ואפילו ישראל בעל

עבדות, כגון מומר לאכול נבלות לתיאבון — מצוה להצילו, ואסור לעמוד על דמו". ולענין לפרנסו מביא שם מחלוקת,

תחילה כותב: "ומכל מקום .. אין חייבים להחיותו ולפרנסו, שאינו בכלל וחי אחך עמך". ובהמשך כותב: "ויש אומרים

שמומר לתיאבון הוא בכלל אחך ורעך, כמו שדרשו חכמים: לכל אברת אחך — לרבות המומר לתיאבון שהוא בכלל

אחך, ולפיכך חייבים להוציא ממון על פרנסתו ועל הצלת גופו כישראל כשר", ומסיים להלכה: "וירא שמים יחוש

לדבריהם להחמיר על עצמו בשל תורה". ומשמע שמן הדין העיקר כדעה הא', ואילו כאן כותב בפשטות שמצוה

להחיותו, כדעה הב'.

קכא שמות כג, ה.

קכב ראה גם שוע"ר שם הל' עובדי דרכים ס"י: "כי תראה חמור שונאך וגו', לא בשונא נכרי אמרה תורה, אלא

בשונא ישראל. והאך יהיה ישראל שונא לישראל, והתורה אמרה: לא תשנא את אחך בלבבך — אמרו חכמים: כגון

שראהו לבדו ועבר עבירה והתרה בו ולא חזר .. הרי מצוה לשנאתו, עד שיעשה תשובה וישבו מרשעתו. ואע"פ שעדיין

לא עשה תשובה — מצוה לפרוק ולטעון עמו, כמו להחזיר אבדתו, הואיל ועבר לתיאבון".

קכג ראה גם לעיל ס' לט ס"א. לקמן וי"ד הל' שחיטה ס' ב ק"א ס"ק. וראה שוע"ר חו"מ הל' מציאה ס"ט

בסוגריים: "שהעושה עבירה להכעיס אפילו פעם אחת — הרי זה מין וכמומר לכל התורה הוא". וכן כתב שם בהל'

נוקי גו"ג ס"ג.

קכד אפילו לתיאבון (לעיל שם).

קכה וראה תניא סוף פרק לב שעליהם אמר דוד: "תכלית שנאה שנאתים".

קכו הל' דעות שם ה"ה.

קכז תורת כהנים — ראה שם פ' קדושים ג, יח: "ואהבת לו כמוך, כשם שנאמר לישראל ואהבת לרעך כמוך

— כך נאמר לגרים ואהבת לו כמוך".

קכח הלשון "מארץ מרחק" מובא בתנ"ך כו"כ פעמים — ראה לרומא ישעיה יג, ה. ואדה"ז נקט בו גם בשו"ת

שלו ס' כו. ולכאורה כאן הוא ע"פ הפסוק (דברים כט, כא):

הלכות בית הכנסת קנו

ט

לוקמ: למה עשית לי כך וכך? שנאמר קמא "הוכח תוכיח את עמיתך".

ואם רוצה למחול לו ולא להוכיח קמב — הרי זה מדת חסידות, ולא הקפידה תורה קמג אלא על המ[שטמ]הקמד.

ז הרואה את חברו שחטא או שהלך בדרך לא טובה — מצוה עליו להחזירו למוטב, ולהודיעו שהוא חוטא על נפשו במעשיו הרעים, שנאמר "הוכח תוכיח את עמיתך" קמה. ואם לא קיבלו קמו ממנו — יחזור ויוכיחנו קמז, שנאמר "הוכח תוכיח", אפילו מאה פעמים, (ערכין מ"ז קמח) עד שיכנו החוטא או יקללנו.

(מ"א סי' תר"ח קמט) ואינו מחויב להוכיח אלא עמיתו, שהוא חברו שהוא גם בו, אבל איש אחר שאם יוכיחנו ישנאנו וינקום ממנו — אינו צריך להוכיחו, כיון שבודאי לא ישמע לוקנ. אבל חברו (הג"מ סמ"ק מ"א סי' תר"ח קנא) אפילו אם יודע שלא ישמע לו — חייב להוכיחו. אלא אם כן הוא חוטא בשוגג, שאז אנו אומרים: מוטב שיהיה שוגג ואל יהיה מזיד קנב.

(נ"י רמ"א שם קנג) ורבים אפילו הם מזידין — אין להוכיחם יותר מפעם אחת, אם ידוע לו שדבריו אינם נשמעים. ועל זה אמרו: כשם שמצוה לומר (יבמות ס"ה קנד) דבר הנשמע — כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע.

ואם הם שוגגים — אין להוכיחם כלל, שמוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידין קנה.

במה דברים אמורים? ביחיד המוכיח, אבל הבית דין שיש בידם למחות — צריכים למחות קנו, שלא יהיו נתפשים באותו עון קנט. ואפילו הוא דבר (מ"א שם קנז) שאיסורו אינו אלא מספק, ואפילו אם רבים הם השוגגים ואין להם קנט...

קנב בנדרפס שם: פ"ד דביצה דף ל ע"א. ועיין ר"ן ומרדכי שם. יבמות ס"פ החולץ דף מט ע"ב.
קנג בנדרפס שם: נמוקי יוסף סוף פרק הבא על יבמתו. רמ"א סי' תרח ס"ב.
קנד בנדרפס שם: יבמות ס"פ הבא על יבמתו דף טו ע"ב.
קנה בנדרפס שם: פ"ד דביצה שם.
קנו אבל הבית דין שיש בידם למחות צריכים למחות — בנדרפס (במקום זה): אבל על הבית דין מוטל להוכיחם ולגער בם. ולשון הגמרא שבת נד, סע"ב מתאים יותר לנוטח שבפנים.
קנז בנדרפס בשוה"ג: שבת פרק במה בהמה דף נד טע"ב.
קנח וכן הוא בנדרפס שם.
קנט עד כאן נמצא בכתה"ל. ובנדרפס מובא סיום הסעיף: ואין להם להשטמ ולומר מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, אלא אם כן הוא איסור שאינו מפורש בתורה ופרצו בו רבים מפני חסרון אמונתם באיסור, שאז קשה מאוד למחות בידם, שאי אפשר לבית דין להעמיד שוטרים בבית כל אחד, ועל זה אמרו: הנח להם לישראל מקצוף עליהם ומגער בם, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. וכן שאר הסעיפים עד גמירא.

קמ וכ"ה ברמב"ם שם. אך בנדרפס נשמטה תיבת "לו".
קמא ויקרא יט, יז.
קמב בנדרפס: להוכיחו.
קמג בנדרפס: התורה. אך ברמב"ם הוא ככפנים.
קמד בנדרפס בשוה"ג: [רמב"ם] שם ה"ט.
קמה בנדרפס שם: רמב"ם פ"ו מהל' דעות ה"ז. סמ"ג עש"ן יא.
קמו בנדרפס: קיבל.
קמז בנדרפס בשוה"ג: גמרא פ"ה דשבת דף נד טע"ב ודף נה ע"א. רפ"ו דשבועות דף לט טע"א. הביאו בהגה"מ.
קמח בנדרפס שם: גמרא ס"פ יש בערכין דף טז ע"ב. תורת כהנים, הובא בס' החנוך פרשת קדושים סי' רלט. ועיין גמרא פרק אלו מציאאות דף לא סוף ע"א ובשיטה מקובצת שם.
קמט בנדרפס שם: מ"א סי' תר"ח ס"ק ג בשם ספר חסידים סי' תיג.
קנ בנדרפס שם: עיין תוס' סוף פרק חזקת הבתים דף ט טע"ב, ובפרק במה בהמה דף נה ע"א.
קנא בנדרפס שם: מ"א כאן סי' קנו בשם הגה"מ. וסי' תרח ריש ס"ק ג.

שלחן ערוך

אורח חיים

חלק ראשון

סימנים קנה"קנו

מהדורה מתוקנת

משולבת עם נוסח כתה"י, מפוסקת, מנוקדת ומבוארת,
ובסופה פיענוחים של המקורות והציונים

הלכות תלמוד תורה^א

קנה. שפּל אַחַד חַיב פּתְלָמוּד תּוֹרָה^ב, וּבוּ ב' סְעִיפִים:

א. פּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל חַיב פּתְלָמוּד תּוֹרָה, בֵּין עֲנִי^ג בֵּין עָשִׁיר, בֵּין שְׁלֵם בְּגוּפוֹ בֵּין בְּעַל יִסּוּרִין^ד.

וְאֶפְלוּ עָנִי הַמַּחְזִיר עַל הַפְּתָחִים^ה, וְאֶפְלוּ בְּעַל אִשָּׁה וּבָנִים^ו — חַיב לְקַבֵּעַ

1. רמב"ם פ"א מהל' ת"ת ה"ח. טור ושו"ע יו"ד רס"י רמז.

ביאורים

[ויש להבהיר: אף שהפסוק "והגית בו" מובא בספר יהושע ולא בתורה, אין זה אומר שחייב לימוד התורה ביום ובלילה הוא מדרבנן או מדברי קבלה, שכן בשום מקום לא כתב רבנו ש"והגית" הוא חיוב מדברי קבלה. אלא צריך לומר שהפסוק "והגית בו" מגלה לנו שחייב לימוד התורה הנזכר בתורה בפסוק "ולמדתם אותם" (או בפסוק "ושננתם .. ודברת בס"), הוא חיוב תמידין.]

אודות חובת האשה בתלמוד תורה — ראה לעיל סי' מז ס"י ובהל' ת"ת פ"א בסופו (שחייבת ללמוד הלכות הצריכות לה). ולענין חובת קטן — ראה הל' ת"ת פ"א ה"א (שאביו חייב ללמוד תורה מאז שמתחיל לדבר).
ד ראה הל' ת"ת פ"ג ה"ג (שהלל מחייב את העניים).

ה ובהל' ת"ת פ"ג ה"ד בסופו מבהיר: "מי שהוא בעל יסורים או שהוא זקן מופלג שתשש כחו ואינו יכול לעסוק תמיד בתורה — חייב לקבוע לו עתים לתלמוד תורה ביום ובלילה כפי כחו ויכלתו. ואם אינו יכול לקבוע עתים גדולים — יוכל לצאת ידי חובתו בפרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית."
ו בהל' ת"ת שם: "ואפילו עני המחזר על הפתחים חייב לעסוק בתורה שאר כל היום וכל הלילה".

ז בכתה"י הוסיף הטעם: שצריך לטרוח אחר פרנסתו. ואפשר שרבנו השמיטו במהדורה

א בנוסח כת"י: הלכות בית הכנסת. כמו הכותרת בשו"ע הב"י.

מצוות תלמוד תורה כוללת שני פרטים: א) מצות ידיעת התורה, והיא החובה לדעת את כל התורה במשך חייו, וזה לומדים מהפסוק "ולמדתם אותם" (ראה הל' ת"ת פ"ב ה"א), ב) מצות תלמוד תורה, והיא החובה התמידית ללמוד תורה בכל יום ביום ובלילה, וזה לומדים מהפסוק "והגית בו יומם ולילה" (ראה הל' ת"ת פ"ד ה"ו).

סימן זה ותחילת הסימן הבא מדברים רק אודות מצות "והגית בו" הנוגעת לסדר היום, ולכן מתייחס בהלכות אלו רק לזמני חיוב לימוד התורה במשך היום, ותוכן הלימוד הרצוי בזמנים אלו.

למצות ידיעת התורה הקדיש רבנו חיבור מיוחד, "הלכות תלמוד תורה" (נדפס על ידו בשנת תקנ"ד), שם נתבארו באריכות פרטי החיוב של מצוה זו. בנוסף, נתבארו שם גם פרטים במצוות "והגית בו". להלן בביאורים אביא מספר הוספות מהלכות תלמוד תורה הנוגעות לכאן.

ב בנוסח כתב היד: לילך מבית הכנסת לבית המדרש. כנוסח המובא בשו"ע הב"י. ונראה שבמהדורה מאוחרת שינה רבנו את הכותרת להל' ת"ת, כי עיקר הסימן מדבר על חיוב לימוד התורה.

ג היא מצות "והגית בו".

הַלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה קְנָה

לו עֵת¹ לְתַלְמוּד תּוֹרָה בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, שְׁנַאֲמַר² "וְהִגִּיתָ בוּ יוֹמָם וְלַיְלָה³.
וּבֵעֵת זֹאת צָרִיךְ שְׁיִלְמַד תּוֹרָה שְׁבַכְתָּב וְתוֹרָה שְׁפַעַל פֶּה — הַלְכוֹת
פְּסוּקוֹת⁴ וְתַלְמוּד⁵.

וְלֹא תַלְמוּד בְּלִבְד⁶ אִם הוּא תַּחֲלֵת לְמוֹדוֹ⁷, לְפִי שְׁבַתְחַלְקָה צָרִיךְ לִידַע
הַרְבֵּה מִן הָאִסוּר⁸ וְהַמְתֵּר בְּלֹא טַעְמִים וּרְאִיּוֹת⁹, וְאִיךָ לַעֲשׂוֹת הַמְצֻוֹת
הַנְּהוּגוֹת¹⁰, פְּדִי שְׂיַדַע לְשִׁמּוּר¹¹ וְלַעֲשׂוֹת¹² וְלֹא יַחְמָא¹³, קָדָם שְׂיַדַע

2. יהושע א, ח. 3. רמב"ם שם. שו"ע שם. 4. עיין ט"ז ביו"ד סי' רמו ט"ק ב: "כתוב בדרישה יש בעלי בתים נוהגים ללמוד בכל יום גפ"ת ולא שאר פוסקים.. אבל לי נראה דצריך לעסוק בספרי הפוסקים, כגון אלפסי, מרדכי, אשרי ודומיהם, ואינם יוצאים כלל בלמוד גפ"ת לחוד, דההיא דתנא דבי אליהו כל השונה הלכות, פרשי: הלכות פסוקות". וש"ך שם ט"ק ה (שהביא גם כן את דברי הדרישה הנ"ל).

ביאורים

שכתב כאן רבנו "ותלמוד", הוא בשני אופנים אלו: בתחילת לימודו — ילמד התלמוד בדרך קצרה. ואחר שיהיה בקיא בהלכות המעשיות — ילמד תלמוד בלבד לעומק כאופן הב'. וזהו פירוש דבריו כאן בהמשך: "קודם שידע הכל על נכון מעומק לימוד התלמוד".

יא ולא יסתפק בלימוד התלמוד בלבד.

יב עיין שם בהל' ת"ת סעיף ב — שבתחילת לימודו לא ילמד תלמוד לבד, אלא ישלש לימודו כדלעיל, ו"כשיגדיל בחכמה וירבה בה במאד" — אזי "יפנה כל ימיו לעיון התלמוד".

יג מצוות לא תעשה.

יד כלומר, הלכות פסוקות.

טו מצוות עשה הנהוגות בימינו. בכתה"י: הנהוגות.

טז על מצוות לא תעשה.

יז מצוות עשה.

יח ולכן צריך להקדיש שלישי מן הזמן בלימוד הלכות פסוקות.

בהל' ת"ת (פ"ב ה"ט) מפרט מה הן ההלכות המעשיות שחובה ללמדן תחילה: "דברים שאי אפשר לישאל תמיד לחכם המורה שבעיר, או שלא יהיה יודע לישאל ולהסתפק כלל אם לא ילמדם תחלה, דהיינו רוב אורח חיים כמעט כולו, ומיעוט יורה דעה, ומעט באבן העזר וחושן משפט". וראה

מאחורת, משום שבבעל אשה ובנים יש עוד טעמים, משום שהוא צריך לטפל בילדים. וכן מוכח מלשון רבנו בהל' ת"ת פ"ג סוף ה"א: "כי גם אחר הנישואין יוכל ללמוד שנים או שלוש שנים בלי טרדה גדולה כל כך, בטרם יוליד בנים הרבה".

ח העת האמור כאן אינו שוה בכולם, אלא כל אדם בהתאם ליכולתו וזמנו הפנוי (מעסק פרנסתו).

ט בלי טעמים.

י כלומר, "תורה שבעל פה" כוללת "הלכות פסוקות ותלמוד".

עיין מ"ש בהל' ת"ת פ"ב ס"א — נראה שכוונת רבנו בציון זה לומר שבחלוקה הזאת הוא מקיים את החיוב: "לשלש זמן למידתו שבכל יום ויום שלישי במקרא, שלישי במשנה שהן הלכות פסוקות בלי טעמים.. ושלישי בתלמוד המבאר טעמי ההלכות".

בנוסף לכך יש להבהיר שבהל' תלמוד תורה שם מבאר רבנו שבגדר "תלמוד" יש שני אופנים: א) לימוד "טעמי ההלכות.. בדרך קצרה". ב) "לסבור סברות בעומק עיון טעמי ההלכות". ומבאר שם שבתחילת לימודו יש לו ללמוד כאופן הא', ואחר שלמד את כל הלכות התורה בטעמיהן בדרך קצרה — יעבור ללימוד בדרך פלפול. ולפי זה מה

הַבְּלִיט עַל נְכוּנֵי מַעֲמָק לְמוּד הַתְּלִמוּד כֵּא.⁵

[וְגַם צָרִיךְ לְהִיּוֹת רְגִיל בְּסִפְרֵי הַנְּבִיאִים וְתוֹכַחְתָּם וְשֶׁאֵר כָּל הַכ"ד סְפָרִים, בְּדֵי שְׂיִכְנִים בְּלִבּוֹ יֵרָאֵת שָׁמַיִם כֵּב].

וְעַתָּה זֶה שְׂבִיּוֹם כֵּב מְצוּהָ מִן הַמְּבַחֵר לְקַבֵּעַ אוֹתָהּ מִיַּד אַחַר הַתְּפִלָּה כֵּב⁵ קָדָם

5. טור וש"ע ס"א.

ביאורים

התנ"ך (מלבד החיוב היומי) בשביל יראת שמים, ואילו בנדפס מצריך לשם כך לימוד ההגדות.

ולהעיר שבהל' ת"ת פ"ב ה"ב מזכיר בתחילה שצריך לקרוא "בעתים מזומנים תורה שבכתב" (גם אחרי שכבר למד את כולה ויודע אותה), אך אינו כותב שזהו לשם יראת שמים. אך בהמשך מביא את החיוב ללמוד "דרשות ההגדות, להתבונן מתוכם מוסר השכל, לידע את ה', כמו שאמרו חכמים: רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם — לימוד דברי אגדה, שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומתדבק בדרכיו".

[אך למעשה הכנסתי הוספה זו בפנים, משום החידוש שבדבר, וגם בשביל לחזק לימוד התנ"ך בימינו שנחלש מאד מסיבות שונות].

כג והעת שבלילה — נתבאר בטור וש"ע סי' רלח, אך סי' זה לא הגיע לידינו בשוע"ר. וראה הל' ת"ת פ"ד ה"ח: "אע"פ שמצוה ללמוד ביום ובלילה — אין אדם לומד רוב חכמתו אלא בלילה, לפיכך מי שרצה לזכות זכות בכתר תורה — יזהר בכל לילותיו, ולא יאבד אפילו אחת מהן בשינה ואכילה ושתייה ושיחה וכיוצא בהן אלא בתלמוד תורה. ואפילו בליל[ין] תקופת תמוז יש ללמוד מעט, ומט"ו באב ואילך יוסיף מעט מעט .. כמ"ש באו"ח סי' רלח".

כד וראה תניא פרק מא: "וכן בהכנה זו של מסירת נפשו לה' יתחיל ללמוד שיעור קבוע מיד אחר התפלה".

גם שם פ"ג ה"ד: "לימוד המביא לידי מעשה בלבד שהוא חובה על הכל, דהיינו השולחן ערוך מהלכות הצריכות לכל אדם לידע אותן בלי שאלת חכם".

יט כל תרי"ג המצוות.

כ עם "טעמים וראיות".

כא והלימוד באופן זה יעשה רק לאחר שיסיים הלימוד הנוגע למעשה "בלא טעמים וראיות".

כב כ"ה בכתה".

ומקורו בשערי תשובה לרבינו יונה שער ב (הדרך הרביעית): "בעת אשר יהגה האדם בתורת ה' ויקרא בדברי הנביאים והכתובים, ויבין בנועם המוסרים, ויראה האזהרות והעונשים, יחרד לדברים ויכין לכו להיטיב דרכיו ומעלליו, ויתרצה אל השם".

והנה בהל' ת"ת פ"א ה"ד ובפ"ב ה"א כתב רבנו שלימוד התנ"ך הוא חלק ממצות ידיעת התורה, וכן כתב כאן לעיל שחלק מהלימוד צריך להיות תחילה "תורה שבכתב". אך כאן רוצה לומר, שבנוסף לענין מצות התלמוד תורה שבדבר, יש בקריאת נביאים וכתובים גם ענין של יראת שמים, ולשם כך צריך לקרוא אותם בתדירות, כלומר "שצריך להיות רגיל בקריאתם".

אך בנדפס השמיטו רבנו, ובטעם הדבר יש לומר, משום שבנדפס לקמן סי' קנו סוס"ד כתב: "ולדבקה בו — למד דברי אגדה, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם". ודרשה זו נשמטה מהכת"י. ונמצינו למדים שבכתה"י נתן המלצה ללמוד

הַלְבוּת תִּלְמוּד תּוֹרָה קְנָה

שִׁילָךְ לַעֲסֹקוּ⁶. וְכָל הַיּוֹצֵא מִבֵּית הַפְּנִסָּת לְבֵית הַמְּדַרְשׁ⁷ וְהוֹלֵךְ לְלַמֵּד⁸ כֹּה — זוֹכֵה וּמִקְבֵּל פְּנֵי הַשְּׂכִינָה⁹, שֶׁנֶּאֱמַר¹⁰: "יֵלְכוּ מִחִיל אֶל חִיל¹¹ — יִרְאֶה אֶל אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן"¹² כֹּה.

וּקְבִיעוּת¹³ הָעֵת צְרִיךְ שִׁיחָהּ קְבוּעָה¹⁴ וְתִקּוּעָה¹⁵ בְּעֵינָי שְׁלֵא יַעֲבִירוּנוּ¹⁶, אַף אִם הוּא סָב[ו]ר¹⁷ לְהַרְוִיחַ הַרְבֵּה¹⁸.

וּמִפְּלֵ מְקוֹם, קֹדֶם שִׁילָךְ לְבֵית הַמְּדַרְשׁ יְכוּל לֶאֱכֹל פֶּת שְׁחָרִית אִם הוּא רְגִיל¹⁹.

וְטוֹב שִׁירְגִיל בּוֹ²⁰, כִּי פ"ג מֵינֵי חֲלָאִים בְּמַנְיָן "מַחְלָה"²¹ תְּלוּנִים

6. הרב רבינו יונה (פ"ק דברכות) [בספר היראה]. טור ולבוש ס"א. 7. סוף ברכות דף טד, א. טור וש"ע ס"א.
8. ראב"ה ברכות ס' קמז: "ועוסק בתורה". פסקי ריא"ז ברכות פ"ט בסופו: "לעסוק בתורה". 9. תהלים פד, ה.
10. ברכות שם. הערת רבנו בגוף הסעיף: ועיין שם בתלים בתרגום יונתן, ובגמרא סוף מסכת מועד קטן דף כט ע"א, ובמדרש רבה פרשת שמות סוף פ"ב, ובירושלמי סוף פ"ד דשביעית. ראה בפיענוחים. 11. טור וש"ע ס"א. 12. טור וש"ע ס"ב. 13. טור וש"ע שם.

ביאורים

- כה** וראה לעיל סי' צ ס"ג בסופו שמצוה לרוץ מבית הכנסת לבית המדרש.
להעיר שבזמנם היתה מקובלת חלוקה של "בית כנסת" לתפילה ו"בית מדרש" ללימוד תורה, ועל כן מדבר כאן על "היוצא" . והולך ללמוד". אבל כיום, שמקום הלימוד בדרך כלל הוא בבית הכנסת, הכוונה שמיד אחר התפילה ישב ללמוד שיעור תורה. וגם זה נקרא הליכה, היינו הליכה רוחנית, מתפלה לתורה.
כו היינו לעתיד לבוא. בכתה"י הנוסח: פני שכינה. וכ"ה בגמרא.
כז מבית הכנסת (תפלה) לבית המדרש (תורה).
כח בבית המקדש השלישי.
כט בכתה"י: וקביעות.
ל בכתה"י: קבוע. וכ"ה בש"ע.
לא יש לומר: קבועה — בזמן, ותקועה — כנפש.
לב בשום אופן.
- לג** בדפוסים "סבור". וכ"ה בטור. אך בש"ע "סבור", וכן הוא בכתה"י, ועפ"ז תוקן בפנים.
לד כלומר, גם אם הזדמנה לפניו עסקה מיד אחר התפלה, והוא חושב שבעסקה זו ירויח הרבה — לא יבטל הלימוד הקבוע שלאחר התפילה. ונראה שזהו רק לענין להרויח, אבל בשביל להציל ממונו מהפסד יכול לבטל השיעור, כי יש הבדל בין מניעת ריוח להפסד (ראה לקמן סי' רמד קו"א סק"א).
לה לאכול פת שחרית. ואין זה נקרא הפסק בין התפלה ללימוד תורה, כי עושה כן בשביל שיהיה לו כח ללמוד תורה.
בטור ובש"ע ובלבוש הלשון: "אם הוא רגיל בו". ואם כן אף בפנים צ"ל כן, וכמו שממשיך "וטוב שירגיל בו".
לו בשביל לשמור בריאותו (לבוש ס"ב).
לז בגימטריא 83. בכתה"י לא מופיע התיבות "כמנין מחלה", וכן גם לא בטור ולבוש.

הַלְבוֹת תִּלְמוֹד תּוֹרָה קְנָה

בְּמִרְהָ¹⁴, וְכֻלָּם פֶּת בְּמִלַּח וְקִיתוֹן¹⁵ שֶׁל מַיִם שֶׁחֲרִית מְבַטְלֶתָן¹⁶.

וּמִצְוָה לְהִנְהִיג עֲצֻמוֹ בְּהִנְהִיגָה טוֹבָה לְשִׁמּוֹר בְּרִיאוֹתוֹ¹⁵, בְּרִי שֶׁיְהִיָּה בְּרִיא וְחִזְק לְעִבּוּדַת בּוֹרְאוֹ¹⁶.

וְעַל בֵּן אֵינוֹ רִשְׁאֵי לְסַגֵּף עֲצֻמוֹ¹⁷, אֲלֵא אִם בֵּן יֵשׁ בּוֹ צִרְדָּה לְעִבּוּדָה¹⁸. כְּגוֹן, שֶׁטִּבְעוֹ נֹטָה לְהִיּוֹת שְׂטוּף בְּתַאֲוֹת אֲכִילָה וְשִׁתְיָה אוֹ שְׂאֵר תַּאֲוֹת, וְאִי אֲפֹשֶׁר לוֹ לְכַפּוֹת טִבְעוֹ אֲלֵא אִם בֵּן יִטָּה עֲצֻמוֹ לְקִצָּה אַחֲרוֹן, וְלִנְהַג בְּעֲצֻמוֹ בְּפִרְיָיוֹת לְגַמְרֵי מְאוֹתוֹ דְּבַר שֶׁטִּבְעוֹ כּוֹסֵף¹⁹, וּמִנְהִיג בְּזֶה זְמַן רַב, עַד שֶׁיִּדַּע בְּנַפְשׁוֹ שֶׁאֵף אִם יִנְהַג עֲצֻמוֹ בְּזֶה הַדְּרָךְ הַמְּמַצֵּעַ לֹא יִטְנוּ טִבְעוֹ מִדְּרָךְ הַיִּשְׁרָה¹⁸.

וְזֶהוּ כְּלָל לְכָל הַמּוֹדוֹת שֶׁבְּאֲדָם²⁰, חוּץ מִן הַנְּאֻוָּה וְהַפְּעָם²¹, שֶׁפְּהֵם אֵין רְאוּי לִילָךְ בְּמִדָּה בִּינּוּנִית, אֲלֵא לְהִתְרַחֵק מִגְּבַה הַלֵּב וְהַפְּעָם עַד קִצָּה

14. ב"ק סוף פ"ח דף צב, ב. ובב"מ פ"ט דף קז ע"ב. טור ולבוש שם. 15. טור והרמב"ם פ"ד מהל' דעות. הקדים טור לרמב"ם, כי נקט לשון הטור. 16. טור והרמב"ם פ"ג מהל' דעות. הקדים טור לרמב"ם מהטעם הנ"ל. 17. פ"ק דתענית דף יא ע"א. והרמב"ם פ"ג מהל' דעות ה"א. 18. רמב"ם בשמונה פרקים פ"ד ובהל' דעות פ"ב ה"ב.

ביאורים

לח נוזל המופרש מהכבד ונאגר בכיס המרה ועוזר בתהליך העיכול, ונקרא "מרה" על שם שטעמו מר. **לט** ספל, מיכל. **מ** שנאמר (שמות כג, כה) "ועבדתם את ה' אלהיכם" — זו קריאת שמע ותפלה, "וברך את לחמך ואת מימך" — זו פת במלח וקיתון של מים, מכאן ואילך — "והסירותי מחלה מקרבך" (בבא קמא צב, ב). **מא** ולא לצערו בשום צער, אפילו במניעת איזה מאכל או משקה (שוע"ר הל' נזקי גוף ונפש ס"ד).

שעה, כדאיתא בגמרא שעה רביעית מאכל כל אדם, שעה ששית מאכל תלמידי חכמים, והיו מרעיבים עצמם שתי שעות לכוונה זו. דאתכפיא סטרא אחרא לתתא — אסתלק יקרא דקב"ה וקדושתו לעילא הרבה, ומקדושה זו נמשכת קדושה עליונה על האדם למטה, לסייעו סיוע רב ועצום לעבודתו יתברך". אמנם כיום שנחלשו הדורות מאד, ההוראה היא לא לסגף עצמו בדברים שהם הכרחיים לצרכי הגוף (כמו פת שחרית), אלא רק בעניני מותרות בלבד, כמובא במכתבי הרבי לרוב. **מג** מתאוה. **מד** לדרך רעה. **מה** שלכתחילה יש להתנהג בדרך ממוצעת. ואם נטה לקצה הרע, צריך להטות עצמו לקצה השני באופן זמני, עד שיוכל לשוב לדרך הממוצעת. **מו** בכתה"י כאן מסתיים סעיף א, וכל ההמשך אינו.

מב לעבודת ה'. ובהל' נזקי גו"נ שם הוסיף: "אלא אם כן עושה בדרך תשובה, שצער זה טובה היא לו להציל נפשו משחת". וראה תניא פרק כז שמתור להרעיב עצמו לזמן קצר אם כוונתו להכניע בזה את יצרו: "כגון שחפץ לאכול, ומאחר סעודתו עד לאחר שעה או פחות ועוסק בתורה באותה

הַלְבוֹת תִּלְמוּד תּוֹרָה קְנָה

הָאֲחֵרוֹן¹⁹, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים: "מָאד מָאד^מ הוּי שְׁפַל רוּחַ", בְּפֶרֶק ד' דְּאֲבוֹת מִשְׁנָה ד', יַעֲיֵן שָׁם בְּפֶרוּשׁ הָרַע"ב^מ, וּבְפֶרוּשׁ הַמְשָׁנִיּוֹת לְהַרְמְב"ם שֶׁהָאֲרִיךְ בְּזוּה^מ. וְכֵן בְּעֵינֵי הַפְּעָם^נ, וּכְמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר לְקַמְן סִימָן קנ"ו סְעִיף ג'.

ב. אִם צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת דְּבָר נְחוּץ מִיַּד אַחַר הַתְּפִלָּה^{אג} ²⁰ וְרוֹצֵה לְלוֹזֵת עֵת הַקְּבוּעַ לֹא וּלְפָרְעָה אַחַר כֶּךָ בַּיּוֹם אִוּ בְּלִילָה^ב — אָף עַל פִּי כֵן טוֹב שֶׁיִּלְמַד אֶפְלוֹ הַלְכָה אַחַת אוֹ פְּסוּק אֶחָד²¹ מִיַּד אַחַר הַתְּפִלָּה²².

וְאָף מִי שֶׁאֵינִי יוֹדֵעַ לְלַמֵּד — יֵלֵךְ לְבֵית הַמְדַרְשׁ, וְשֹׁכֵר הַלִּיכָה בִּידוֹ^{גג} ²³, אוֹ יִקְבַּע לֹא מְקוֹם^ד וְיִלְמַד מְעַט [בְּמַה^ה] שִׁיּוֹדַע^ה, וְיִכְנִים יִרְאֵת שָׁמַיִם בְּלִבּוֹ²⁴, וְיִפְשָׁפֵשׂ בְּמַעֲשָׂיו^ו, אוֹלֵי יִמְצָא בָּהֶם אֵיזוֹה צַד עֲבָרָה וְיִפְרֹשׁ מִמֶּנָּה²⁵.

19. עיין בהרמב"ם פ"ב מהל' דעות ה"ג: "עד הקצה האחר". מ"א ריש ס' קנו: "עד הקצה האחרון". 20. עמק הברכה ח"ב ס' מב. הובא במ"א ס"ק א. 21. עיין בפרק "שנו חכמים" מ"ג שהמלמד את חברו אפילו פסוק אחד — צריך לקרוא לו רבנו. 22. עמק הברכה שם. מ"א שם. 23. עיין משנה י"ד פ"ה דאבות: "הולך ואינו עושה — שכר הליכה בידו". 24. הרב רבינו יונה פ"ק דברכות (ד, א) בד"ה כל הקובע מקום לתורתו. רמ"א ס"א. 25. מ"א סק"ב.

ביאורים

קנו. נא ולא בשביל להרויח ממון — ראה לעיל ס"א שבשביל כך אין לבטל הקביעות. נב הערת רבנו בגוף הסעיף: כמו שיתבאר בסימן רל"ח ס"ב [בשו"ע הבי": "אם יש לו חק קבוע ללמוד כך וכך ליום והיה טרוד ביום ולא השלימו — ישלימנו בלילה מיד". בשו"ע ר סי' זה לא הגיע לדינין], מהש"ס דעירובין פרק הדר דף סה ע"א [רב אחא בר יעקב יזיף ופרע", וברש"י שם: "היה קובע לו לשנות כך וכך פרקים ביום, והיה רגיל לעסוק ביום, ופורע קביעות עתו בלילה"]. נג שהולך למקום שלומדים בו תורה ברבים. נד בבית המדרש לעצמו. נה כ"ה בכתה"י. וכ"ה ברכנו יונה וברמ"א. אך בנדפס: בזה. נו במקום לשבת ולשמוע שיעור תורה שאינו מבין. נז בזמן הזה שיושב בבית המדרש לעצמו.

מז מכפל הלשון "מאד מאד" מובן שצריך להיות "שפל רוח" לגמרי. מח וזה לשונו: "אף על פי שבשאר מדות הדרך האמצעית היא המשובחת, במדת הגאווה אינו כן, אלא יטה לקצה האחרון של שפלות הרוח, לפי שהגאווה היא מאוסה ביותר, ועוד שרוב בני אדם נכשלים בה ולא בדילי אינשי מינה, לכך צריך לעשות לה הרחקה יתירה". מט וזה לשונו (ע"פ אחד התרגומים): "הגאווה, לגודל חסרון זאת המידה אצל החסידים, וידעתם בניזקה, רחקו ממנה עד הקצה האחרון, ונטו אל שפלות הרוח לגמרי, כדי שלא ישאירו בנפש זכר לגאווה בשום פנים". וראה עוד שם שמאריך בגנות הגאווה ובמעלת השפלות על הענוה. נ אף שכבר הזכיר לעיל שצריך להרחיק מהכעס עד קצה האחרון, רוצה לומר כאן שגם בגנות הכעס דברו חכמים כמו שדברו בגנות גובה הלב, וכמו שירחיב על כך בסי'

הלכות משא ומתן^א

קנו. סדר משא ומתן, ובו כ"א^ב סעיפים

א. לא אמרו קביעת עתים לתורה¹, אלא במי שצריך לעסק בדרך ארץ^ה להחיות נפשו ונפשות ביתו².

אבל מי שאין צריך לכהן, או שמתפרנס משל אחרים^ז — חייב לקיים "והגית בו יומם ולילה"³ כמשמעו⁴.

ואף מי שצריך לכהן^ט — לא יעשה מלאכתו עקר, אלא עראי⁵, כדי פרנסתו בלבד⁶, ותורתו קבע, וזה וזה^{יב} יתקיימו⁷.

1. הערת רבנו בגוף הסעיף: וכן הוא בפירוש רש"י בתהלים סי' קיט על פסוק "עת לעשות לה' הפרו תורתך" ובילקוט שם. ראה בפיענוחים. 2. מ"א סוף סי' זה, מפירש"י בשבת דף לא, א ד"ה קבעת. 3. יהושע א, ח. מ"א שם. 4. הערה בגוף הסעיף: ועיין בסנהדרין פרק חלק דף צט ע"ב, ובמנחות פ"א דף צט ע"ב: "צא ובדוק כו'". ושאר תנאי שם לא פליגי אלא במי שצריך לעסוק בדרך ארץ, ובאבות דרבי נתן פכ"א, ובמדרש רבה ריש פתיחתא דאיכה, ובקהלת רבה דף קטו, א על פסוק "בשפול קול הסחנה" — "מה סחנה זו כו'". ראה בפיענוחים. 5. רפ"ו דברכות דף ל"ה ע"ב. טור וש"ע ס"א. 6. מ"א ס"ק א. 7. גמרא שם. טור וש"ע שם.

ביאורים

- א** בכתה"י: הלכות בית הכנסת. וכ"ה בשו"ע הבי"י.
- ב** בכתה"י: כ"ב. ואולי משום שסעיף טו נחלק שם לשני סעיפים, או שיש שם הוספה של סעיף נוסף שלא הגיע לידינו, והוא המובא בשו"ע ר חו"מ הל' מצטיאה ופקדון ס"ט: "סתם תלמיד חכם אינו משנה בדבורו כי אם בדברים שיותר לשנות, כמו שנתבאר באו"ח סי' קנ"ו". והכוונה למובא במג"א כאן סק"ב: "בשלושה דברים מותר לשנות במסכתא בפוריא ובאושפיזא", ואם כן יתכן שבכתה"י הוסיף דין זה כסעיף בפ"ע (לפני סי"ג "אורח אינו רשאי לשבח את בעה"ב").
- ג** בכתה"י: קביעות.
- ד** כמובא לעיל סי' קנה ס"א.
- ה** בצרכי פרנסה.
- ו** שיש לו די והותר לפרנסתו ולפרנסת בני ביתו.
- ז** וכן המתפרנס מהצדקה של קהל או יחידים (הל' ת"ת פ"ג ה"ה).
- ח** ראה גם הל' ת"ת שם: "אם מלאכתו נעשית על ידי אחרים, וכן המתפרנס מהצדקה .. חייב לעסוק בתורה יומם ולילה ממש בכל ענין, ואינו יוצא ידי חובתו כלל מן התורה בקביעות עתים .. וזה שקובע עתים לתורה — דרשו עליו חכמים שהוא מפר תורה, כמ"ש עת לעשות לה' הפרו תורתך".
- ט** לעסוק בצרכי פרנסה.
- י** ולומדים כן ממה שנאמר "ודברת בס", שלא יהא כל דיבורך אלא בס, כלומר שתעשם עיקר ולא טפלה, ועל כן חייב לעשות תורתו קבע ומלאכתו עראי (הל' ת"ת פ"ג ס"ב).
- יא** כולל פרנסת בני ביתו כנ"ל, ולא בא למעט כאן אלא עניני מותרות.
- וראה לקמן סט"ז: "וכן אין לו לעסוק בשיחת חולין .. ולא אמרו קביעת עתים אלא להחמיר, שלא ימשוך כל היום בדרך ארץ".
- יב** פרנסה וגם תורה.
- יג** בכתה"י: יתקיים. וכ"ה בטור וש"ע.

הַלְכוֹת מִשְׁא וּמִתָּן קִנּוּ

אָבֵל כָּל תּוֹרָה שְׂאִין עִמָּה מְלֹאכָה [כָּלֵל⁸ T] — סוּפָה בְּמִלָּה¹⁰ [וְגוֹרָרָה עוֹן¹⁰] 9, פִּי הָעֲנִי יַעֲבִירֵנוּ עַל דַּעַת קוֹנֵי¹⁰.

אֵלָא מִי שְׁחַשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּתוֹרָה [וּנְשָׂאוֹ¹¹] לְבוֹ לְקִיָּם מִצְוָה זֶה כְּרָאוּי — יַעֲשֶׂה מְלֹאכָה מְעַט בְּכָל יוֹם כְּדֵי חַיּוּב, וְשָׂאָר יוֹמוֹ וְלִילּוֹ עוֹסֵק בְּתוֹרָה¹¹.

ב. וְכִשְׁעוֹשֶׂה מְלֹאכָה אוֹ נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן — לֹא תִהְיֶה כּוֹנֵן אֵלָא כְּדֵי כֹא לְמִצְאָ צְרֻכֵי הַגּוֹת, כְּדֵי שְׂיוּכֵל לְעַבֵּד לְבוֹרָאוֹ, כְּמוֹ שְׁפָתוֹב¹² "בְּכָל דְּרַכִּיךְ דַּעְהוּ וְגוֹ"¹³ כב.

וְחַיֵּב כָּל אָדָם לְלַמֵּד לְבָנוּ מְלֹאכָה כב¹⁴ אוֹ לְעַסֵּק בְּסַחֲרָה כד¹⁵. וְאִם אִינוּ עוֹשֶׂה כֵּן — כְּאִלוֹ מְלַמְדוֹ לְסִטוֹת¹⁶, שְׂסוּפוֹ לְלַסְטֵם אֶת הַבְּרִיּוֹת בְּשִׁבִיל פְּרִנְסָתוֹ כה¹⁷.

8. וכ"ה בפמ"ג א"א סק"ב. 9. פ"ב דאבות מ"ב. ועיין בהגה"מ פ"ג מהל' ת"ת ט"ק ב בשם רבינו אלחנן (ש"עמ"ה מלאכה" פירושו שהתורה עיקר והמלאכה עראי). 10. רפ"ד דעירובין דף מא ע"ב. מור וש"ע שם. 11. רמב"ם פ"ג מהל' ת"ת ה"ט. רמ"א יו"ד סי' רמו סב"א. 12. משלי ט"ז ג, ו. 13. רמב"ם פ"ג מהל' דעות הל' ב"ג. מור וש"ע סי' רלא. 14. פ"ק דקידושין דף כט ע"א ודף ל ע"ב. 15. ריא"ז בשלטי גבורים שם (יב, א אות א): "ואם מלמדו לסחורה ולהתעסק בתגרות — הרי זה כאילו מלמדו אומנות". מ"א סק"ב (קרוב למופו). 16. קידושין שם ושם. מ"א שם. 17. עיין רש"י שם כט, א ד"ה כאילו: "דכיון דאין לו אומנות ויחסר לחמו — ילך בפרשת דרכים וילסמם את הבריות".

ביאורים

כ כדי פרנסתו (מ"א סק"א). ויסיר התאוות ותענוגי הזמן מלבו, כמו שאמרו חכמים: כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל. ואין לו לחוס על נפש אשתו ובניו יותר מעל חיי נפשו שהם בצער (הל' ת"ת פ"ג ה"ג. וראה שם בקו"א שאין זה חייב לחיות חיי צער בשביל כך, אלא הוא "מדת חסידות" בלבד, כמו שכתב כאן הטור).

כא בכתה"י אין תיבה זו.

כב גם כאשר האדם עוסק בעסקיו ("דרכיך"), עליו לדעת שהתכלית של כל

זה היא כדי שיוכל לעבוד את ה' כראוי.

כג ללמדו אומנות, כדי שיוכל להתפרנס ממנה.

כד ללמדו דרכי העסק במסחר.

כה כיון שאין לו אומנות ויחסר לחמו — ילך בפרשת דרכים וילסמם את הבריות

(רש"י קידושין כט, א).

יד כ"ה בכתה"י. וכן מסתבר לפי ההמשך. **טו** שכשיכלה ממונו יצטרך לחזור אחר פרנסתו, ולא יוכל אפילו לקבוע עתים לתורה (ב"י).

טז כ"ה בכתה"י. וכ"ה בפרקי אבות. ולפי זה מובן ההמשך "כי העוני יעבירנו על דעת קונו".

יז כלומר, כשאין לו מלאכה ולא פרנסה, זה יגרום לו בהמשך לעשות עוון.

יח כאמור (משלי ל, ט): "פן איורש וגנבתו ותפשתי שם אלקיי" (ר"ח עירובין מא,

ב). וכמו שמפרש המצודת דוד שם: "ואם אהיה עני, פן כשאהיה רש ביותר — אגנוב הון למלאות נפשי המתאוות, ואתפוש בפי להזכיר את שם ה' להשבע בו על שקר".

יט כ"ה בכתה"י. וכ"ה בהל' ת"ת לרבנו פ"ג ה"ג. וכ"ה ברמב"ם הל' ת"ת פ"ג ה"ו.

ודלא כנדפס: ונשא.

הַלְכוּת מִשְׁא וּמִתֵּן קִנּוּ כֹא

וַיִּזְהַרְכּוּ לְשֵׁא וְלִתֵּן בְּאִמּוֹנָה¹⁸, שְׁלֵא יַחְלִיף אֶת דְּבוּרוֹ, שְׁנֵאמֶר¹⁹ "וְהִזְן צְדָקָה וְיִהְיֶה לְךָ כֶּסֶף, שְׂיִהְיֶה הֵן שְׁלֶךְ צְדָקָה, וְלֹא שְׁלֶךְ צְדָקָה כֶּסֶף²⁰, כְּלוּמֶר בְּשֵׂאמָתָה מְדַבֵּר "הֵן" או "לֹא" — קַיִם דְּבָרֶיךָ וְהִצִּדַק אוֹתָם²¹. וְכָל הַמַּחְלִיף אֶת דְּבוּרוֹ — כְּאֵלּוּ עוֹבֵד [עֲבוּדָה זָרָה לֹא]²².

וְאִפְלוּ מַחְשָׁבָה שְׁנִגְמָרָה בְּלִבּוֹ טוֹב לְקִימָה כָּל מִי שֵׁישׁ בְּיָדוֹ וְרֵאת שְׁמַיִם, שְׁנֵאמֶר²³ "וְדַבֵּר אִמְתָּ בְּלִבְבוֹ"²⁴.

18. שבת לא, א. מור ושו"ע. 19. קדושים יט, לו. 20. בריהא בבא מציעא פרק הזהב דף מט ע"א. 21. רש"י שם ד"ה אלא. הערה בגוף הסעיף: ועיין בהרמב"ם פ"ה מהל' דעות, ופי"ז מהל' מכירה, ובפירושו המשניות סוף שביעית, ובשל"ה במסכת חולין שלו דף ק"ד ע"א גבי ענין משא ומתן באמונה. ראה בפיענוחים. 22. סנהדרין פרק חלק דף צב ע"א. 23. תהלים טו, ב. 24. סוף פרק ה' דבבבא בתרא דף פח ע"א. ועיין שם בהגהות אשר"י ס' כא: "רב ספרא הוה מקיים בנפשיה ודובר אמת בלבבו, בשגמר בלבבו לקנות לא היה חוזר... וכן כשהיה מוכר דבר וגמר בלבו ליתן בכך וכך והלוקח לא ידע והוסיף לו בדמים — לא היה מקבל רק כמו שגמר בלבבו". הובא בשו"ע ר' הל' מכירה ס"א.

בִּיאורִים

לו ליתן לו — צריך לומר בדעת גמורה, ולא יהא בדעתו לשנות, כי לדבר אחד בפה ואחד בלב אסור מן התורה, שנאמר איפת צדק והיין צדק יהיה, מה תלמוד לומר היין צדק, והלא היין בכלל איפה, אלא שיהא הן שלך צדק ולא שלך צדק".

ולהעיר, שסי' קנה-קנו נכתבו לאחרי הלי' מכירה, שהרי בסימנים אלו מציין רבנו להלי' ת"ת שחיבר בשנת תקנ"ד, ואילו את הלי' מכירה חיבר קודם לכן בסכיכות השנים תקמ"ה-תק"נ, כמו שמשמע בסוף הלי' הלואה.

לא כ"ה בכתה"י וכצ"ל. ומחמת יראת הצנזור נדפס: כוכבים ומזלות.

לב כי חותמו של הקב"ה אמת (עיון יעקב). בגמרא סנהדרין צב, א מובא הלימוד: "כתיב הכא (בראשית כז, יב): והייתי בעיניו כמתעתע, וכתיב התם (ירמיה י, טו): הבל המה מעשה תעתועים".

לג וראה גם הלי' מכירה שם: "וירא שמים יש לו לקיים אפילו מחשבות לבו, שאם חשב וגמר בלבו למכור לו בסכום זה, והלה לא ידע ממחשבתו והוסיף לו על סכום זה — לא יקח ממנו כי אם סכום זה שגמר בלבו,

כו כשעוסק במלאכה או בסחורה. **כז** מה תלמוד לומר היין צדק, והלא היין בכלל איפה היה (ב"מ מט, א), שההיין שנים עשר לוגיין, ואיפה שלשה סאין שהן שבעים ושנים לוגיין (רש"י שם). **כח** בפסוק: "לכם". אך בספרא: "לך", וככפנים.

כט ואף על גב דבקרא לא כתיב אלא "היין" — מכלל הן אתה שומע לאו, כי טעם אחד לשניהם (תוס' יו"ט שביעית פ"י מ"ט בסופה). ואולי יש לומר שדורשים "היין" גם כמו "הן" (כז), וגם כמו "אין" (לא). בכתה"י לא מופיע "ולאו שלך צדק".

ל בכתה"י לא מופיע קטע זה. מדברי רבנו כאן משמע שהאיסור לחזור מדיבורו הוא מן התורה. אך בשו"ע ר' חו"מ הלי' מכירה ומתנה ס"א כתב רבנו שאין איסורו מן התורה, אלא "החוזר בו ממחוסרי אמנה, ואין רוח חכמים נוחה הימנו, כי ראוי לאדם לעמוד בדבורו, כמו שכתוב (צפניה ג, יג) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב וגו'". ומהפסוק "והיין צדק יהיה לכם" שהובא כאן, לומד שם (בסעיף ב) ענין אחר (כדברי אב"י בב"מ מט, א): "בשעה שאומר

בְּמָה דְבָרִים אָמּוּרִים²⁵? בְּדָבָר שְׂפִינוּ לְחַבְרוֹ, אָבֵל²⁶ דְבָרֵי עֲצֻמוֹ
מִצְרָכֵיו²⁷, אִם אֵין בְּהֵן סִמְךָ²⁸ מִצְוָה²⁹ — אֵין צְרִיךְ לְקִימָן³⁰.

וְאִפְלוּ מִפְּנֵי הַשְּׁלוֹם לֹא יִבְטִיחַ שְׂקָר לְחַבְרוֹ³¹. וְלֹא אָמְרוּ מִתֵּר לְשִׁנּוֹת
מִפְּנֵי הַשְּׁלוֹם³², אֶלָּא בְּסִפּוּר דְבָרִים שְׂכָבָר עֲבָרוּ³³, וְלֹא בְּדָבָר שְׁלֵהֲבָא³⁴ 27 מב.

25. עיין ביו"ד סוף סי' רנח [רמ"א סי'ג]: "אם חשב בלבו ליתן איזה דבר לצדקה — חייב לקיים מחשבתו ואין צריך אמירה".
ובמ"א סי' תקסב סוף סי'ק יא ["דוקא כשקבל בלבו להתענות, אבל אם היה רק בדעתו להתענות — לא מקרי קבלה"].
26. ב"מ פו, א. 27. מ"א סק"א בשם ספר חסידים סי' תכו. הערת רבנו בנוף הסעף: ומכל מקום, צריך עיון קצת,
כיון שהשלום גדול מכל המצות, כמ"ש במדרש רבה פרשת חוקת על פסוק בקש שלום ורדפהו, ובגמרא התיר לשנות
דבורו מפני השלום, והרי"ף פרק אלו מציאות (יג, א) כתב דלאו היתר הוא אלא מצוה, אם כן מנלן דלשנות בלהבא
אטור, שמא יש להתיר על דרך "בכל דרכיך דעהו" פרק ט דברכות דף סג ע"א. ועיין במדרש רבה פרשת בראשית פ"א.
ועיין באליה רבא ובפרי מגדים, וראה בפיענוחים.

ביאורים

אשנה פרק זה, הוי כאלו נדר לתת צדקה".
מ כלומר לא יבטיח לעשות דבר שאין
בכוונתו לקיים, אפילו כדי להשכין שלום.
מא מקור דין שינוי מפני השלום הוא ממה
ששרה אמרה "ואדוני זקן", והקב"ה
שינה מפני השלום ואמר לאברהם ששרה
אמרה "ואני זקנת" (ראה ב"מ שם), ושינוי
זה הוא על סיפור שהיה ולא על העתיד.
וראה חו"מ הל' מציאה ס"ט: "סתם
תלמיד חכם אינו משנה בדבורו כי אם
בדברים שמותר לשנות, כמו שנתבאר באו"ח
סי' קנו". והכוונה למובא במ"א כאן
(מהגמרא ב"מ כג, ב): "בג' דברים מותר
לשנות, במסכתא (שאם ישאלוהו אם מסכת
זו סדורה לפניו — יאמר לא, מתוך ענוה),
בפוריא (שאם ישאלוהו אם שכבת במטה זו
— יאמר לא, שמא יראו בה קרי ויתגנה),
באושפיזא (שאם ישאלוהו אם הבעל הבית
אירחו יפה — יאמר לא, כדי שלא יבאו
להתארח אצלו ויכלו את ממונו)". ואפשר
שרבנו הביאו במהדורא קמא של סי' זה, אך
כאן זה נשמט משום מה.
מב שעל העתיד לא יבטיח שקר אפילו
בשביל השלום.

לקיים מה שכתוב ודובר אמת בלבבו. וכן
הלוקח שגמר בלבו לקנות בסכום כך וכך —
אין לו לחזור בו (וכן כל כיוצא בזה בשאר
דברים שבין אדם לחבירו — יש לו לקיים
מחשבות לבו, אם גמר בלבו לעשות איזו
טובה לחבירו ויש בידו לעשותה").
לד שצריך לקיים דבורו או אפילו מחשבה
שנגמרה בלבו.
לה בנדפס: אבל (אם). ונתקן בפנים כנוסח
הכת"י.
לו בכתה"י: וצרכיו.
לז בהל' מכירה שם: "סרך".
לח שאם יש בהם ענין של מצוה, אזי אם
גמר בלבו אפילו בינו לבין עצמו צריך
לקיים (ראה הל' מכירה סעי' א, ד). וראה
לקמן סי' רח ס"ז (לענין קבלת תענית יוה"כ).
לט וראה גם הל' מכירה שם: "אבל צרכי
עצמו, כל שאין בהם סרך מצוה — אין
צריך לקיים אפילו מוצא שפתיו". ומשמע
אפילו שלא אמר בלי נדר. ובטעם הדבר
נראה לומר ע"פ המובא בפירוש הרא"ש
(נדרים ה, א) שלא נקרא נדר אלא כשמתפס
בדבר הנדור, ולא כשמחייב עצמו בדבר כזה
או אחר. וזהו דוקא כשאין בו סרך מצוה,
וכמובא בשו"ע יו"ד סי' ריג ס"ב: "האומר

הַלְכוֹת מִשְׁא וּמִתָּן קִנּוּ כג

וַיִּזְהַר מְלַחֲזֵבִיר שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטְלָהּ^{מג 28}, שְׁפָכְל מְקוֹם שֶׁהַזְּכָרָה הַשֵּׁם מְצוּיָה — מִיָּתָה אוֹ עֲנִיּוֹת מְצוּיָה²⁹.

וַיִּזְהַר מְלַשְׁבַּע אֶפְלוֹ בְּאֵמֶת^מ, שְׁאֵלָה עֵירוֹת הָיוּ לוֹ לִינְאֵי הַמְּלָךְ וְכֻלָּם נִחְרְבוּ, לְפִי שֶׁהָיוּ נִשְׁפָּעִים שְׁבוּעוֹת אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ מְקִיָּמִים אוֹתָם^{מ 30}.

[וַיִּזְהַר^מ מְלַהֲשֶׁתָּהּ עִם הַנְּכָרִי, שְׁמָא יִתְחַיֵּיב לוֹ הַנְּכָרִי שְׁבוּעָה וַיִּשְׁבַּע בְּעִבּוּדָה זָרָה שְׁלוֹ, וְנִמְצָא עוֹבֵר מִשּׁוֹם "לֹא" 31 יִשְׁמַע^מ עַל פִּיךָ^{מ 32}.

וְעַכְשָׁיו נִהְיָ לְהַקְלֵ בְּזֵה, לְפִי שֶׁהַנְּכָרִים שְׁלָנוּ שְׁבוּמִינוּ אֵינָם נִשְׁפָּעִים בְּעִבּוּדָה זָרָה³³, שְׁאֵף שְׁמוֹזְכִירִים שֵׁם עִבּוּדָה זָרָה^מ, מְכַל מְקוֹם כְּוֹנָתָם לְ"עוֹשֵׂה שְׁמַיִם וָאָרֶץ"³⁴, אֲלֵא שְׁמוֹשֶׁתָּפִים שֵׁם שְׁמַיִם וְדָבָר אַחֵר, וְלֹא מְצִינוּ שֵׁישׁ בְּזֵה מִשּׁוֹם "וְלִפְנֵי עֵינֵי לֹא תִתֵּן מִכְשׁוֹל"^{נ 35}, שְׁפָן נַח אֵינוֹ מוֹזְהָר עַל הַשִּׁיתוּף^{נא 36}.

28. מור וש"ע. 29. פ"ק דנדרים דף ז ע"ב. ועיין ברמב"ם פ"ו מהל' ת"ת הל' יד. ובשו"ע יו"ד סי' שלד סעיף מג (שמנדים את האדם על הזכרת שם שמים לבטלה). וראה שם סעיף לו. 30. מדרש תנחומא ומדרש רבה ריש פרשת מטות. מור וש"ע. 31. שמות כג, יא. 32. סנהדרין סג, ב. מור וש"ע. 33. ר"ן ע"ז (ו, א) ד"ה גרסינן, רמ"א. 34. תהלים קבו, טו. 35. ויקרא יב, יד. 36. תוס' שם ד"ה אסור. רא"ש שם פ"ז סי' ג. רמ"א.

ביאורים

מג סוסכ"ח כתב שגם משבועת בית דין (שהיא על לשעבר) יש הרוצים להשתמש, כי אינם רוצים להשבע אפילו על אמת. **מה** הלבוש כתב טעם הדבר: "מפני שהיו יכולים לעשות בלא שבועה", והוסיף: "אבל לעורר עצמו לזהירות לעשות מצוה — מותר לישבע ולקיים, דכתיב (תהלים קיט, קו) נשבעתי ואקיימה וגו'". **מו** כל הקטע הזה נוסף ע"פ הכת"י. ובנדפס נשמט כנראה מפני הצנזור. **מז** מן הגוי (רש"י שמות כג, יג). **מח** שלא תעשה שותפות עם נכרי וישבע לך בעבודה זרה שלו, נמצאת שאתה גורם שיזכר על ידך (רש"י שם). **מט** ישו הנוצרי (תוס' הרא"ש סנהדרין שם). נ במה שהיהודי גורם להכשיל את הנכרי להשבע בשם שמים בשיתוף עם דבר אחר. **נא** וממילא אין היהודי מכשיל אותו. בענין היתר שיתוף בבני נח — ראה גם

הערת רבנו בגוף הסעיף: ופשוט לחלק בין דין זה ובין שאלת שלום חברו בשם, שהתירו חכמים במשנה פ"ט דברכות — וכמובא ברש"י שם נד, א: "ולא אמרינן מזלזל הוא בכבודו של מקום בשביל כבוד הבריות להוציא שם שמים עליו, ולמדו מבוטח שאמר: ה' עמכם, ומן המלאך שאמר לגדעון: ה' עמך גבור החיל". ולקמן סי' רטו ס"ג מפרט בזה יותר: "שמן התורה אין אסור בהזכרת שם שמים לבטלה אלא כשמזכירו בדברי הבאי שאין בהם צורך, ולא בדרך ברכה אע"פ שאינה צריכה, מכל מקום מדברי סופרים אסור אפילו בדרך ברכה שאינה צריכה (אבל לצורך מותר להזכיר אפילו בדבר הרשות)". וראה גם לקמן סי' קפח סוסי"ב. **מד** כאן מדבר אודות שבועה על העתיד, שיש להזהר ממנה גם אם מתכוון לקיימה באמת. ובשו"ע חו"מ הל' הלואה

וְלִשְׂאֵת וְלִתֵּת עִמָּהֶם בְּלִי שׁוֹתְפוֹת — מוֹתֵר בְּכָל מְקוֹם וּבְכָל זְמַן, שְׁלֵא בְיוֹם אִידִים נב[37].

ג. מִצְוֹת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה לִילָךְ בְּדַרְכֵי ה', שְׁנַאֲמַר³⁸ "וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכָיו"³⁹, וְכָךְ לָמְדוּ בְּפִרְוֵשׁ מִצְוֵה זו⁴⁰: מַה הוּא נִקְרָא "חֲנוּן" — אִף אֶתְהָ הִיָּה "חֲנוּן" וְעוֹשֶׂה מִתְּנַת חֲנֻם נב, מַה הוּא נִקְרָא "רְחוּם" — אִף אֶתְהָ הִיָּה רְחוּם, מַה הוּא נִקְרָא "אֲרֵךְ אַפַּיִם" נד — אִף אֶתְהָ הִיָּה "אֲרֵךְ אַפַּיִם" נה⁴¹.

37. הנה"מ הל' ע"ז פ"ה אות ב. רמ"א. 38. דברים כח, ט. 39. רמב"ם בספר המצות מצוה ח. ובפ"א מהל' דעות ה"ה. מהגמרא פ"ק דסוטה דף יד ע"א. 40. ספרי עקב פיסקא מט. הובא בילקוט ט"פ עקב רמז תתנג. רמב"ם שם ה"ו. 41. עיין במשנה רפ"ד דאבות: "איהו גבור הכובש את יצרו, שנאמר טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר". ובאבות דרבי נתן פכ"ג ה"א. ובמסכת שבת פרק במה מדליקין דף לא, א: "אמר לו: הוי זהיר ברוחך, כדאי הוא הלל שתאבד על ידו ארבע מאות זוז וארבע מאות זוז — והלל לא יקפיד". ובראשית חכמה שענר העונה פ"א.

ביאורים

גוים לעבודה זרה, אלא אם כן הוא .. כומר האדוק בעבודה זרה, ובזמן הזה אף הכומרים אינם אדוקים בעבודה זרה כל כך, כי מעשה אבותיהם בידיהם".

נב אבל ביום אידם אסור, מפני שהגוי משתמש עם זה לעבודה זרה — ראה שו"ע יו"ד סי' קמח.

אבל ראה שם (בשו"ע ורמ"א) סי"ב שיש אומרים שבזמן הזה מותר לשאת ולתת עמהם גם ביום חגם: א) מפני שאינם בקיאים בטיב עבודה זרה. ב) משום איבה. ואם כן צע"ק שהרמ"א כתב כאן בפשיטות לאסור ביום אידם, בעוד שביו"ד שם פסק להקל מן הדין. נג זהו הפירוש "חנון" — לעשות טובה ליהודי בחנם ללא תמורה. וראה הל' הלואה ס"א (לענין נתינת צדקה): "מצות עשה להלוות לעניי ישראל .. ואף ליתן לו מתנת חנם, שהרי נאמר נתן תתן לו".

ולהעיר שבכתה"י לא מופיע "ועושה מתנת חנם".

נד מאריך אפו ואינו ממהר להפרע (רש"י שמות לד, ו).

נה כובש כעסו.

ספר המצות להצ"צ מצות אחדות ה', שכ"ה גם דעת הרמב"ם שבני נח אינם מוזהרים על השיתוף, כיון שמצות אחדות ה' נמסרה רק לעם ישראל, כאמור ("שמע ישראל .. ה' אחד").

ונחלקו הפוסקים לענין מה שבן נח לא הוזהר על השיתוף, אם הוא רק לענין שבועה או גם לענין עבודה זרה כשעובד להם בשיתוף, שלפי הרמ"א גם בעבודה בשיתוף אינם עובדי עבודה זרה, אך רוב האחרונים סוברים שרק לענין שבועה אמרינן שאין בזה איסור עבודה זרה, אבל כשעובדים במעשה יש בזה משום עבודה זרה אפילו אם עובדים בשיתוף, ובני נח מוזהרים על עבודה זרה — ראה בכ"ז אנצ"ת ערך בן נח ע' שמח וש"נ. ודעת רבנו הזקן בזה אינה ברורה, כי מצד אחד משמע כאן שהוא סובר לגמרי כדעת הרמ"א. אך מאידך ראה לעיל סי' קיג ס"ז ששתי וערב יש לו דין של עבודה זרה. וכן מובן ממה שכתב לעיל בסי' קכח סנ"א ולקמן סי' של ס"ב, שרק הישמעאלים אינם עובדי עבודה זרה.

וראה שו"ע יו"ד סי' ב סק"א לענין שחיטה ע"י גוי: "דלא אמרינן סתם מחשבת

כה הלכות משא ומתן קנו

ובן שאר כל המדות שיש באדם צריך להדמות עצמו בהם לבוראו⁴², ולמאם פרע שבהם ולבחר בטוב⁴³.

וכיצד ירגיל אדם עצמו במדות טובות עד שיקבעו בו⁴⁴? יעשה וישנה וישלש במעשים שעושה על פי המדות האלו⁴⁵, ויחזר בהם תמיד, עד שתהיה עשייתן קלה בעיניו, ויקבעו המדות בנפשו⁴⁶.

בגוף, אם היה פילי⁴⁷ — יפזר ויתן ממוץ הרבה לעניים⁴⁸, ויגמל חסד גם לעשירים⁴⁹, ויחזר ויתן⁵⁰, עד שתקבע בנפשו מדת "רב חסד"⁵¹ שגשתתב בה הקדוש ברוך הוא⁵².

42. עיין ילקוט שם: "נקרא המקום צדיק .. אף אתה היו צדיק, נקרא המקום חסד .. אף אתה היו חסד". רמב"ם שם.
43. הרמב"ם שם ה"ז. ובשמונה פרקים פ"ד. 44. סוף פ"ד דסוכה דף מט ע"ב. ועיין בפרק איזהו נשך דף ע"א, א: "עני ועשיר עני קודם". 45. שמות לד, ו.

ביאורים

הרמב"ם בפיה"מ), אלא צריך ליתן נתינות גדולות, כדי לעבור למצב קיצוני של פזרנות, עד שיתקן את מדת הקמצנות שלו.

סב וראה שו"ע"ר הל' הלואה ס"א: "עשיר שצריך ללוות, מנין שמצוה להלוותו לפי שעה? תלמוד לומר: את עמי".

סג וראה שמונה פרקים להרמב"ם פ"ד שיותר קל להרגיל את האדם הפזרן לפזר במדה בינונית מאשר להרגיל את הקמצן לפזר במדה בינונית, ולכן "נרגיל הקמצן בפזרנות, יותר משנרגיל הפזרן בקמצנות".

סד כלומר, מרבה לעשות חסד. "בנדפס: ורב חסד. ותוקן בפנים ע"פ כה"י".

סה ולהעיר מתניא אגה"ק סי' י שמחלק בין "חסד עולם" שזהו חסד מוגבל, לבין "רב חסד", שזהו חסד בלי הגבלה (שדוקה במדה זו השתבח הקב"ה), ולכן האדם הזקוק לתקן הפגמים שפגם בנפשו במעשיו הרעים — רפואתו היא שיתן צדקה בלי הגבלה, עיין שם באריכות.

נו למאוס במדות הרעות שלו ויבחר לנהוג במדות הטובות בלבד. ואפשר גם לומר שבכל מדה ומדה יש צד חיובי וצד שלילי (שהן הקצוות שבכל מדה ומדה), והאדם מצווה לנהוג בחלק הטוב (והממוצע) של המדה, ובזה ידמה עצמו לבוראו. נז שיהיו חלק ממדותיו הטבעיות. נח כלומר, ירגיל עצמו לעשות מעשים טובים שבהם באים לידי ביטוי במדות הטובות האלו.

נט וזהו מה שכתוב בפרקי אבות פ"ג מט"ו: "והכל לפי רוב המעשה", שהמעלות הטובות לא יושגו לפי גודל מעשה אם הוא חד פעמי, אלא לפי רוב מספר המעשים הטובים — ראה פיה"מ להרמב"ם שם. וראה גם תניא אגה"ק סי' כ"א.

ס קמצן.

סא משמע אפילו יותר מחומש, שכן הגבלה זו חלה עליו רק לאחר "שתקבע בנפשו מדת רוב חסד", כמו שכותב מיד בהמשך.

ועוד משמע שלא די בנתינות מועטות אף אם הוא עושה כן הרבה פעמים (כמו שכתב

הַלְכוֹת מִשְׁא וּמִתָּן קְנו

וְאַחַר שֶׁתִּקְבַּע בְּנַפְשׁוֹ מְדָה זֹה — לֹא יִפְזֹר יוֹתֵר מִדְּא⁴⁶, שְׂוֹז אֵינָה דְרָךְ טוֹבָה⁴⁷. וְתִקְנַת הַכְּמִים⁴⁸ שְׁלֹא יִבְזָבוּ יוֹתֵר מִחֻמְשׁ^{טו}, אֲלֵא יִנְהַג בְּדֶרֶךְ הַמִּצְוֵעַ^{טז}, [הִיא^{טז}] דְרָךְ הַטּוֹבָה וְהַיִּשְׁרָה^ע.

חֻזֵן מִשְׁפְּלוֹת הָרוּחַ^{עא} 49, שְׁמָאד מָאד הָיוּ שְׁפַל רוּחַ^{עב} 50, כִּי "תוֹעֵבַת ה' פֶּל גְּבַה לֵב"^{עג} 51, לְכֵן יִתְרַחַק מִזֶּה עַד קְצֵה הָאֲחֵרוֹן^{עד} 52.

וְכָל הַמְּגַבִּיחַ לְכָבוֹ — כְּאֵלוֹ פֶּפֶר בְּעֶקֶר^{עה}, שְׁנַאֲמַר^{עו} 53 "וְרַם לְכַבֵּךְ וְשִׁכְחֵת^{עו} אֶת ה' וְגו'^{עז}" 54.

וְכָל מִי שֵׁישׁ [בּוֹ^{עז}] גְּסוֹת הָרוּחַ — הוּא פְּאִשְׁרָה^{עח} 55, וְאִין עֶפְרוֹ נִגְעָר

46. הערת רבנו בגוף הסעיף: עיין בערכין פרק המקדיש שדהו דף כח ע"א במשנה וגמרא שם, ובכתובות פרק נערה דף נ ע"א. ועיין בפירוש רש"י פ"ב דביצה דף טז ע"א, ובפ"ו דחולין דף פד ע"א. ראה בפיענוחים. 47. רמב"ם הל' דעות פ"א ה"ד. ועוד. רמ"א יו"ד סי' רמט ס"א. 48. כתובות נ, א. ערכין שם. 49. עיין לעיל סי' קנה סוף ס"א. 50. אבות פ"ד מ"ד. 51. משלי טז, ה. 52. רמב"ם שם פ"ב ה"ג (ע"ד הקצה האחר). מ"א סק"א (ע"ד הקצה האחרון). 53. דברים ה, יד. 54. פ"ק דסוטה דף ד ע"ב. רמב"ם שם. ועיין פ"ה דברכות דף לב ע"א. ובילקוט פ' עקב רמז תתסה. ובפרשת האזינו רמז תתקמה. ראה בפיענוחים. 55. סוטה ה, א.

ביאורים

- סו** לעניינים (רש"י כתובות נ, א). בכתה"י: שלא לבזבו.
- סז** הכוונה לחמישית מכלל נכסיו (רש"י כתובות נ, א), ולא יותר מכך, "שמא יצטרך לבריות" (ברייחא שם). ובתוס' שם בשם הירושלמי: "שפעם ראשונה יכול לבזבו חומש [מנכסיו], ומכאן ואילך בכל שנה ושנה יתן חומש [מ]הריוח".
- וכן מובא בשו"ת אדה"ז סי' נג: "דהיינו שנה ראשונה מן הקרן, מכאן ואילך מן הריוח מדי שנה, ובזה יהי נקי מה' ומישראל, וכמאמר רז"ל: כלום אתה מרחם יותר ממני".
- וראה עוד שם שהוסיף: "אך אין חובה לדקדק החשבון בצמצום, כי לתוספות מעט אין לחוש, כי אם לסך מסוים עודף על החומש, וכדקדוק לשון רז"ל אל יבזבו כו'".
- וראה תניא אגה"ת פ"ג ובאגה"ק סי' יו"ד, שאם מבזבו לצדקה לכפר על חטאיו — מותר לו לבזבו כמה שנצרך לכפר על נפשו, "דלא גרעא רפואת הנפש מרפואת הגוף, שאין כסף נחשב, וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו כתיב".
- ונראה שעל סמך זה כתב בפנים שבשביל לשנות מדת הקמצנות שלו, עליו לפזר תחילה הרבה ממון לעניים, כלומר אף יותר מחומש.
- סח** בכתה"י: הממוצע.
- סט** כ"ה בכתה"י. ובנדפס: הוא.
- ע** וכן הוא בשאר המדות. וראה גם לעיל סי' קנה ס"א.
- עא** שלא ינהג בזה בדרך המיצוע.
- עב** וראה גם לעיל סי' קנה סוס"א.
- עג** נראה שמפרש "כל גבה לב" — כל גבהות לב, אפילו משהו.
- עד** בכתה"י: אחרון.
- עה** ברמב"ם הלשון: "כפר בעיקר", ורבנו נקט כלשון הגמרא: "כאילו כפר בעיקר".
- עו** מעלה אני עליך כאילו שכחתו (רש"י סוטה ד, ב).
- עז** כ"ה בכתה"י. וכ"ה בסוטה ה, א. וכ"ה באגה"ת פ"ז. וכן מתאים יותר. ודלא כנדפס: בידו.
- עח** עץ שנטעו אותו לשם עבודה זרה. בסוטה שם וכן בכתה"י: "ראוי לגדעו כאשרה".

בַּתְּחִילַת הַמֵּתִים ע"ט 56.

וְכֵן הַפֵּעַם מִדָּה רְעָה מְאֹד⁵⁷, וּמִגְּסוֹת הָרוּחַ הִיא פְּאָה⁵⁸, לָבֵן יִתְרַחֵק מִזָּה⁵⁹ גַּם בֵּין⁶⁰ עַד קֶצֶה אַחֲרוֹן⁵⁹.

וְאִפְלוּ אִם צָרִיךְ⁵⁹ לְכַעַם עַל הָעַם⁵⁹ לְהַפְרִישׁם⁵⁹ מִדְּבַר עֲבָרָה¹⁹ וְלִהְחַזִּירָם לְמוֹטָב¹⁹ — יִרְאֶה עֲצָמוּ [בְּפִנְיָהֶם⁵⁹] כְּאֵלוּ הוּא כּוֹעֵם⁵⁹, וְתִהְיֶה דַעְתּוֹ מִיִּשְׁבֵּת עָלָיו בֵּינוּ לְבֵין עֲצָמוּ⁶⁰.

56. סוטה שם. 57. רמב"ם פ"ב מהל' דעות ה"ג. 58. ראה של"ה תורה אור פ' עקב ד"ה ועתה ישראל: "הרון אף הוא הכעס מצד הגאווה". 59. רמב"ם שם (על הקצה האחר). מ"א שם (עד קצה האחרון). 60. רמב"ם שם.

ביאורים

ל"צריך", כי הרי מבואר לקמן סוס"ז שעל ראשי העם מוטלת החובה להוכיח את הצבור. **פד** אם היה פרנס (רמב"ם), או בית דין, כדלקמן שם. **פה** בכתה": להפריש. **פו** התיבות "להפרישם מדבר עברה" אינן ברמב"ם, ונראה שרבנו הוסיף על דבריו ע"פ המובא לקמן סוס"ז. וראה גם תניא אגה"ק סי' כה: "וכמ"ש ויקצוף משה .. לאפרושי מאיסורא". ואולי יש לומר: "להפרישם מדבר עברה" — סור מרע (מל"ת). "ולהחזירם למוטב" — עשה טוב (מ"ע). **פז** כדלקמן סעיף ז. **פח** כ"ה בכתה": "וכ"ה ברמב"ם. **פט** הרמב"ם הוסיף: "כדי לייסרם", ורבנו השמיטו משום שמטרת הכעס כאן היא "להפרישם מאיסור ולהחזירם למוטב". **צ** כאדם שהוא מדמה כועס בשעת כעסו והוא אינו כועס (רמב"ם שם). הרמב"ם נקט תחילה: "אם רצה להטיל אימה על בניו ובני ביתו", ורבנו השמיטו משום מה. אך הביאו בחו"מ הל' שמירת גוף ונפש סוס"ד: "להראות כעס וחימה, להטיל אימה על בני ביתו שאינם נוהגים כשורה". וראה גם הל' ת"ת פ"ד הי"ט גבי תלמידים המתרשלים: "חייב להראות עליהם רוגז".

וראה תניא ספכ"ב: "ולכן אמרו רז"ל שגסות הרוח שקולא כע"ז ממש, כי עיקר ושרש ע"ז הוא מה שנחשב לדבר בפני עצמו, נפרד מקדושתו של מקום .. מאחר שאין בטלים לו ית', כי אין קדושה עליונה שורה אלא על מה שבטל לו ית' .. והרי זו כפירה באחדותו האמיתית, דכולא קמיה כלא חשיב, ובטל באמת לו ית' ולרצונו, המחיה את כולם ומהוה אותם מאין ליש תמיד". **עט** כלומר אינו קם בתחיית המתים. והטעם לכך מובא בגמרא שם: "שנאמר הקיצו ורננו שוכני עפר, שוכבי בעפר לא נאמר אלא שוכני עפר, מי שנעשה שכן לעפר בחייו". וראה רש"י שם (ה, א) שמפרש "ננער" — "מקיץ", כלומר מלשון התעוררות, כלשון הפסוק "הקיצו ורננו". **פ** כי לולי היה גבה לב וגס רוח, לא היה כועס על כל דבר שאינו לרוחו. וראה גם תניא פ"א: "כעס וגאווה מיסוד האש — שנגבה למעלה". וראה שם פרק כז שלפעמים גם "העצבות היא מגסות הרוח, שאינו מכיר מקומו, ועל כן ירע לבבו על שאינו במדרגת צדיק". **פא** מהכעס. אך בכתה": ממנה. וכ"ה ברמב"ם. והכוונה למידת הכעס. **פב** כמו מגאווה. **פג** הרמב"ם כתב "אם רצה", ורבנו שינה

וְאִם הוּא תַלְמִיד חָכֵם וְחָרְפוֹ וּבְנֵהוּ אֶחָד מֵהֶעָם — הוּא לֹא יָשִׁיב עַל חֲרַפְתּוֹ ק⁶⁷. וּמִכָּל מְקוֹם ק^ד, יִהְיֶה לוֹ עֲנֵשׁ ק^ח עַל בְּזִיוֹן הַתּוֹרָה ק^ו.

וְאִם יָבֹא אַחֵר לְנֶקֶם נִקְמָתוֹ בְּקִיּוֹם הַמִּשְׁפָּט ק^ז — יִשְׁתַּק⁶⁸ וְלֹא יִמָּחֶה בְּיָדוֹ ק^ח. וְעַל זֶה אָמְרוּ⁶⁹: כָּל תַּלְמִיד חָכֵם שְׂאִינוּ נֹקֵם ק^ט וְנוֹטֵר ק^י פְּנַחֲשׁ ק^{יא} — אִינוּ תַלְמִיד חָכֵם⁷⁰, הוּאִיל וְאִין תּוֹרָתוֹ חֲשׂוּבָה בְּעֵינָיו, וְאִינוּ מִקְפִּיד עַל בְּזִיוְנָה ק^{יב}. וּמִכָּל מְקוֹם, אִם מְפִיִּים אוֹתוֹ ק^{יג} — צָרִיךְ לְהִתְפַּיֵּם⁷¹ מִיָּד ק^{יד}, שְׂפָפִיּוֹם

67. פ"ב דיומא דף כג ע"א. 68. רש"י שם ד"ה דנקיט. מ"א סק"ב. 69. גמרא שם דף כב סעי"ב. 70. מ"א שם. 71. גמרא שם דף כג ע"א. מ"א שם.

ביאורים

בלבו על בזיון התורה".
קז כדין המגיע למבזה תלמיד חכם.
קח אלא יתן לו לנקום.
קט נקמתו (רש"י יומא כג, א). ואף שכאן אינו נוקם בעצמו אלא אחרים נוקמים בשבילו, אך כיון שאין לו למחות בידם — הרי זה כאילו הוא הנוקם.
קי איבה בלבו (רש"י שם).
 להעיר שבכתה"י כתוב רק: "שאינו נוטר", וכנראה הטעם הא מפני שבפועל הרי הת"ח אינו נוקם בעצמו, ומה שאין לו למחות ביד אחרים, זהו מצד שהוא נוטר ולא מצד היותו נוקם. אך בגמרא הוא כבפנים, והביאור בזה מובא בהערה שלפני זה.
קיא שנאמר עליו (בראשית ג, טו) "ואיבה אשית בינך ובין האשה".
קיב ולכן אין לו למחות במי שנוקם נקמתו עבור בזיון התורה.
קיג מי שפגע בו מבקש ממנו שימחל לו.
קיד וראה גם תניא אגה"ת פ"ח: "שצריך האדם למחול תיכף ומיד שמבקשים ממנו מחילה". וכ"כ לקמן סי' תרו ס"ד (גבי ערב יוה"כ): "והמחול לא יהיה אכזרי מלמחול, אלא ימחול לו מיד". אך שם הוסיף: "אלא אם כן הוא מתכוין לטובת מבקש המחילה, כדי שיכנע לבבו הערל", שאז אינו צריך למחול לו מיד.

וראה תניא פכ"ו: "לכן אמרו רז"ל כי השמחים ביסורים עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, כי השמחה היא מאהבתו קרבת ה' יותר מכל חיי העוה"ז, כדכתיב כי טוב חסדך מחיים וגו', וקרבת ה' היא ביתר שאת ומעלה לאין קץ בעלמא דאתכסיא, כי שם חביון עוזו ויושב בסתר עליון, ועל כן זוכה לצאת השמש בגבורתו לעתיד לבא, שהיא יציאת חמה מנרתקה שהיא מכוסה בו בעוה"ז, ולעתיד תתגלה מכסויה, דהיינו שאז יתגלה עלמא דאתכסיא, ויזרח ויאיר בגילוי רב ועצום לכל החוסים בו בעוה"ז ומסתופפים בצלו של החכמה".
קג משום שצריך להיות מן "הנעלבים ואינם עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים", כמובא לעיל.
קד למרות שאינו משיב על חרפתו, שמזה נראה שהוא מוחל לכאורה על עלבונו.
קה למחרף ולמבזה.
קו במה שחירף וביזה תלמיד חכם.
 וראה תניא אגה"ק ריש סי' כה, שאף ש"על הניזק כבר נגזר מן השמים", מכל מקום, כיון "שבן אדם שהוא בעל בחירה מקללו או מכהו או מזיק ממונו" — "מתחייב בדיני אדם ובדיני שמים על רוע בחירתו", כי "הרבה שלוחים למקום", עיין שם.
 להעיר שבכתה"י כל הקטע הזה אינו, ובמקום זה מופיע: "מכל מקום יטור לו איבה

הַלְכוֹת מִשְׁא וּמִתָּן קִנּוּ

זֶה קִטּוֹ כִּבְרָה נִתְקַן כְּבוֹד הַתּוֹרָה קטט. וְעַל זֶה אָמְרוּ⁷²: כָּל הַמַּעֲבִיר עַל מְדוּתוֹ וּמוֹחֵל לְמִי שֶׁמְפִיִּסוֹ — מַעֲבִירִין לוֹ עַל כָּל פְּשָׁעֵיו קיז.

וְכָל זֶה קיח בְּצַעַר הַגּוֹף קיט, אֲבָל בְּדָבָר שֶׁבְּמִמּוֹן קכ — אִם קכא תִּלְמִיד חָכָם אָסוּר לְטוֹר בְּלִבּוֹ קכב, וְאִין צְרִיךְ לֹאמַר לְנֶקֶם⁷³.

וְהַנּוֹקֵם מִחֲבֵרוֹ אוֹ הַנּוֹטֵר — עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר⁷⁴ "לֹא תִקֵּם וְלֹא תִטּוֹר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ"⁷⁵.

אִיזְהוּ נִקְיָמָה? אָמַר לוֹ: "הַשְּׂאִילֵנִי קְרִדְמֶךָ", וְלֹא הַשְּׂאִילוֹ, וְלִמְחַר בָּא חֵבְרוֹ אֶצְלוֹ וְאָמַר לוֹ: "הַשְּׂאִילֵנִי מִגְּלֶךָ", וְאָמַר לוֹ: "אִינִי מִשְּׂאִילֶךָ בְּדֶרֶךְ שְׂלֵא הַשְּׂאִילֵתֵנִי" — זֶה הִיא נִקְיָמָה⁷⁶.

72. גמרא שם. 73. גמרא שם. 74. ויקרא יט, יח. 75. רמב"ם הל' דעות פ"ז הלכה ז'ח. 76. גמרא שם. רמב"ם שם ה"ו. מ"א סק"ב.

ביאורים

מהדו"ב (ונתחבר לאחר הל' עוברי דרכים), מזכיר נטירת הטינה על צער הגוף רק בת"ח. אך כיון שגם בכתה"י (שהוא מהדו"ק) אינו מובא, צריך לומר שגם לפי המובא בפנים, אין הכוונה שלסתם אדם אסור לנטור כאשר חברו ציער אותו בצער הגוף, שהרי דבר זה נאמר רק בדבר שבממון כמפורש בהמשך. ומזה עצמו מובן שבצער הגוף מותר לו לנטור, ובלשון רבנו בהל' עוברי דרכים שם: "אין צריך להסיר השנאה מלבו", אלא שת"ח צריך לנטור האיבה בלבד. ואם כן נמצינו למדים שיש כאן שלושה דינים: בצער הגוף — ת"ח צריך לנטור איבה, וסתם אדם מותר לו לנטור איבה, ואילו בדבר שבממון — גם סתם אדם וגם ת"ח אסור להם לנטור איבה.

קכ שאין כאן פגיעה בכבוד התלמיד חכם. **קכא** בכתה"י: אפילו. **קכב** וכל שכן סתם אדם. וראה גם הל' עוברי דרכים שם: "אם שונאו מחמת שחטא כנגדו (בדבר שבממון), שהשנאה היא שלא כדת, שנאמר לא תטור את בני עמך, ואהבת וגו'".

קטו בעצם בקשת המחילה. **קטז** ויש לציין שבגמרא (מגילה כח, א) מסופר על מר זוטרא, שבלילה לפני השינה היה אומר: "שרי ליה לכל מאן דצערין" (שהוא מוחל לכל מי שציער אותו, אף שלא פייסו אותו). ולהעיר שמשום כך בק"ש שעל המטה תקנו לומר: "רבנו של עולם הריני מוחל וכו'". **קיז** לפי האמור כאן שמדובר שהפוגע מפיטו, אם כן גם לגבי העברת הפשעים של האדם ע"י הקב"ה, הכוונה שהוא מבקש מה' שישלח לו, ואז מוחלים לו. **קיח** שתלמיד חכם צריך לנטור האיבה בלבד. **קיט** שפגעו בגופו או בכבודו של הת"ח. ובשוע"ר חו"מ הל' עוברי דרכים ס"י כתב כן גבי כל אדם: כל מי "שחטא כנגדו וציערו צער הגוף" — "אינו צריך להסיר השנאה מלבו ולמחול לו, עד שיבקש ממנו מחילה". ומסיים "כמו שנתבאר באו"ח סי' קנו". והכוונה לדברי המג"א כאן שמתיר לכל אדם לנטור את השנאה בלבד עד שיפייסנו, וכנראה כך היה כתוב גם במהדורא הראשונית של אדה"ז בסי' קנו שלא הגיע לדינינו. אבל בסי' קנו שלפנינו שהוא

וְאִם אָמַר לוֹ: "הֲרִינִי מִשְׁאֵילָךְ, וְאִינִי כְּמוֹתְךָ" — זוּ הִיא נְמִירָה⁷⁷ קִבְּג. אֵלֶּא יִמְחָה הַדְּבָר קִכֵּד מִלְּבוֹ, וְלֹא יִזְכִּירֵנוּ⁷⁸ קִכֵּה, וְלֹא יַעֲלֶה עַל לֵב קִכּוּ לְעוֹלָם קִכּוּ. וְצָרִיךְ כָּל הָאָדָם קִכח לְהִהָר בְּזֶה קִכט.

ד. מִצְוֹת עֲשֵׂה לְדַבֵּק⁷⁹ בְּיִוְדַעֵי ה' ⁸⁰[וְתוֹרָתוֹ קֵל], שְׁנַאֲמַר⁸¹ "וּבּוּ תְדַבֵּק"⁸²,

77. גמרא שם. רמב"ם שם ה"ח. מ"א שם. 78. רמב"ם שם. מ"א שם. 79. רמב"ם סוף הל' דעות פ"ו ה"ב. הערת רבנו בגוף הסעיף: רמב"ם בספר המצוות בעשין סימן ו. וגם הרמב"ן בהשגות שם סי' ז מודה לזה, וכל שכן שהמגלת אסתור שם סק"ב כתב שאין הגירסא כמי"ש הרמב"ן, וכן הוא בפ"ק דתמורה דף ג סוף ע"ב כדבריו, וכן פירש רש"י שם. סמ"ג עשין סי' ח. ראה בפנינוחים. 80. רמב"ם במנין המצוות שבראש הל' דעות, ושם: "להדבק ביודעיו". 81. עקב ג, כ. 82. רמב"ם הל' דעות שם.

ביאורים

כותב לשון זה בהמשך ל"ואם מפייסין אותו צריך למחול".

ומה שרבנו נצרך להזהיר כן על דין נטירה דוקא, אף שאיסור נטירה הוא מן התורה, יש לומר שהזהרה אינה רק על עצם האיסור, אלא בעיקר על הפרט של "ימחה הדבר מלבו .. ולא יעלה על לב לעולם", שזהו סייג לאיסור, והוא קשה יותר לקיום, ולכן מזהיר על כך לכל אדם.

קל כ"ה בכתה"י. ולכאורה כצ"ל, והכוונה ליודעי ה' ותורתו. ולא כנדפס "ובתורתו", שאין לכך הבנה.

[אם כי בדוחק היה ניתן ליישב את הנוסח "ובתורתו", שכוונת רבנו לשני סוגי דביקות בתלמידי חכמים, בהתאם לשני מאמרי חז"ל שמביא בהמשך לזה: א) הדביקות "ביודעי ה'", והיא "כדי ללמוד מעשיהם", שכן "יודעי ה'" מעשיהם מכוונים לרצון ה'. ב) הדביקות "בתורתו", והיא דרך הדביקות ביודעי תורת ה', כדי ללמוד מתורתם, וכאמור: "והוי שותה בצמא את דבריהם", וזה מורה הלשון "ובתורתו". אך אין בכך להוציא הפשט מפשטותו, ולכן עדיפה הגירסה "ותורתו"].

ענין הדביקות בת"ח על פי חסידות — ראה לקמן.

קכג ששמר הטינה בלבו, ואמר לו "איני כמותך". כלומר, האיסור הוא האמירה

עצמה, והאמירה באה כתוצאה משמירת הטינה בלבו.

קכד הטינה.

קכה בכתה"י: ולא יזכרנו. וכ"ה ברמב"ם.

ואם הגירסא בפנים מדוייקת היא, לכאורה הפירוש הוא שלא יזכירנו בפיו, שהרי זהו האיסור ב"לא תטור". וכיון שמוחה הטינה מלבו, אזי לא יבא להזכיר זאת לחברו. ומשמע קצת שבעצם שמירת הטינה בלבו אין איסור אם אינו מזכיר לחברו, אלא שהעצה היא שימחה מלבו כדי שלא יזכירנו.

אבל בהל' עוברי דרכים שם כותב רבנו: "אם שונאו מחמת שחטא כנגדו (בדבר שבממון), שהשנאה היא שלא כדת, שנאמר לא תטור את בני עמך ואהבת וגו'". כלומר גם הטינה בלב אסורה. אלא ששם מדבר בטינה של שנאה, אבל כאן מדובר בטינה שהיא רק זכרון המעשה, אך אינו שונאו מחמת זה. וצ"ע. **קכו** הביטוי הוא ע"פ ירמיה ג, טז: "ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו".

קכז לאחר שמחה מלבו.

קכח בכתה"י: כל אדם. ולכאורה כן מתאים יותר.

קכט שלא לנטור על דבר שבממון, ולא רק תלמיד חכם. ולהעיר שבמג"א סק"ב

וְנִכְפַּל קָמָא הַצּוּי בְּמָקוֹם אַחֵר, שְׁנַאֲמַר⁸³ "וְלִדְבָקָה בּוֹ"⁸⁴. וְאָמְרוּ רַז"ל⁸⁵: וְכִי אֶפְשָׁר לְאָדָם לְדַבֵּק בְּשִׁכְיִנְהָ קָמָא? אֵלָא כִּד אָמְרוּ חֲכָמִים בְּפְרוּשׁ מִצּוּה זו⁸⁶: הַדְּבֵק בַּחֲכָמִים וּבְתַלְמִידֵיהֶם כִּדִּי לְלַמֵּד מַעֲשֵׂיהֶם קָמָא⁸⁷. וְכֵן צִוּוּ חֲכָמִים וְאָמְרוּ⁸⁸: "הוּי מִתְאַפֵּק בְּעַפְר רְגְלֵיהֶם קָמָא, וְהוּי שׁוֹתֵה קָמָא בְּצִמָּא קָמָא אֶת דְּבָרֵיהֶם"⁸⁹.

לְפִיכֵן, צְרוּךְ כָּל אָדָם לְהַשְׁתַּדֵּל לְשֵׂא בֵּת תַּלְמִיד חֲכָם, וְלִהְיֵא בֵּתוֹ לְתַלְמִיד חֲכָם⁹⁰, וְלֶאֱכַל וְלִשְׁתּוֹת עִם תַּלְמִידֵי חֲכָמִים קָמָא, וְלַעֲשׂוֹת פְּרָקְמִטָּא לְתַלְמִידֵי חֲכָמִים קָמָא, וְלִהְתַּחַבֵּר לָהֶם בְּכָל מִינֵי חֲבוּר קָמָא, שְׁנַאֲמַר "וְלִדְבָקָה בּוֹ"⁹¹ קָמָא. וְכָל הַנְּהַגָה קָמָא מִסְּעוּדָה שֶׁתַּלְמִיד חֲכָם שְׂרוּי בְּתוֹכָהּ קָמָא — פְּאֵלוּ

83. שם יא, כב. 84. רמב"ם בספר המצוות שם. 85. פרק בתרא דכתובות דף קיא ע"ב. 86. ספרי עקב פיסקא מנא. 87. רמב"ם הל' דעות שם. מ"א סק"ב. 88. משנה פ"ק דאבות מ"ד. 89. רמב"ם שם. 90. גמרא כתובות שם. רמב"ם שם. 91. רמב"ם פ"ו מהל' דעות ה"ב.

ביאורים

"שתלך אחריהם". "פירוש אחר, שתשב לרגליהם על הארץ".

קלה כ"ה באבות, אך ברמב"ם: ושותה.

קלו כלומר, בשקיקה, כאדם השותה מים כשהוא צמא.

קלז וכפי שכותב המשך הטעם.

קלח מתעסק בממון ת"ח כדי להגיע לידם שכר, והם פנויין לעסוק בתורה (רש"י כתובות שם).

קלט לנצל כל אפשרות כדי להתחבר עמהם.

קמ שמשמעותו שתהא הולך ודבק בו בתמידות ובכל הזדמנות (ולא דביקות

חד פעמית כמשמעות הפסוק "ובו תדבק").

קמא באכילה ושתייה.

קמב בכתה"י: בה.

להעיר שמאמר זה לא הובא ברמב"ם כלשון הזה, אלא הביאו בלשון "ולאכול ולשתות עם תלמידי חכמים". אך רבנו הביא כאן את שתי הלשונות. ואפשר שלא הביא מאמר זה אלא כטעם לענין הראשון. אך אפשר שסובר שאלו שני ענינים שונים, דהיינו שבאכילה ושתייה עם ת"ח יש בה את שתי המעלות, גם מצות הדיבוק עם ת"ח וגם הנאה מזיו השכינה.

קלא בכתה"י אין מתיבה זו עד תיבת "רז"ל". וכן אינו ברמב"ם בהל' דעות.

וכנראה היא הוספה מאוחרת של רבנו מספר המצוות להרמב"ם.

קלב והכתיב (דברים ד, כד) "כי ה' אלקיך אש אוכלה הוא" (כתובות קיא, ב).

קלג בכתה"י: ממעשיהם. וכ"ה ברמב"ם.

ולכאורה הוא לשון מתוקן יותר. אך הנוסח שבפנים לכאורה הוא ע"פ לשון

הפסוק (תהלים קו, לה): "וילמדו מעשיהם".

[וראה תניא פרק ב (שכותב טעם פנימי למצות הדיבוק בתלמידי חכמים): "ובזה יובן

מאמר רז"ל על פסוק ולדבקה בו, שכל הדבק

בתלמידי חכמים — מעלה עליו הכתוב כאלו נדבק בשכינה ממש, כי ע"י דביקה בתלמידי

חכמים — קשורות נפש רוח ונשמה של עמי הארץ ומיוחדות במהותן הראשון ושרשם

שבחכמה עילאה". וזהו סוד ההתקשרות של חסיד לרבו, שעל ידי רבו הוא מתקשר בהקב"ה.

וראה תניא שם בהמשך: "והפושעים

ומורדים בתלמידי חכמים — יניקת נפש רוח

ונשמה שלהם מבחי' אזוריים של נפש רוח

ונשמת תלמידי חכמים".

קלד שתהא משמשן (רש"י). והרע"ב פירש:

נְהַגָה מִזִּיּוֹ הַשְּׂכִינָה קמט 92.

וְעוֹד קמט דְּרָשׁוּ בְּסִפְרֵי שָׁם קמט 93: "וּלְדַבְּקָהּ בּוֹ" — לְמַד דְּבָרֵי אַגְדָּה, שְׁמִתוֹךְ כֶּךָ אֶתָּה מְפִיר אֶת מִי שְׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם קמט 94.

ה. מִצְוָה עַל כָּל אָדָם לְאַהֲבֵהּ קמט אֶת כָּל אֶחָד וְאֶחָד [מִיִּשְׂרָאֵל קמט] בְּגוּפוֹ, שְׁנֵאמַר קמט 95 "וְאֶהְבֶּתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" קמט 96. לְפִיכָךְ קמט, צָרִיךְ לְחוּם עַל כְּבוֹדוֹ קמט וְעַל מְמוֹנוֹ קמט כְּמוֹ שְׁחָס עַל כְּבוֹד וּמְמוֹן שְׁלוֹ קמט 97.

92. ברכות דף טז, א. מ"א סוסק"ב. 93. עקב פסקא מט. ספר החנוך פ' עקב ט' תלד. הרמב"ן בספר המצות סי' ז. 94. הערת רבנו בגוף הסעיף; ועיין באבות דרבי נתן פכ"ט. ועיין בגמרא פרק בתרא דיומא דף עה ע"א על פסוק "והמתן כדורו גז הוא", והוא מהמכילתא. ראה בפיענוחים. 95. קדושים יב, יח. 96. רמב"ם בספר המצות מ"ע סי' רז. פ"י מהל' דעות ה"ג. ספר החנוך פ' קדושים סי' רמג. גמרא שבת פרק במה מדליקין דף לא ע"א. מדרש רבה פ' בראשית ס"ט כד. מ"א שם. ראה בפיענוחים. 97. פ"ב דאבות משנה י' ו"יב. ופ"ד משנה יב.

ביאורים

לה' אלהיכם בטרם יחשך, דהיינו בין מנחה למערבי כל ימות החול, ללמוד בעשרה פנימיות התורה, שהיא אגדה שבספר עין יעקב, שרוב סודות התורה גנוזין בה, ומכפרת עונותיו של אדם, כמבואר בכתבי האריז"ל."

קמז בלבו, כדלקמן בפנים.

קמח כ"ה בכתה". וכ"ה ברמב"ם. ובדפוס נשמט מפני הצנזור.

קמט וראה תניא פל"ב: כיצד ניתן לבוא לידי אהבת ישראל אמיתית (ולא

התלויה בדבר בלבד), ושמצוה לאהוב את הבריות הרחוקים מתורת ה' ועבודתו כדי לקרבן לתורה.

קנ כאן מפרט את הצד המעשי של מצות אהבת ישראל, שאין היא רק אהבה בלב, אלא יש לה גם ביטויים מעשיים.

קנא שלא לבזותו.

ברמב"ם שם כתב: "לפיכך צריך לספר בשבחו", אך רבנו השמיטו, משום שפוסק לקמן סי"ב שאין להרבות בסיפור שבחו של חברו אפילו בפני אוהביו, שמתוך כך אי אפשר שלא יבוא לספר גם בגנותו, ואילו הרמב"ם אוסר לספר רק בפני שונאיו (ראה לקו"ש חכ"ז ע 161 הערה 42).

קנב שלא להזיקו.

קמג וראה חדא"ג מהרש"א סוף ברכות: "ענינו שהסעודה שהת"ח בתוכה ודאי דאמרי שם ד"ת, הוא הדבר שנהנין מזיו השכינה". אך לכאורה מפשטות הלשון משמע שעצם ההשתתפות בסעודה שיש בה תלמיד חכם יש בו הנאה "מזיו השכינה".

קמד בכתה"י כל הקטע הזה איננו, ומכאן הוכחה נוספת שהכת"י הוא מהדורה קמא, והקטע שבפנים הוא הוספה מאוחרת, והוא מתאים גם למובא בהל' ת"ת, כבהערה הבאה.

קמה צע"ק הלשון, שהרי לא הזכיר לפני כן את הספרי, אלא כתב רק: "כך אמרו חכמים בפירוש מצוה זו". וצריך לומר שכיון שבשוה"ג ציין לספרי, הרי זה כאילו הוא הזכיר במפורש את הספרי. ואם נאמר שהציון לספרי היה בתוך הסעיף ורק המדפיסים הורידו אותו בשוה"ג, יהיה מובן הלשון טוב יותר.

קמו וראה גם הל' ת"ת פ"ב ה"ב: "וכן בדרשות ההגדות להתבונן מתוכם מוסר השכל לידע את ה', כמו שאמרו חכמים: רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם — למוד דברי אגדה, שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומתדבק בדרכיו, כי רוב סודות התורה שהיא חכמת הקבלה וידיעת ה' גנוזים באגדות". ובתניא אגה"ק סי' כג: "ותנו כבוד

וְהַמִּתְכַּבֵּד בְּקִלּוֹן חֲבֵרוֹ קִנְיָ — אִין לֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא קִנְיָ 98.

[ואינו נקרא רַעַךְ לְעֵינַי אַהֲבָה בְּלִבִּי קִנְיָ, אֶלָּא כְּשֶׁהוּא רַעַךְ בְּתוֹרָה וּמִצּוֹת קִנְיָ, אֲבָל אָדָם רָשָׁע שְׂאִינוֹ מְקַבֵּל תּוֹכַחַת קִנְיָ — מִצּוּה לְשִׁנְאוֹתוֹ קִנְיָ, שְׂנֵאָמֵר 99 "יֵרָאֵת ה' שְׁנֵאת רַע" קִנְיָ 100.

(אֲבָל מִצְוִיִּין לְהַחְיֹתוֹ קִנְיָ, וּמוֹזְהָרִין עַל מָמוֹנוֹ כְּמוֹ מָמוֹן שְׂאָר יִשְׂרָאֵל הַכְּפִשִׁים קִנְיָ, שְׂנֵאָמֵר 101 "כִּי תֵרָאֶה חֲמוֹר שְׂנֵאָךְ וְגו'" קִנְיָ, אֶלָּא אִם בֵּן עֵבֶר עֵבֶרָה לְהַכְעִים קִנְיָ, אוֹ שֶׁהוּא מוֹמֵר לְכָל הַתּוֹרָה קִנְיָ, שְׂדִינּוּ קִנְיָ כְּנִכְרִי קִנְיָ).

98. רמב"ם שם. ירושלמי פ"ב דחגיגה ה"א. מד"ר ר"פ בראשית (פ"א, ה). מ"א שם. 99. משלי ה, יג. 100. הגה"מ הל' דעות פ"ו אות א. מ"א סק"ב. 101. שמות כג, ה.

ביאורים

עבירה והוכיחו בסבר פנים יפות ולא שב — מצוה לשנאו, שנאמר יראת ה' שנאת רע".
אלא שבהמשך שם מוסיף: "וגם המקורבים אליו והוכיחם ולא שבו מעונותיהם שמצוה לשנאותם — מצוה לאהבם ג"כ. ושתייהן הן אמת: שנאה מצד הרע שבהם, ואהבה מצד בחי' הטוב הגנוח שבהם, שהוא ניצוץ אלקות שבתוכם המחיה נפשם האלקית". כלומר, גם אותם הרשעים שמצוה לשנאותם מצד הרע שבהם — מצוה לאהוב אותם בלבו מצד הטוב הגנוח בהם. ויש לומר שחילוק זה בתניא לומדים מהפסוק "יראת ה' שנאות רע", שהרי לא נאמר "שנאות רשע", אלא "שנאות רע", היינו לשנוא את הרע של הרשע, אבל את הטוב שבו מצוה לאהוב, ככל אדם מישראל שצריך לאהוב אותו מצד הטוב. אלא שזהו על פי פנימיות הענינים, משא"כ כאן להלכה ע"פ נגלה לא חילק רבנו בין הרע לרשע.
קנט ונראה לומר שמהפסוק הזה לומדים רק ש"מצוה לשנאותו", אבל זה שאין מצוה לאהוב אותו לומדים מתיבת "רעך", וכמו שכתב רבנו לעיל "ואינו נקרא רעך לענין אהבה בלב".
קס לפרנסו, וכל שכן להצילו.
קסא אך בשוע"ר חו"מ הל' נזקי גו"נ ס"ח

קנג ערך מעשיו הטובים וחכמתו למול מעשה חברו או חכמתו, כדי שיראה מכללו שהוא מכובד וחברו בזוי (רמב"ם הל' תשובה פ"ד ה"ד).
קנד אפשר שהטעם הוא כמו שכותב הרמב"ם שם, שכאשר מתכבד בקלון חברו — אינו חוזר על כך בתשובה, כי הוא "אומר בלבו שאינו חטא, לפי שאין חברו עומד שם ולא הגיע לו בושת, ולא ביישו".
קנה משא"כ לענין לחוס על ממונו, כדלקמן. וראה לקמן המובא מהתניא.
קנו ראה גם רמב"ם הל' אבל ריש פי"ד: "ואהבת לרעך כמוך.. לאחיך בתורה ובמצוות". אבל בהל' דעות לא הזכיר תנאי זה כלל.
קנז כדלקמן ס"ו שתחילה צריך להוכיחו.
קנח אבל אם חטא כנגדו וציערו צער הגוף — אין מצוה לשנאותו, אלא מותר לו לשנאותו, כדלקמן.
וראה גם תניא פרק לב: "ומה שכתוב בגמרא שמי שרואה בחבירו שחטא מצוה לשנאותו.. היינו בחבירו בתורה ומצוות, וכבר קיים בו מצות הוכח תוכיח את עמיתך — עם שאתך בתורה ובמצוות, ואעפ"כ לא שב מחטאו, כמ"ש בס' חרדים" [מ"ע מד"ק ומד"ס פ"א אות כד: "אם רואה אדם שעבר

לה הִלְכוֹת מִשְׁא וּמִתֵּן קִנּוּ

וְאַהֲבַת הַגֵּר¹⁰² שְׂפָא וְנִכְנַס מֵאַרְץ מִרְחָק¹⁰³ תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׂכִינָה —
הוא שְׂתֵי מִצְוֹת עֲשֵׂה: אַחַת מִפְּנֵי שֶׁהוא בְּכֻלָּל "רִיעָד"^{קס"ח}, וְאַחַת מִפְּנֵי שֶׁהוא
גֵר^{קס"ט}, וְהַתּוֹרָה אָמְרָה¹⁰⁴: "וְאַהֲבַתְּם אֶת הַגֵּר"^{קע} 105].

102. רמב"ם הל' דעות פ"ו ה"ד. תורת כהנים — ראה שם פ' קדושים ג, יח: "ואהבת לו כמוך, כשם שנאמר לישראל: ואהבת לרעך כמוך — כך נאמר לגרים: ואהבת לו כמוך". מ"א סק"ב. 103. ראה רש"י שמות כב, כ: "כל לשון גר, אדם שלא נולד באותה מדינה, אלא בא ממדינה אחרת לגור שם". וראה גם תשובת הרמב"ם סי' תמח (מהדורת בלאו) לעובדיה הגר: "אדם שהניח אביו ומולדתו ומלכות עמו .. והבין בעין לכו ובא ונדבק באומה זו". 104. דברים י, יט. 105. רמב"ם שם. מ"א שם.

ביאורים

"שהעושה עבירה להכעיס אפילו פעם אחת — הרי זה מין וכמומר לכל התורה הוא". וכן כתב שם בהל' נזקי גו"נ ס"י.

קסד אפילו לתיאבון (לעיל סי' לט שם).
קסה הן של העובר עברה להכעיס והן של המומר לכל התורה.

קסו ראה תניא ס"פ לב שעליהם אמר דוד: "תכלית שנאה שנאתים".

קסז התיבות "מארץ מרחק" אינן ברמב"ם, והן הוספת אדה"ז (ע"פ לשון הפסוק ישעיה יג, ה: "באים מארץ מרחק"). וראה שו"ת הרמב"ם (מהדורת בלאו) סי' תמח.

קסח שהרי נתגייר ונכנס תחת כנפי השכינה וקבל עליו עול תורה ומצוות.

קסט שבא מארץ אחרת. וראה הל' אונאה סל"א: "המאנה את הגר בדברים — עובר בשלשה לאוין: וגר לא תונה, ולא תונו אותו, ולא תונו איש את עמיתו, וגר בכלל עמיתו, לכך צריך ליוזהר ביותר מאונאתו".

קע ונראה שמפסוק זה גופא לומדים שהגר יהיה מארץ אחרת, כהמשך לשון הכתוב: "ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים". כלומר שהגר שאנו מצוים לאהוב אותו צריך להיות מארץ אחרת, שהרי זהו ענין הגרות בפשטות שהוא בא לגור מארץ אחרת לארץ ישראל.

ונמצא שמצוות אהבת הגר יש בה שני תנאים: א) גרות ש"נכנס תחת כנפי השכינה",

מחלק בין הצלתו לבין לפרנסו, כי לענין הצלתו כותב: "ואפילו ישראל בעל עבירות, כגון מומר לאכול נבילות לתיאבון — מצוה להצילו, ואסור לעמוד על דמו". ואילו לענין לפרנסו מביא מחלוקת, תחילה כותב: "ומכל מקום .. אין חייבים להחיותו ולפרנסו, שאינו בכלל וחי אחיך עמך". ובהמשך כותב: "ויש אומרים שמומר לתיאבון הוא בכלל אחיך ורעך, כמו שדרשו חכמים: לכל אבדת אחיך — לרבות המומר לתיאבון שהוא בכלל אחיך, ולפיכך חייבים להוציא ממון על פרנסתו ועל הצלת גופו כישראל כשר", ומסיים: "וירא שמים יחוש לדבריהם להחמיר על עצמו בשל תורה". ומשמע מדבריו שם שמן הדין העיקר כדעה הא', ואילו כאן כותב בפשטות שמצוה להחיותו, כדעה הב'.

קסב ראה גם שוע"ר שם הל' עוברי דרכים ס"י: "כי תראה חמור שונאך וגר, לא בשונא נכרי אמרה תורה, אלא בשונא ישראל. והאיך יהיה ישראל שונא לישראל, והתורה אמרה: לא תשנא את אחיך בלבבך — אמרו חכמים: כגון שראהו לבדו שעבר עבירה והתרה בו ולא חזר .. הרי מצוה לשנאתו, עד שיעשה תשובה וישוב מרשעתו. ואע"פ שעדיין לא עשה תשובה — מצוה לפרוק ולטעון עמו, כמו להחזיר אבירתו, הואיל ועבר לתיאבון"

קסג ראה גם לעיל סי' לט ס"א. לקמן יו"ד הל' שחיטה סי' ב קו"א סק"ח. וראה שוע"ר חו"מ הל' מציאה סל"ט (בסוגריים):

ו. [הַשּׁוֹנֵא בְּלָבוֹ אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל קַעֲבָא הַפְּשָׁרִים 106 קַעֲבָא — עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה קַעֲבָא, שְׁנֵאמַר 107 ל'א] תִּשְׁנֵא אֶת אֶחָד בְּלִבְכֶּךָ" 108 טו].

[ו] כְּשֵׁיחְטָא קַעֲבָא אִישׁ לְאִישׁ — לֹא יִשְׁטַמְנוּ קַעֲבָא וְיִשְׁתַּק, אֵלָא מִצּוּה עָלָיו לְהוֹדִיעוֹ וְלוֹמַר [ל'טו]: לָמָּה עָשִׂיתָ לִּי כֹךְ וְכֹךְ, שְׁנֵאמַר 109 "הוֹכַח תּוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ" קַעֲבָא 110.

106. תיבת "הכשרים" אינה ברמב"ם ותורת כהנים, וגם לא במ"א שם, והוא מספר החינוך סוף סי' רלח. 107. ויקרא יט, יז. 108. רמב"ם הל' דעות שם ה"ה. ותורת כהנים — ראה שם פ' קדושים ב, ח: "ולא תשנא את אחיך, יכול לא תקללנו, לא תכנו, ולא תסטרנו? תלמוד לומר: בלבבך, לא אמרתי כי אם בשנאה שבלב". מ"א שם. ועיין לעיל בהגה"מ שם רפ"ו ובספר החנוך חוסי' רלח. ועיין בשו"ע חו"מ סי' ערב ס"א. ראה בפיענוחים. 109. קדושים יט, יז. 110. רמב"ם שם ה"ו. מ"א שם.

ביאורים

מצוה לאהוב אותו כיון שהוא בכלל "רעך".
קעג ואין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה, ולא הזהירה תורה אלא על שנאה שבלב, אבל המכה את חברו והמחרפו אע"פ שאינו רשאי — אינו עובר משום "לא תשנא" (רמב"ם הל' דעות פ"ו ה"ה). אבל עובר משום (דברים כה, ג) "לא יוסיף .. להכותו" (מ"א סק"ב). וראה גם שו"ע ר חו"מ הל' נזגי גו"נ ס"א: "אסור לאדם להכות את חברו, ואם הכהו — עובר בלא תעשה, שנאמר והיה אם בן הכות הרשע וגו' ארבעים יכנו לא יוסיף פן יוסיף וגו', אם הקפידה תורה בהכאת רשע שלא להכותו יותר על רשעו — קל וחומר בהכאת צדיק".
קעד כל זה הוא מכת"י, ונשמט בדפוס מפני הצנזור.

קעה כ"ה בכתה"י, והוא בא בו"ו החיבור כיון שזהו המשך להלכה הקודמת. אבל בדפוס הוא בפני עצמו, לכן הנוסח: כשיחטא.

קעו לא ינטור לו איבה. וראה ירושלמי ע"ז פ"א ה"ב שתיבת "ישטמנו" מורכבת משתי מלים: שנאה טמונה.

קעז כ"ה בכתה"י. וכ"ה ברמב"ם.
קעח ואז יצטרך חברו לבקש ממנו מחילה, אבל אם גם אחרי שאמר לו "למה עשית לי כך וכך" אין חברו מבקש ממנו

שאו מצוה לאהוב אותו מצד שהוא נעשה "רעך", (ב שבא מארץ אחרת, שאז מצוה לאהוב אותו מצד היותו גר למקום שבא. ולפי זה גוי שגר בארץ ישראל והתגייר, לכאורה אין עליו מצות אהבת הגר. אך עצ"ע בדבר כיון שאפשר שכל עוד שלא נתגייר — אינו במעמד של אזרח בארץ ישראל, והרי הוא בהרגשתו כאילו הוא עדיין זר בארץ.
קעא שינה מלשון הרמב"ם שכתב: "השונא אחד מישראל בלבד", וכתב "השונא בלבד אחד מישראל", כי זהו ניסוח נכון יותר מבחינה תחבירית, וגם מגדיר בבהירות יותר את האיסור, שהאיסור הוא לשונא בלבד דוקא.
קעב אינו ברמב"ם, והוסיפו רבנו ע"פ מה שכתב לעיל ס"ה שאם הוא רשע מצוה לשנאותו.

ויש להעיר משו"ע ר חו"מ הל' עוברי דרכים ס"י, שאם "אם שונאו מחמת שחטא כנגדו (בדבר שבממון)" — "השנאה היא שלא כדת, שנאמר לא תטור את בני עמך ואהבת וגו'", ולא הביא את הפסוק "לא תשנא". ויש לומר שלולא הפסוק "לא תטור", היה ניתן לומר שאם חטא כנגדו אפילו בדבר שבממון — אינו בגדר "אחד מישראל הכשרים", ומותר לשנאו אותו, ולשם כך הביא הפסוק "לא תטור", כמבואר לעיל. והוסיף "ואהבת וגו'", לומר שאף

וְאִם רוֹצֵה לְמַחֵל לוֹ וְלֹא לְהוֹכִיחוֹ קֵעֵט — הָרִי זֶה מְדַת חֲסִידוֹת, וְלֹא הַקְפִּידָה הַתּוֹרָה קֶר אֲלֵא עַל הַמְשַׁטְמָה קֶר¹¹¹.

ז. הָרוּאָה אֶת חֲבֵרוֹ שֶׁחָטָא אוֹ שֶׁהִלֵּךְ בְּדַרְדָּר לֹא טוֹבָה — מִצְוָה עָלָיו לְהַחְזִירוֹ לְמוֹטָב, וּלְהוֹדִיעֵו שֶׁהוּא חוֹטֵא עַל נַפְשׁוֹ קֶר¹¹² בְּמַעֲשָׂיו הָרָעִים, שְׁנֵאמַר¹¹³ "הוֹכַח תּוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ".

וְאִם לֹא קָבַל קֶר¹¹⁴ מִמֶּנּוּ — יַחֲזוֹר וְיוֹכִיחֵנּוּ¹¹⁴, שְׁנֵאמַר "הוֹכַח תּוֹכִיחַ", אֶפְלוּ מֵאָה פְּעָמִים קֶר¹¹⁵ טָר, עַד שֶׁיִּכְנֹנוּ הַחוֹטֵא¹¹⁶ אוֹ יִקְלְלֵנוּ קֶר¹¹⁷.

וְאִינוּ מְחַיֵּב לְהוֹכִיחַ אֲלֵא עַמִּיתוֹ קֶר¹¹⁸, שֶׁהוּא חֲבֵרוֹ שֶׁהוּא גַם בּוֹ קֶר¹¹⁹, אֲבָל

111. רמב"ם שם ה"ט. ועיין עוד בהרמב"ם פ"ו מהל' דעות ה"ה: "ולא הזהירה תורה אלא על שגאה שבלב".
 112. קדושים יב, ז'. 113. רמב"ם פ"ו מהל' דעות ה"ז. סמ"ג עשין יא. 114. גמרא פ"ה דשבת דף נד סע"ב ודף נה ע"א. רפ"ו דשבועות דף לט סע"א. הביאו בהגה"מ שם אות ג. ראה פיענוחים. 115. גמרא ס"פ יש בערכין דף טז ע"ב. תורת כהנים. הובא בספר החנוך פרשת קדושים ס"י רלט. ועיין גמרא פרק אלו מציאות דף לא סוף ע"א ובשיטה מקובצת שם. ראה פיענוחים. 116. רמב"ם שם ה"ז, מהש"ס דערכין שם, כרב. הגה"מ אות ה. והתנחומא תוריע ט (מוכא כהנה"מ שם). 117. רמ"א ס"י תרח סוף ס"ב (עד שיכנו או יקללנו). ועיין פרי"ח שם ס"ב. ראה בפיענוחים.

ביאורים

קפד וכן כתב לקמן סי' תרח ס"ה.
קפה אך לקמן שם פסק: "עד שיגזוף בו החוטא" (כדעת רבי יוחנן בערכין טז, ב), והוא שלב מוקדם יותר מקללה והכאה, ולומד זאת מהפסוק "אל תוכח לץ פן ישנאך", כמבואר שם ס"ו.
קפו ככתוב "עמיתך", היינו חברו הקרוב אליו, ואודותיו חלה חובת ההוכחה, כדלקמן.
 וראה תניא פל"ב כתב: "הוכח תוכיח את עמיתך — עם שאתך בתורה ובמצות", "היינו בחברו בתורה ובמצות". אבל "מי שאינו חברו ואינו מקורב אצלו" (בתורה ומצות), אלא הם "רחוקים מתורת ה' ועבודתו" — אין עליו חובת הוכחה אלא חובת קירוב בלבד, כמו שמבאר שם.
 אבל כאן לא התייחס רבנו לדרגתו של החבר בתורה ומצוות, אלא כתב בסתם: "חברו שהוא גס בו". ויש במשמע שאפילו בחברו בתורה ומצוות — חובת ההוכחה היא רק בחברו הקרוב אליו.
קפז שהוא רגיל אצלו, ולא סתם חבר רחוק.

מחילה, אזי אם חברו פגע בו בגופו או בכבודו — מותר לשנאותו, עד שיפייסנו. והנה, כל האמור כאן שמותר לשנוא את חברו באופנים מסויימים זהו מדינא, אבל בתניא סוף פרק יב כותב שבדברים האלה יש לנהוג לפנים משורת הדין, ולכן "מיד שעולה לו מהלב למוח איזו טינא ושנאה ח"ו, או איזו קנאה או כעס או קפידא ודומיהן — אינו מקבלן כלל במוחו וברצונו, ואדרבה... לעשות ההפך ממש, להתנהג עם חברו במדת חסד". וממשיך שם: "וחיבה יתרה מודעת לו לסבול ממנו עד קצה האחרון, ולא לכעוס ח"ו, וגם שלא לשלם לו כפעלו ח"ו, אלא אדרבה לגמול לחייבים טובות, כמ"ש בזהר ללמוד מיוסף עם אחיו".
קעט בכתה"י: להוכיח.
קפ בכתה"י: תורה. וכ"ה ברמב"ם.
קפא ולא על התוכחה. וזהו דוקא כשהחטא הוא בינו לבין חברו, אבל בחטא שבין אדם למקום — חייב להוכיחו, כדלקמן ס"ז.
קפב פוגע בנפשו.
קפג בכתה"י: קבלו.

אִישׁ אַחֵר שָׁאֵם יוֹכִיחֵנוּ וְיִשְׁנָאֵנוּ וְיִנְקָם מִמֶּנּוּ קצ"ח — אֵינּוּ צָרִיךְ לְהוֹכִיחוֹ קצ"ח 118,
בֵּינָן שְׁבוּדָאֵי לֹא יִשְׁמַע לוֹ 119.

אָבֵל חֲבֵרוֹ קצ"ט, אָפְלוּ אִם יוֹדַע שֶׁלֹּא יִשְׁמַע לוֹ — חֵיב לְהוֹכִיחוֹ קצ"ט 120.

אֵלָא אִם בֵּן הוּא חוּטָא בְּשׁוּגְגָא קצ"ב, שָׁאזְ אָנּוּ אוֹמְרִים: מוּטָב שְׂיִהִיָּה שׁוּגְגָא
וְאֵל יִהִיָּה מְזִיד קצ"ג 121.

וּרְפִים, אָפְלוּ הֵם מְזִידִין — אֵין לְהוֹכִיחֵם יוֹתֵר מִפְּעַם אַחַת אִם יוֹדַע לוֹ

118. מ"א ס"י תר"ח ס"ק ג בשם ספר חסידים ס"י תיג. 119. עיין תוס' טוף פ'ק חזקת הבתים דף ס סע"ב ד"ה מוטב:
"בדבר שאין ידוע אם יקבלו כשנמחה בהן אם לאו — צריך למחות .. אבל בדבר שאנו יודעים בבירור שלא יקבלו — אמרין
מוטב שיהיו שוגגין וכו'". ובפרק במה בהמה דף נה ע"א ד"ה "ואע"ג דלא מקבלי לוכחינהו מר — היינו היכא דספק אי
מקבלי .. אבל היכא דודאי לא מקבלי — הנח להם, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין". 120. מ"א כאן ס"י קנו בשם
הגה"מ ס"ק ד. וס"י תרח ריש ס"ק ג בשם סמ"ק ס"י קיב. 121. פ"ד דביצה דף ל ע"א. ועיין ר"ן (שם ב"ז, א) ד"ה הנח
להם — "בדבר שהרגילו בו ולא יחזרו בהם, מוטב שיעשו שוגגין ואל יהו מזידין". ומדכי שם ס"י תרפ"ט: "הנח להו לישראל,
וכגון שהורגלו בכך שהוא מותר, דכשם שמצוה לומר דבר הנשמע — כך מצוה על האדם שלא לומר דבר שאינו נשמע,
אבל אם הם שוגגים חייב להדריכם בדרך ישרה שמא ישמעו, כיון שלא הורגלו מאבותיהם". יבמות ס"פ החולק דף מט
ע"ב: "ידענא ביה דלא מקבל מה דאימא ליה, ואי אימא ליה אישוייה מזיד".

ביאורים

להוכיחו, אפילו אם ודאי לא ישמע לו, כפי
שכותב בהמשך.

קפט להעיר שהלשון במג"א ס"י תרח סק"ג
הוא: "אין להוכיחו", ואילו רבנו שינה
מלשונו וכתב "אינו צריך להוכיחו", משמע
שאם רוצה יכול להוכיחו. אבל ממה שסיים
"שבודאי לא ישמע לו", משמע שזהו סיבה
למה אין להוכיחו כלל. ועצ"ע.

קצ שהוא גס בו.

קצא כאשר חוטא במזיד, שאז למרות שלא
ישמע לו, מכל מקום לא יחמיר החטא
בעקבות תוכחתו, מה שאין כן כשחוטא
בשוגג וכדלהלן.

קצב והוא יודע שלא ישמע לו.

קצג בפטור התוכחה בשוגג כאשר בוודאי
לא ישמע לו, לא חילק כאן רבנו בין
סוגי האיסורים.

אך לקמן שם סעי' ד"ה מסייג רבנו את
הפטור בזה, וכותב שהפטור הוא דוקא "בכל
דבר איסור שאינו מפורש בתורה, אלא
שחכמים למדוהו ממדרש הפסוקים, או שהוא

אך לקמן ס"י תרח ס"ה אינו מחלק בכך
כלל, אלא מחלק בין אם האיסור אינו מפורש
בתורה, שאין להוכיח אותו כלל אם ידוע לנו
שלא יקבלו, כי "מוטב שיהיו שוגגים ואל
יהיו מזידים", לבין אם האיסור המפורש
בתורה, שאז "חייב כל אחד ואחד מישראל
להוכיחו", אף אם ידוע לנו שהחוטא הזה לא
יקבל התוכחה, והטעם לכך: "לפי שכל
ישראל ערבין זה בזה, וע"י שמוחה בידו הוא
מוציא את עצמו מהערבות". ומטעם זה:
"חייב להוכיחו ביחיד אפילו מאה פעמים ..
שכיון שהודיע לו האיסור והוא עובר עליו
בזדון — חייב כל אחד ואחד מישראל
להוכיחו".

קפח יש לדייק מלשון רבנו שני פרטים: א)
הפטור מתוכחה הוא דוקא אם
"ישנאנו וינקום ממנו", משמע שאם
"ישנאנו" בלבד אינו פטור עדיין מלהוכיחו.
ב) מסתימת לשונו משמע שהפטור מתוכחה
הוא, דוקא אם יודע בבירור שישנאנו וינקום
בו, אבל אם הדבר ספק אצלו — חייב עדיין

שְׁדַבְרֵיו אֵינָם נִשְׁמָעִים קצ"ב¹²². וְעַל זֶה אָמְרוּ¹²³: בְּשֵׁם שְׁמִצּוֹה לֹאֵר דְּבַר הַנִּשְׁמָע — כִּי מִצּוֹה שְׁלֵא לֹאֵר דְּבַר שְׁלֵא נִשְׁמָע.

וְאִם הֵם שׁוֹגְגִים — אֵין לְהוֹכִיחֵם כִּלְלָה קצ"ג, שְׁמוּטָב שִׁיְהִי שׁוֹגְגִים וְאֵל יְהִי מְזִידִים קצ"ד¹²⁴.

כִּמָּה דְבָרִים אָמְרוּם קצ"ה? בְּיַחֲד הַמוֹכִיחַ, אֲבָל עַל הַבֵּית דִּין מִטָּל לְהוֹכִיחֵם וְלִגְעַר בֵּם קצ"ו, שְׁלֵא יְהִי קצ"ז נִתְפָּשִׁים בְּאוֹתוֹ עֲוֹן¹²⁵, וְאֲפֹלוֹ הוּא דְבַר שְׁאִסּוּרוֹ אֵינוֹ אֵלָא מִסְפֵּק¹²⁶, וְאֲפֹלוֹ אִם רַבִּים הֵם הַשׁוֹגְגִים¹²⁷, וְאֵין

¹²² נמוקי יוסף סוף פרק הבא על יבמתו (יבמות כא, ב ד"ה דבר). רמ"א סי' תרח ס"ב. ¹²³ יבמות ס"פ הבא על יבמתו דף סה ע"ב. ¹²⁴ פ"ד דביצה שם. ¹²⁵ שבת פרק במה בהמה דף נד סע"ב. ¹²⁶ מ"א שם ס"ק ב בשם ים של שלמה פ"ר דביצה סי' ב.

ביאורים

רא כגון רבים האוכלים בשוגג בערב יום הכיפורים בין השמשות, או עושים מלאכה בשוגג בערב שבת בין השמשות, שאזי מחויבים בית דין להוכיחם, למרות שיש כמה סיבות שלא להוכיחם: א) זהו רק ספק איסור תורה, ב) הם רבים, ג) ידוע שלא ישמעו לנו, ובעקבות התוכחה יהפכו משוגגים למזידים.

וכן משמע גם מדיוק דברי רבנו לקמן סי' תרח ס"ד, שכתב: "נשים שאוכלות ושותות [בערב יום הכפורים] עד בין השמשות ממש, והן אינן יודעות שמצוה להוסיף מחול על הקודש — אין ממחין בידן אם הוא ידוע שבודאי לא ישמעו לנו ויעשו בודון, דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידים", ומשמע שאם אוכלות בבין השמשות ממש, שהוא ספק איסור תורה — חובה להוכיחן אף שהן שוגגות, ואפילו אם ידוע שלא ישמעו.

וכן מפורש בסידור "סדר הכנסת שבת" (גבי רבים העושים מלאכה בבין השמשות בערב שבת): "ויש אומרים שספק של תורה כודאי איסור של תורה לענין זה, ולכן צריך למחות בכל תוקף בין בקיץ בין בחורף תיכף אחר שקיעה האמיתית שהוא תחלת בין השמשות .. ולא אמרו בגמרא מוטב שיהיו

קבלה בידם הלכה למשה מסיני, או שהן בעצמן אסרו הדבר .. אבל דבר שאיסורו מפורש בתורה .. צריך למחות בידו, לפי שכל ישראל ערביין זה בזה, וע"י שמוחה בידו הוא מוציא את עצמו מהערבות".

קצד אבל פעם אחת צריך להוכיחם, אולי בכל זאת ישמעו, או כדי שלא יהיה להם פתחון פה (נימוקי יוסף יבמות סוף פ"ו [כא, ב] ד"ה דבר).

קצה אם יודע שלא ישמעו לו.

קצו כלל זה הובא בשוע"ר בהרבה מקומות, וממה: לקמן סי' רעו ס"ח וסי"ז. סי' שג סכ"ג. סי' שלח ס"ו. סי' שלט ס"ב. סי' שסה ס"ח. סי' תרח ס"ד. סדר הכנסת שבת. **קצז** שאם הם שוגגים אין להוכיחם כלל אם יודע שלא ישמעו לו.

קצח בכתב היד מובא במקום זה: אבל הבית דין שיש בידם למחות צריכים למחות.

קצט הבית דין.

ר שלא יהיו נענשים באותו עוון (רש"י שבת נו, ב ד"ה נתפש).

וראה גם לקמן סי' רנו (לענין סגירת החנויות בע"ש סמוך לשבת): "והקולר תלוי בצואר ראשי העם, כמו שדרשו חכמים ממה שנאמר ואשימם בראשיכם".

הַלְכוֹת מִשְׁא וּמִתֵּן קִנּוּ

לָהֶם¹²⁷ לְהִשְׁמַט וְלוֹמַר: מוֹטֵב שִׁיהִיו שׁוֹגְגִין וְאֵל יִהְיוּ מְזִידִים.

אָלָא אִם בֵּן הוּא אִסּוּר שְׁאִינוּ מִפְּרֵשׁ בְּתוֹרָה¹²⁷, וּפְרָצוּ בּוֹ רַבִּים מִפְּנֵי חֶסְרוֹן אֲמוּנָתָם בְּאִסּוּר¹²⁸ ט, שְׁאֵז קָשָׁה מְאֹד לְמַחֲוֹת בְּיָדָם¹²⁸, שְׁאֵי אִפְשָׁר לְבֵית דִּין לְהַעֲמִיד שׁוֹטְרִים בְּבֵית פֶּלֶא אַחַד¹²⁹, וְעַל זֶה אָמְרוּ: הִנַּח לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל¹³⁰ מִקְצֵף עֲלֵיהֶם וּמִגֶּעֶר בָּם¹²⁹, מוֹטֵב שִׁיהִיו שׁוֹגְגִין וְאֵל יִהְיוּ מְזִידִים¹³¹.

ח. פֶּלֶא הַמוֹכִיחַ אֶת חֲבֵרוֹ, בֵּין פְּדָרְכִּים שְׁפִינוּ לְבִינוּ, בֵּין פְּדָרְכִּים שְׁפִינוּ

127. הור"ש פ"ד דביצה סי' ב. רמ"א שם. 128. ראה של"ה תולדות אדם בפתיחה (אות ו): "מאחר שלא מבורר איסורא בהדיא, חיישינן הן לא יאמינו ולא ישגיחו". 129. רמב"ם הל' שביתת העשור פ"א ה"ז. 130. ביצה ל, א. 131. ביצה שם.

ביאורים

רו על מנת למחות ולמנוע בידם. הדגש כאן הוא שוטרים "בבית כל אחד", ומשמע שאם הדבר נעשה בחוצות העיר, יש מקום להעמיד שוטרים למנוע אפילו איסורים שאינם מפורשים בתורה. ועל דרך המובא לקמן סי' תקכט סי"ג: "חייבים בית דין להעמיד שוטרים ברגלים שיהיו מסבבין ומחפשיין בגנות ופרדסים ועל הנהרות, שלא יתקבצו שם אנשים ונשים לאכול ולשתות ויבואו לידי עבירה". ושם מדובר אפילו בשביל למנוע מלכתחילה מצב עתידי שיוכלו לעבור על איסור המפורש בתורה, וכל שכן להפריש אותם מאיסור ממשי.

רז זהו תוספת לשון רבנו (ע"פ ישעיה נד, ט: "מקצף עליך ומגער בכ"). ונראה שרבנו הוצרך לתוספת זו בגלל שכאן מדובר בבית דין המוכיחים את ישראל, ודרך התוכחה שלהם היא בדרך גערה כמובא לעיל, ולכן מבאר ש"הנח להם לישראל" ביחס לבית דין כלפי עם ישראל היא לא מלשון עזיבה, שכן הבית דין עדיין יש להן אחריות כלפי עם ישראל, ולכן "הנח להם" האמור כאן היא מלשון מנוחה, שלענין לקצוף עליהם ולגער בם, יש להניח להם, אבל לא ביחס לאחריות הכללית.

שוגגים אלא לענין תוספת מחול על הקדש, ולא לענין עצומו של יום, אפילו לספיקו". אמנם שם הביא תחילה דעה הסוברת, שאפילו בספק איסור של תורה "אם יודע שלא ישמעו לו — לא יוכיחם ולא יודיעם כלל וכלל, כי מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים". אבל למעשה כתב שם, שהעיקר להלכה כדעה השניה "להחמיר בשל תורה". [ולהעיר שבסי' רסא קו"א סק"ג כותב רבנו: "דלא עדיף התוספת שהוא עשה מבין השמשות שהוא ספק כרת", וכאן מבואר שבין השמשות חמור הרבה יותר. ובפשטות זהו משום ששם מדבר לענין קבלת איסור השבותים (שבזה אין הבדל ביניהם), ואילו כאן מדבר לענין חובת מחאה על איסורי תורה (ובזה יש הבדל)].

רב עד כאן הגיע לידינו מהכתי"י, וחבל על דאבדין.

רג אבל באיסור המפורש בתורה מוטל על הבית דין להוכיחם אפילו בספיקו, כאמור לעיל.

רד יש להם קושי להאמין באיסורים שאינם מפורשים בתורה, וממילא קשה להם לפרוש מהם.

רה גם מפני שכבר התרגלו לעבור עליהם.

מא הַלְכוּת מִשְׁא וּמִתֵּן קִנּוּ

לְבִין הַמְּקוֹם ייח – צָרִיד לְהוֹכִיחוּ בֵּינוּ לְבִין עֲצֻמוֹת¹³², וַיִּדְבֵּר לוֹ בְּנַחַת וּבְלִשׁוֹן רַבְהֵי, וַיִּוְדִיעוּ שְׂאִינוּ אוֹמְרֵי לוֹ אֲלֵא לְטוֹבָתוֹ רי"א¹³².

וְאִם דִּבֵּר אֶתוֹ קִשּׁוֹת וְהִכְלִימוּ – עוֹבֵר בְּלֵא תַעֲשֶׂה, שְׁנֵאמַר¹³³ "וְלֵא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא"¹³⁴. כִּף אָמְרוּ חֲכָמִים¹³⁵: יְכוּל אֶתְהָ מוֹכִיחוּ וּפְנֵי מִשְׁתַּנּוֹת רי"ב? תִּלְמוּד לֹמֵר: "וְלֵא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא" רי"ג. מִכָּאן שְׂאִסוּר לְאָדָם לְהִכְלִים אֶת חֲבֵרוֹ רי"ד אֶפְלוּ בֵּינוּ לְבִינוּ¹³⁶, וְאִין צָרִיד לֹמֵר בְּרַבִּים רטו¹³⁷.

לְפִיכָף רט"ז, לֵא יִקְרָאנוּ בְּשֵׁם שֶׁהוּא בּוֹשׁ מִמְּנוּר¹³⁸, וְלֵא מִסְפֵּר לְפָנָיו דְּבַר שֶׁהוּא בּוֹשׁ מִמְּנוּ¹³⁸. וְכָל הַמְּלִבִין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בְּרַבִּים – אִין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא רי"ח¹³⁹.

בְּמָה דְבָרִים אֲמוּרִים רי"ט? בְּדָבָרִים שְׁפִין אָדָם לְחֲבֵרוֹ רכ, אֲבָל בְּדָבָרֵי

132. רמב"ם פ"ז מהל' דעות ה"ז. 133. קדושים יט, יז (בהמשך ל"הוכח תוכיח את עמיתך"). 134. רמב"ם שם ה"ח. ובספר המצות לאוין סי' שג. סמ"ג לאוין ו. 135. פ"ג דערכין דף טז, ב. 136. הערת רבנו בנף הסעף: ואע"פ שרש"י שם פירש דהיינו שיוכיחנו ברבים להלבין פניו, הנה הסמ"ג והרמב"ם פירשו שלא יוכיחנו בדברים קשים עד שפניו נשתנות, והיינו אפילו בינו לבינו. להעיר שבהל' אונאה ס"ל מצוין רבנו מקור לדין זה מרעיא מהימנא בזהר ח"ג פו, א: "אי אוהו ב"נ דיכסוף – לא ימא ליה ולא יוכיח ליה אפילו בסתרא, אלא ימא קמיה כמאן דמשתעי במלין אחרני, ובגו אינון מלין ידבר מאן דעבר ההוא חובא הוא כך וכך, בנין דאיהו ידע בגרמיה וישתביק מההוא חובא" [תרגום (הסולם)]: אם הוא אדם שמתבייש, לא יאמר לו, ולא יוכיחו, אפילו בסתרא, אלא יאמר לפניו, כמו שמספר דברים אחרים, ובתוך אלו הדברים יוכיח מי שעשה אותו עון, הוא כך וכך, כדי שהוא יבין בעצמו ויעזוב אותו עון]. 137. רמב"ם שם. 138. בהזהב דף נח טע"ב ודף נט טע"ב. רמב"ם שם. 139. בבא מציעא שם ושם. ובמשנה פ"ג דאבות מ"א. רמב"ם שם. מ"א סק"ב.

ביאורים

רטו שאז הבושה גדולה יותר.
רטז כיון שאסור להכלים את חברו כלל בשעת תוכחה, מכאן אנו למדים שאין להכלימו בשום מצב גם שלא בשעת תוכחה.
ריז וראה הל' אונאה סכ"ט: "אפילו הוא גליל באותו כינוי ואינו מתבייש בו, אם זה כוונתו לביישו – אסור משום אונאת דברים".
ריח וראה גם הל' אונאה שם: "ואם ביישו ברבים – אין לו חלק לעולם הבא".
ריט שאסור להכלימו כלל.
רכ אין רשות ליחיד לדונו ולביישו ברבים, כי שמא יש לו טענה עליו. ואף שאינו אומר לו, יש לומר שאינו רוצה לגלות טענותיו אלא בבית דין (ע"פ אבן האזל הל' דעות פ"ו ה"ח).

רח על עבירה שעבר בסתר, כדלקמן.
רט ולא ברבים, שלא יתבייש (הל' אונאה ס"ל). וכן כתב לקמן סי' תרח ס"ה: "אם היא עבירה שבסתר – יוכיחנו בתחלה בסתר".
רי ולא ידבר עמו קשות עד שיכלימונו (הל' אונאה שם).
ריא ברמב"ם הל' דעות פ"ו ה"ז הוסיף: "ולהביאו לחיי העולם הבא". ורבנו השמיטו, ואפשר מפני שזה כלול ב"לטובתו", שכן הבאתו לחיי העולם הבא היא "טובתו".
ריב פניו מחוירות מבושה בגלל התוכחה.
ריג וכן כתב בהל' אונאה שם.
ריד אפילו בשעת מצות תוכחה, וכל שכן בסתם.

הַלְכוֹת מִשְׁא וּמִתֵּן קִנּוּ

מב

שְׁמַיִם, אִם לֹא חֲזַר בּוֹ רַכָּא — צָרִיךְ לְהוֹכִיחוֹ בְּרַבִּים עַד שְׁיַחֲזֹר לְמוֹטָב רַכְבּ, כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ כָּל הַנְּבִיאִים בְּיִשְׂרָאֵל רַכְבּ¹⁴⁰.

וְכָל זֶה יִכְדּ בְּעֵבֶרָה שְׁפַסְתָּר, אֲבָל אִם עֵבֶר עֵבֶרָה בְּגָלוּי — יוֹכִיחֵנוּ מִיַּד רַכְבּ, שְׁלֹא יִתְחַלֵּל שֵׁם שְׁמַיִם רַכְבּ¹⁴¹.

וְתִלְמִיד שְׂרָאָה אֶת רַבּוֹ עוֹבֵר עֵבֶרָה — יֹאמֵר לוֹ: לְמַדְתִּנִּי רַבִּינוּ כְּךָ וְכָךְ, לְהַזְכִּירוֹ אוֹלֵי שׁוֹגֵג הוּא. וְאִם אֵינּוּ שׁוֹמֵעַ לוֹ — לֹא יוֹכִיחֵנוּ עוֹד רַכְבּ, מֵהַ שְׂאִיִן בֶּן בְּחִבְרוֹ¹⁴² רַכְבּ כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר רַכְס.

ט. חֵיב אָדָם לִזְהַר רַכּ בֵּיתוּמִים וְאַלְמָנוֹת רַכּא, אֲפִלּוּ הֵם עֹשִׂיִם גְּדוֹלִים. וְכָל הַמְקַנְיָטֵן רַכְבּ, אוֹ הַכְּעִיסָן, אוֹ הַכְּאִיב לְבָם רַכּג, אוֹ רָדָה בְּהֵן רַכּד, אוֹ אִבְדַּ מְמוֹנָן — הֲרִי זֶה עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה¹⁴³, שְׁנֹאמֵר¹⁴⁴ "כָּל אֲלֻמָּה וְיִתּוֹם לֹא תַעֲנוּן"¹⁴⁵. וְכָל שֶׁבֶן הַמִּפְּהָ אוֹתָן, אוֹ הַמְקַלְלֵן¹⁴⁶.

140. רמב"ם וסמ"ג שם. 141. סמ"ק סי' קיב. מ"א סי' תרח ס"ק ג. 142. הגה"מ שם אות ד. מ"א סי' קנו ס"ק ב. 143. רמב"ם שם הלכה י. ובספר המצות לאוין סי' רנו. והרמב"ן שם בהשגות. סמ"ג לאוין סי' ח. מ"א שם. 144. משפטים כב, כא. 145. מ"א שם. 146. רמב"ם שם. מ"א שם.

ביאורים

נוספת: "כל העובר על דברי חכמים ולא חזר בו בתשובה — מותר לקרותו עברייך, ואין בו משום אונאת דברים, שנאמר לא תוננו איש את עמיתו, פירשו חכמים: עמיתו — עם שאתך בתורה ובמצות זוהירה תורה על אונאתו, ולא העובר עליהן ולא חזר בו אחר שהוכיחוהו בסתר ובלשון רכה".
רכז מצד כבוד רבו.
רכח צריך להוכיחו אפילו מאה פעמים.
רכט בסעיף ז.
רל לדבר אליהם רכות, ולנהוג בהם מנהג כבוד. ויחוס על ממונם יותר מממון עצמו (רמב"ם הל' דעות פ"ו ה"י).
רלא מפני שנפשו שפלה למאד ורוחם נמוכה (רמב"ם שם).
רלב מצערם.
רלג בדברים קשים (רמב"ם שם).
רלד בעבודה קשה (ראה רמב"ם שם).

רכא בפעם הראשונה כשהוכיחו בינו לבינו בלשון רכה, כדלעיל.
רכב וראה גם הל' אונאה שם: "ואם לא חזר בו בסתר — מכלימין אותו ברבים ומחרפין אותו בפניו, ומקללין אותו ואת יולדיו בפניו, עד שיחזור למוטב". ועד"ז לקמן סי' תרח ס"ה: "יוכיחנו תחילה בסתר, ואם לא שב מדרכו — מכלימים אותו ברבים עד שישוב".
רכג שהוכיחו את ישראל ברבים.
רכד שבדברי שמים "צריך להוכיחו [תחילה] בינו לבין עצמו .. בנחת ובלשון רכה".
רכה אפילו ברבים.
רכו ראה גם לקמן סי' תרח ס"ה: "אבל אם עובר עבירה בגלוי — מוכיחין אותו מיד, שלא יתחיל שם שמים".
ובהלכות אונאה שם כתב רבנו הלכה

הַלְכוּת מִשְׁא וּמִתֵּן קִנּוּ

מג

בְּמָה דְּבָרִים אֲמֹרִים? בְּזִמְנֵן שְׁעָנָה אוֹתָן לְצַרְךָ עֲצֻמוֹ, אֲכַל אִם עָנָה אוֹתָן רַבֵּן כְּדֵי לְלַמְּדֵן תּוֹרָה אוֹ אֲמָנוּת, אוֹ לְהוֹלִיכֵן בְּדַרְךָ יִשְׂרָאֵל — הֲרֵי זֶה מִתֵּר 147 רמב"ם.

וְאִפְּי עַל פִּי כֵּן לֹא יִנְהַג בְּהֵן מִנְהַג כָּל אָדָם, אֲלֵא יַעֲשֶׂה לָּהֶם הַפְּרָשָׁה רמב"ם, וַיִּנְהַלֵּם בְּנִחַת וּבְרַחֲמִים גְּדוּלִים, אֶחָד יְתוֹם מֵאֵב וְאֶחָד יְתוֹם מֵאִם 148.

וְעַד אֵימַת נִקְרְאִים יְתוֹמִים לְעֵנְיָן זֶה רמב"ם? עַד שְׁלֹא יִהְיוּ צְרִיכִין לְאָדָם לְהַפְסִיךְ עַלְיוֹרְחָא וּלְאֲמָנָא רמב"ם וּלְהַטְפִּיל בְּהֵן רמב"ם, אֲלֵא יִהְיֶה עוֹשֶׂה כָּל צְרִיכֵי עֲצֻמוֹ לְעֲצֻמוֹ בְּשָׂאָר כָּל הַגְּדוּלִים 149.

י. הַמְרִיגֵל בְּחִבְרוֹ רמב"ם — עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, שְׁנֵאֲמַר 150 "לֹא תִלְךָ רַכִּיל בְּעַמִּיךָ" 151.

אֵיזְהוּ רַכִּיל? זֶה שְׁטוּעֵן רמב"ם דְּבָרִים וְהוֹלֵךְ מְזִה לְזֶה רמב"ם וְאוֹמֵר: כֶּךָ וְכֶךָ אֲמַר פְּלוֹנִי, כֶּךָ וְכֶךָ שְׂמַעְתִּי עַל פְּלוֹנִי רמב"ם, אִפְּי עַל פִּי שְׁהוּא אֲמַת 152 רמב"ם, וְאֵינְי

147. רמב"ם שם. מ"א שם. 148. רמב"ם שם. מ"א שם. 149. רמב"ם שם. מ"א שם. 150. קדושים יב, טו. 151. רמב"ם שם רפ"ז. סמ"ג לארין ט. מ"א סק"ב. 152. רמב"ם שם ה"ב. הערת רבנו בגוף הסעיף: ולשון הכסף משנה שם כך הוא: שרכיל היינו האומר פלוני אמר עליך כך וכך, או עשה לך כך וכך כו'. וזה לשון הסמ"ג שם: איזהו רכיל המגלה לחברו דברים שדבר ממנו אדם בסתר, והביא ראה מהמשנה פ"ג דסנהדרין והגמרא שם דף לא, א. וכן משמע בערוך ערך לשון, וזה לשונו: לא תלך רכיל, תרגום ירושלמי: לישנא תליתאי. ועיין פ"ג דערכין דף טו ע"ב בגמרא ופירוש רש"י ד"ה לישנא תליתאי, והתוס' שם פירשו בענין אחר, ובהראב"ד בהלכות דעות רפ"ז משמע כפירוש רש"י, וכן משמע במדרש רבה ריש פרשת אמור. ראה בפיענחים.

בִּיאורִים

רמג נושא עמו דברים ממה ששמע אצל חברו והולך ומעביר לאחר (כמו רוכל (=סוחר) שנושא עמו מרכולתו שקנה מזה והולך ומוכר לשני).
רמד כ"ה לשון הרמב"ם ה' דעות פ"ז ה"ב. כלומר, לדעת רבנו (בגוף הסעיף ובהערה) הולך "רכיל" נקרא שלישי בגלל שהוא מעביר מידע מאדם אחד לשני, והמידע הזה יש בו דברים שאמר אותו אדם או מעשים שעשה בעצמו, או דברים שאמר אותו אדם על השני או ממה שעשה לשני.
רמה שאם היה שקר — הרי זה "מוציא שם רע".

רלה ראה גם ה' נזקי גו"נ ס"ד: "מותר להכות בניו הקטנים אפילו שלא בשביל חינוך תורה ומצות אלא כדי להדריכם בדרך ארץ, הואיל ומתכוין לטובתם, וטובתם מוטלת עליו שהם ברשותו, והוא הדין ליתום שברשותו".
רלו יפלה אותם לטובה ביחס לשאר כל אדם.
רלז שלא לצערם.
רלח שיעזור להם.
רלט ושיגדל אותם.
רמ ושיטפל בהם.
רמא מעביר מידע על חברו.
רמב מלשון מטען.

הַלְכוּת מִשְׁא וּמִתֵּן קִנּוּ

דְּבָרִים שֶׁל גְּנָאִי כָּלֵל רַמְס, וְגַם אוֹתוֹ פְּלוּנִי לֹא מְכַחֵשׁם כָּלֵל¹⁵³ — הָרִי זֶה מַחְרִיב אֶת הָעוֹלָם¹⁵⁴, שְׁמֹזָה יוּכַל לְבֹא לְפַעְמִים לְיַדִּי שְׁפִיכוֹת דָּמִים, כְּמוֹ שְׂאֲמְרוּ רַמְס בְּמַעֲשֵׂה דֹאֵג עִם אַחִימֶלֶךְ¹⁵⁵ רַמְס.

וְהַמְקַבְּלוֹ נֶעְנַשׁ יוֹתֵר מִן הָאוּמְרוֹ¹⁵⁶ רַמְס, אֶלָּא אִם כֵּן הוּא רוֹאֵה דְּבָרִים הַנִּבְּרִים¹⁵⁷.

וּבְכָלֵל לָאוּ זֶה רַמְס הוּא לְשׁוֹן הָרַע, וְהוּא הַמְּסַפֵּר בְּגִנּוּת חֵבְרוֹ¹⁵⁸, אִף עַל פִּי שְׂאֲמַר אֲמַת¹⁵⁸ רַמְס.

153. כֶּסֶף מִשְׁנֵה שֶׁס. 154. רַמְבַּ"ם שֶׁס. מ"א שֶׁס. 155. רַמְבַּ"ם שֶׁס ה"א. 156. רַמְבַּ"ם שֶׁס סוֹף ה"ג. 157. שֶׁבַת נו, א. הַגְּהָ"מ שֶׁס אוֹת ד. מ"א שֶׁס. 158. רַמְבַּ"ם שֶׁס ה"ב.

בִּיאורִים

מוֹבָאִים דְּבָרֵי הַמַּהְרִ"ל בְּשֵׁם אַדְה"ז: "שְׁמַעְתִּי מִפֶּה קְדוֹשׁ רַבְנוּ הַגָּאוֹן אַחִי מו"ר ז"ל, בְּמָה דִּאֲמַרוּ רז"ל [שֶׁבַת נו, א] עַל דּוּד הַמֶּלֶךְ ע"ה שֶׁלֹּא קִיבַל לְשׁוֹן הָרַע [כְּלוּמָר, שְׂאִין זֶה נִקְרָא שֶׁהוּא קִבַּל לְשׁוֹן הָרַע עַל שֶׁהֵאֱמִין לְדְבָרֵי צִיבָא עַל מִפְכוּשֶׁת שֶׁהוּא מִצְטַעַר שֶׁהַמְּלָכוֹת חוֹזֵרֶת לְדוֹד], מִשׁוּם דְּבָרִים הַנִּיכְרִים חֲזָא בֵּיה [הוּא רָאָה בְּמִפְכוּשֶׁת שְׂאֲכֵן הוּא מִצְטַעַר עַל כַּךְ], וְאִמְרוּ שְׂאִין לְלַמּוֹד מִזֶּה קוּלָא לְכֹל אָדָם לְקַבֵּל לְשׁוֹן הָרַע עַל פִּי דְּבָרִים הַנִּיכְרִים, דְּשְׂאֲנֵי דּוּד הַמֶּלֶךְ ע"ה שֶׁהִיא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, וּמֶלֶךְ דִּן עַל פִּי אוּמְדָנָא [מִשְׂא"כ שְׂאֵר בְּנֵי אָדָם], כְּמ"שׁ הַרַמְבַּ"ם סִפְ"ג מֵהַלְכוּת מְלָכִים".

רַמְס שֶׁל "לֹא תֵלֵךְ רַכִּיל". לְהַעֲרִיךְ שֶׁתְּחִילַת לְשׁוֹן הַרַמְבַּ"ם הוּא: "יֵשׁ עוֹוֹן גְּדוֹל מִזֶּה עַד מֵאֲדָ", דְּהֵיִינוּ שֶׁלְשׁוֹן הָרַע הוּא עוֹוֹן יוֹתֵר גְּדוֹל מְרִכְלוּת, וְהוּבָא גַם בְּמַג"א, אֶךְ רַבְנוּ הַשְּׂמִיטָה, כְּנִרְאָה מִפְּנֵי הַשְּׂגָת הַרַב"ד שְׁחֹלֵק עַל הַרַמְבַּ"ם וְסוֹבֵר שְׂאִין זֶה עוֹוֹן גְּדוֹל יוֹתֵר.

רַנְב רָאָה גַם הַל' אוֹנָאָה סִכ"ח שְׂאֵם אוּמְרו "דְּבָרֵי גִנּוּת וְדוּפִי שֵׁשׁ בּוֹ עֵתָה, שֶׁזֶה אֲסוּר מִשׁוּם לְשׁוֹן הָרַע".

רַנְג וְרָאָה תְּנִיא פ"ל: "וּאֶפִּילוּ גְנָאִי קִטְוֹן וְקַל מֵאֲדָ, אִף שֶׁהוּא אֲמַת, וְאֶפִּילוּ כַּדִּי לְנִקּוּת

רַמְס שְׂאֵם הִיא גְּנָאִי — הָרִי זֶה לְשׁוֹן הָרַע, כְּדִלְקַמְוֹן.

רַמְס כ"ה בְּדַפּוּסִים. וְאוּלַי בְּכַתְה"י הִיא כְּתוּב "כְּמ"ש", וְהַמְדַּפְּסִים פִּיעֲנַחוּ בְּטַעוֹת: כְּמוֹ שְׂאֲמַרוּ, בְּמָקוֹם לְפַעֲנַח: כְּמוֹ שְׂאֲרַע אוֹ כְּמוֹ שְׂמַצִּינוּ. וְרָאָה גַם לְשׁוֹן הַרַמְבַּ"ם: "צָא וְלַמַּד מָה אֲרַע לְדוּאֵג הָאֲדוּמִי".

רַמְס כְּשֶׁבַרַח דּוּד מִפְּנֵי שְׂאוֹל הַמֶּלֶךְ, הִגִּיעַ אֶל אַחִימֶלֶךְ הַכֹּהֵן הַגְּדוֹל בְּמִשְׁכַּן שֶׁהִיא בְּנוּב, וְהוּא עֶזֶר לוֹ בְּמֵאֵכֶל וְגַם נִתֵּן לוֹ חֶרֶב, וְאַחִימֶלֶךְ לֹא יָדַע שְׂדוּד בּוֹרַח מִשְׂאוֹל, וְדוּאֵג הָאֲדוּמִי (מַעֲבָדֵי שְׂאוֹל) רָאָה זֹאת וְסִפֵּר הַכֹּל לְשְׂאוֹל (מִבְּלֵי לֹמֵר לוֹ שְׂאִימֶלֶךְ לֹא יָדַע שְׂדוּד בּוֹרַח מִשְׂאוֹל), וּבַעֲקֻבּוֹת כַּךְ הָרַג שְׂאוֹל אֶת כָּל הַכֹּהֲנִים שֶׁבְּנוּב — רָאָה שְׂמוּאֵל אֶת פְּרָקִים כֹּא-כַב.

רַמְט כִּי קִבַּלֶת הַרְכִּילוּת ע"י שְׂאוֹל גְּרַמָּה לְשִׁפְכוֹת דָּמִם שֶׁל כְּהֵנִי נוּב, וְלִכְּן שְׂאוֹל נֶעְנַשׁ עַל כַּךְ יוֹתֵר מִדּוּאֵג, שֶׁנִּהְרָגוּ שְׂאוֹל וְשְׁלוּשֶׁת בְּנָיו (בְּמַלְחָמָה).

רַנְ נִיכְרִים שֶׁהַדְּבָרִים אֲמַת. כְּלוּמָר, שְׂאִינוּ סוֹמֵךְ רַק עַל סִפּוּר הַרְכִּילוּת, אֲלֹא נִיכְרִים בְּמַצִּיאוֹת שֵׁשׁ דְּבָרִים בְּגוּ, וְאִזִּי מוֹתֵר לְקַבֵּלֵם.

אֲבָל בְּשׁוֹ"ת רַבְנוּ (שְׁעַר הַשְּׂמוּעָה סִימָן ו)

מה הלכות משא ומתן קנו

ואפלו אמר: היכן מצוי אור¹⁵⁹ תדיר אם לא בבית פלוני שמצוי אצלו
בשר ודגים¹⁶⁰ — הרי זה לשון הרע אם הוציאו בדרך לשון הרע¹⁵⁹, שנתכונן
לגנות שהוא "בזללי בשר למו"¹⁶⁰.

אבל האומר שקר על חברו — נקרא "מוציא שם רע"¹⁶⁰.

יא. אחד המספר בלשון הרע בפני חברו או שלא בפניו¹⁶¹.

והמספר דברים שגורמים¹⁶², אם נשמעו איש מפי איש¹⁶³, להזיק חברו

159. ערכין דף טו טע"ב. הגה"מ ס"ק א. מ"א שם. 160. רמב"ם שם. מ"א שם. 161. רמב"ם שם ה"ה. מ"א שם.

ביאורים

ענין, אפילו אם יבקש ממנו כמה פעמים, משום דאפשר שיש בני אדם ששמעו הוצאת הלעז עליו ולא שמעו הפיוס, וידמה להם שאפשר שהלעז הוא אמת, ולא יצא עדיין אדם זה נקי מחשד. ומכל מקום, מדת ענוה למחול אפילו בהוצאת שם רע.

רנח בשניהם הוא עובר על איסור לשון הרע, והמספר בפני חברו עובר גם על איסור אונאה, כמובא לעיל מהלכות אונאה.

וראה לקמן שזהו דוקא בלשון הרע ממש, אבל לא בדבר שניתן לפרשו שאין כוונתו לגנותו, שאז מותר בפניו.

רנט דיבוריו יגרמו נזק לחברו, כאשר יעברו מפה לאוזן, כפי שמפרט בהמשך. ומדייק "שגורמים", כי אם הדבורים מזיקים לו ישירות, אזי אין זה רק לשון הרע, אלא הוא בגדר מזיק לחברו, וחייב מדין מזיק. **רס** כאשר הדברים יעברו איש מפי איש ולבסוף זה יתפרסם ויכול לגרום נזק או צער לחברו.

[כסיפור המובא בגמרא (שבת לג, ב): "דיתבי רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון, ויתיב יהודה בן גרים גביהו. פתח רבי יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהן של אומה זו: תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות. רבי יוסי שתק. נענה רשב"י ואמר: כל מה שתקנו לא תקנו אלא לצורך עצמן, תקנו שווקין

עצמן, כנודע מהא דאמר רבי שמעון לאביו רבינו הקדוש: לאו אנא כתב[ת]יה אלא יהודא חייטא כתיבה, ואמר לו: כלך מלשון הרע [עיי' בגמרא רפ"י דב"ב (קסד, ב)]."

וראה הל' אונאה שם: "המכנה שם רע לחברו, אפילו הוא רגיל באותו כינוי ואינו מתבייש בו, אם זה כוונתו לביישו — אסור משום אונאת דברים. . ואפילו שלא בפניו — אסור משום לשון הרע, אם מתכוין לגנותו ולבזותו".

רנד אש. **רנה** שלצורך צלייתם או בישולם הוא נצרך לאש.

רנו ע"פ משלי כג, כ. והכוונה שהוא זולל בשר להנאתו. כלומר, הוספת הדברים "שמצוי אצלו בשר ודגים", היא לשון הרע, אם נתכוין בזה לגנותו, כי הוספה זו לא נצרכה לעצם ענין השאלה "היכן מצוי אש".

רנז ועיי' פרק ד' דכתובות דף מו ע"א: "אזהרה למוציא שם רע מנלן? ר' אלעזר אמר: מלא תלך רכיל, רבי נתן אומר: מונשמרת מכל דבר רע". וראה רמב"ם הל' נערה בתולה פ"ג ה"א: "המוציא שם רע על בת ישראל ונמצא הדבר שקר — לוקה. . ואזהרה שלו מלא תלך רכיל בעמך".

וראה לקמן סי' תרו ס"ד: "ואם הוציא עליו שם רע — אינו צריך למחול לו בכל

הַלְכוּת מִשְׁא וּמִתֵּן קִנּוּ

בְּגוּפוֹ אוֹ בְּמִמּוֹנוֹ, אוֹ לְצַעְרוֹ, אוֹ לְהַפְחִידוֹ, אִף עַל פִּי שְׂאִינָן דְּבָרִים שֶׁל
גְּנָאֵי עַל חֲבֵרוֹ¹⁶² — הֲרִי זֶה לְשׁוֹן הָרַע¹⁶³.

וְאִם נֹאמְרוּ דְּבָרִים אֵלּוּ¹⁶⁴ בְּפָנֵי שְׁלֹשָׁה¹⁶⁵, כְּבָר נִשְׁמַע הַדָּבָר וְנֹדַע, וְאִם
סִפֵּר הַדָּבָר אַחַד מִן הַשְּׁלֹשָׁה פְּעַם אַחֶרֶת — אֵין בּוֹ מִשּׁוּם לְשׁוֹן הָרַע¹⁶⁶,
וְהוּא שְׂאֵל יִתְפּוֹן לְהַעֲבִיר הַקּוֹל וּלְגַלּוֹתוֹ יוֹתֵר¹⁶⁴.

וְאִם הָאוֹמֵר מְזַהֵר שְׂאֵל לְאֹמְרוֹ, אֶפְלוּ אָמַר בְּפָנֵי רַבִּים¹⁶⁷ — יֵשׁ בּוֹ
מִשּׁוּם לְשׁוֹן הָרַע¹⁶⁵.

כְּמָה דְּבָרִים אֲמוּרִים כְּשֶׁמְסַפֵּר בְּפָנֵי חֲבֵרוֹ¹⁶⁸ אוֹ בְּפָנֵי שְׁלֹשָׁה יֵשׁ בּוֹ
מִשּׁוּם לְשׁוֹן הָרַע לְהָאוֹמֵר¹⁶⁶ עַד? כְּשֶׁאוֹמֵר דָּבָר שֶׁל קְנִטוֹר¹⁶⁷ וְגִנְאֵירֵעָא, אוֹ
דְּבָר שֶׁיְכוֹל לְגַרֵם לוֹ נֹזֵק אוֹ צַעַר¹⁶⁸.

162. רמב"ם שם הלכה ה. 163. ערכין שם (טז, א). ובפרק חזקת הבתים דף לט סע"א. והביאם הר"ף פרק במה
מדליקין (יד, א). הרמב"ם שם. מ"א שם. 164. רמב"ם שם. מ"א שם. 165. סמ"ג שם. הגה"מ אות ז. מ"א שם.
166. תוס' ב"ב לט, ב ד"ה לית ביה (הב). 167. עיין תוס' בערכין שם ד"ה כל מילתא. מ"א שם.

ביאורים

עובר על לשון הרע (כדלקמן בהמשך
הסעיף), אך אחד מן השלושה שיספר הלאה
כבר אינו עובר, כי הדבר כבר היה מפורסם,
והוא לא התכוין להגדיל הנזק.
רסו אלא מסיח כן לפי תומו.
רסז בפני שלושה או יותר. אבל ביחיד
אפילו בלא אזהרה אסור, כדלקמן
סי"ד.

רסח אם אחד מהשומעים מעביר הסיפור.
ולענין אם המספר בפני רבים עובר על
לשון הרע, הדבר תלוי אם הוא סיפר דבר של
גנאי — הוא עובר, אך אם הוא סיפר דבר
שעלול להזיק אם יתפרסם הדבר — אינו
עובר, כיון שאסר לפרסם.
רסט כדלעיל בתחילת הסעיף.
ער היינו למספר בפני חברו או בפני שלושה
(תוס' ב"ב לט, ב).
רעא כדלעיל סעיף י.
ערב כדלעיל בתחילת הסעיף.

להושיב בהן זונות, מרחצאות לעדן בהן
עצמן, גשרים ליטול מהן מכס. הלך יהודה
בן גרים וסיפר דבריהם [לתלמידיו או לאביו
ואמו, ולא להשמיען למלכות — רש"י],
ונשמעו למלכות. אמרו .. יוסי ששתק —
יגלה לציפורי, שמעון שגינה — יהרג".
רסא שאם היו בהם גנאי, היו נחשבים
ללשון הרע מיד כשסיפרם, גם אם
השומע אינו מעבירם ואף אינם גורמים נזק,
כפי שכתב לעיל.
רסב לכאורה כל המעורבים בהעברת
הדברים עברו על איסור לשון הרע ולא
רק המספר בלבד.
רסג שאין בהם גנאי, אלא עלולים להזיק
לחברו. והוא הדין כשאומר דברי גנאי
כדלקמן בהמשך הסעיף.
רסד כלומר, המספר סיפר דברים על חברו
בפני שלושה אנשים.
רסה זה שסיפר ראשון בפני שלושה ודאי

מז הלכות משא ומתן קנו

אבל דבר שיש לוומר שאין פונתו ללשון הרע, כגון היכן מצוי אור, בבית פלוני שמצוי לו בשר רעג — אין בו משום לשון הרע אם אומר כן בפניו עדי, וכן אם אומר בפני שליטה¹⁶⁸, שהרי זה כאומר בפניו, שאי אפשר שלא יגיע הדבר באזניו ערה¹⁶⁹.

יב. "אבק לשון הרע" רעו ביצד? מי יאמר לפלוני שיהיה כמו שהוא עתה רעו, או שיאמר: שתקו מפלוני איני רוצה להודיע מה ארע ומה היה רעו, וכיוצא בדברים האלו¹⁷⁰ רעט.

וכל המספר בטובתו של חברו¹⁷¹ בפני שונאיו¹⁷², או בפני רבים מהעם שיש לחש שיש בהם אחד משונאיו¹⁷³ — הרי זה אבק לשון הרע, שהוא גורם ששונאו יספר בגנותו¹⁷⁴.

אבל בפני אזהביו מתר לספר בשבחיו¹⁷⁵, ובלבד שלא ירבה יותר מדאי, מתוך שמספר ומונה מדותיו — אי אפשר שלא יבוא לידי גנות¹⁷⁶.

168. תוס' שם. מ"א שם. 169. ועיין תוס' פרק חזקת הבתים דף לט ע"ב ד"ה לית ביה (הב'), יש לפרשו ג"כ כהתוס' דערכין. ראה בפיענחים. 170. רמב"ם שם ה"ד. מ"א שם. 171. ערכין שם דף טז ע"א. 172. רמב"ם שם. מ"א שם. 173. רמב"ם בפירוש המשנה סוף דאבות סוף ד"ה החלק ה', דבכהאי גוונא מיירי בב"ב דף קסד טע"ב. ראה בפיענחים. 174. רמב"ם הל' דעות שם. מ"א שם. 175. סמ"ג. הגה"מ ס"ק ה. מ"א שם. 176. רשב"ם בב"ב שם. הנה"מ שם. מ"א שם.

ביאורים

רעג כמובא לעיל סעיף י. **עדר** שאם היתה כוונתו לבזותו לא היה אומר זאת בפניו (ראה רש"י ערכין טז, א). **ערה** כיון שחברך חברא אית ליה, וחברא דחברך חברא אית ליה (ערכין שם), וזה מגלה לחבירו וזה לחבירו, עד שהדברים יגיעו לאזני המדובר, וכשם שאינו מבזהו בפניו, כך אינו מתכוון לבזותו גם בפני שלושה. נמצא, שאיסור אמירת דבר שיש לפרשו לגנאי ויש לפרשו שלא לגנאי — הוא רק לאומר לאדם אחד או שניים. **רעו** כל דבר שאין עיקר האיסור תלוי בו קרוי "אבק", שאינו לשון הרע גמור, אלא צד לשון הרע, כמו אבק העולה מדבר הנכתש במכתשת (רש"י סוכה מ, ב).

רעז מי היה אומר על פלוני שיגיע למה שהוא עכשיו. כלומר, מי היה מאמין שיגיע להיכן שהגיע. ובכך הוא רומז על מצבו הלא טוב של פלוני, וגורם שידברו על כך. **רעח** אף שאינו מספר מה אירע לו, אך בכך הוא רומז שקרה עמו משהו לא טוב, וגורם שידברו על כך. **רעט** כשהוא רק רומז על גנותו מבלי לפרט. **רפ** אוצ"ל: "גנותו". וכ"ה בהגה"מ הל' דעות פ"ז ה"ד ובמג"א סק"ב. ואם אין זו טה"ד אפשר שרומז לשני הפירושים ברש"י ערכין טז, ב: "שכשהוא מספר בטובתו יותר מדאי, הוא עצמו אומר: חוץ ממדה רעה זו שבו, או אחרים שומעין שזה משבח, ואומרים: הלא מדת כך וכך בידו".

הַלְכוּת מִשְׁא וּמִתָּן קְנו

וְכֵן הַמְסַפֵּר לְשׁוֹן הָרַע דִּרְדָּר רַמְאוֹת^{177א}, וְהוּא שְׁמִסְפֵּר לְתַמּוֹ, כְּאִלוּ אֵינוֹ יוֹדֵעַ שְׁדָבֵר זֶה שְׁדָבֵר לְשׁוֹן הָרַע הוּא^{177ב}, אוֹ שְׁזָה עָשָׂה פְּלוֹנִי^{177ג}.

יג. אוֹרַח אֵינוֹ רִשְׁאֵי לְשִׁבְחָ אֶת בַּעַל הַבַּיִת שֶׁהוּא טוֹב עֵינַי¹⁷⁸, שְׁמֵא יִרְבוּ עָלָיו אוֹרְחִים וַיֹּאכְלוּ כָּל אֲשֶׁר לוֹ¹⁷⁹. וְעַל זֶה נֶאמַר¹⁸⁰: "מְבָרֵךְ רַעְהוּ בְּקוֹל גְּדוֹל בְּבִקְרֵי הַשְּׂפִים — קָלְלָה תַחֲשֹׁב לוֹ"¹⁸¹.

יד. כָּל הָאוֹמֵר דָּבָר לְחִבְרוֹ^{179ה} — הוּא בְּ"ל יֹאמֵר", עַד שְׁיֹאמַר לוֹ: "לֵךְ אָמַר"¹⁸².

טז. אָסוּר לְמִנּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל¹⁸³, אֶפְלוּ אֵינוֹ מִתְּפֹנֵן רַק לְהַטִּיל גְּזֵרֶל¹⁸⁴ עַל אֵיזָה סְכוּם וּמְסַפֵּר^{179ח}, וְאֶפְלוּ לְדָבָר מִצְוָה¹⁸⁵ אֶלָּא מוֹצִיאִים אֶצְבְּעוֹתֵיהֶם וּמוֹנִים הָאֶצְבְּעוֹת¹⁸⁶.

177. רמב"ם שם. מ"א שם. ועיין עוד מה שכתב הגה"מ שם סק"ג: בירושלמי מותר כו', והוא גם כן בילקוט ח"ב רמז קטו. ועיין מגן אברהם בשם הגהת סמ"ק. ועיין מ"ש בהלכות נזקי ממון ס"ו, ובשו"ע חו"מ סימן תכ"א סוף סי"ג, דבכהאי גוונא דהתם מיירי בירושלמי. ראה בפנינוחים. 178. ערכין פ"ג דף טז ע"א וכפירוש הב' ברש"י שם ד"ה ושמעין. ראשית חכמה פרק דרך ארץ שענו ג. מ"א סק"ב. 179. רש"י שם ד"ה ושמעין (לפירוש הב'). 180. משלי כו, יד. 181. ערכין שם. הערת רבנו בגוף הסעיף: ועיין עוד מזה באבות דרבי נתן סוף פ"א — היה חבירו [יושב] בשוק ואומר: הקב"ה יחננו לפלוני היום יצאו מתוך ביתו מאה שוורים מאה רחלים ומאה עוים, ושמע הימנו סרדיוט אחר והלך ואמר להגמון, עמד והקוף את כל ביתו ונמל ממנו כל ממונו — עליו הכתוב אומר: מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו". 182. יומא דף ד ע"ב. סמ"ג לאוין ט. הגה"מ סוף הל' דעות. מ"א סק"ב. 183. פ"ב דיומא דף כב ע"ב. רמב"ם פ"ד מהל' תמידין ה"ד. מ"א שם. רש"י בשמואל א' ס"ו, טו, ד: "ויפקדם בטלאים — אמר לכל אחד ואחד שיקח טלה מצאנו של מלך, ואחר כך מנה את הטלאים, לפי שאסור למנות את ישראל, שנאמר כס: לא יספר מרוב". 184. מ"א שם. וכוה מיירי ביומא שם וברמב"ם שם ה"ג. 185. מ"א שם. וכוה מיירי ביומא שם וברמב"ם שם. 186. יומא שם. רמב"ם שם ה"ד. מ"א שם.

ביאורים

רפא בערמה.
רפב כגון שמספר סיפור שיש בו גנאי לפלוני, והוא מספר באופן שכאילו אינו מודע לגנאי שבדבר.
רפג כלומר הוא מספר על מעשה מסוים שיש בו גנאי, והשומעים מבינים שמדבר על מעשה מסוים "שעשה פלוני", אך המספר מראה עצמו כאילו אינו מודע שכן עשה פלוני.
רפד אותה ברכה — קללה היא לחברו (רש"י ערכין טז, א).
רפה הכוונה על כל דבר שאינו מפורסם, אף שאינו סוד.
רפו שנאמר (ויקרא א, א) "וידבר ה' אלי"

מאהל מועד לאמר" (יומא ד, ב), כלומר לא אמור הדברים [לאמר = לא אמור], אלא אם כן נותן לו רשות (רש"י שם), וזהו "לאמר", לך אמור (מחצה"ש).
 [ויש לציין שמדברי הרבי בכוכ"ה הזדמנויות (בנוגע לעצמו שגילה לחסידים דברים שהרבי הריי"ץ אמר לו בסוד, או מסר לו כתי"י והרבי הדפיסם על דעת עצמו, משום שהרבי הריי"ץ ידע שהרבי יפרסם אותם לחסידים), ניתן ללמוד שאם המספר יודע שהשומע אינו שומר לעצמו דברים ששומע, אלא הוא מעביר אותם הלאה (לטובת אחרים), והוא בכל זאת מספר לו — אין עליו איסור זה].

בְּתִיב 187: "יבא רצא במשפט על כל נעלם" רצב בסוף קהלת, לרבות רצג אפלו
ההורג פנה בפני חברו רצד 188.

מז. השח שיחת הלזן 189, והוא שיחת הילדות רצה וקלות ראש 190 — עובר

187. קהלת יב, יד. 188. חגיגה דף ה טע"א. וראה גם מ"א שם. 189. סוף פ"ק דיומא דף יט ע"ב. 190. רש"י שם
ד"ה ולא בדברים אחרים. וראה גם רש"י סוכה כח, א: "שיחת חולין — דברי הבאי ושחוק". וראה מ"א שם: "דבר ננאי
וקלות ראש". ויש שרוצים לגרום במ"א: "דבר הבאי וקלות ראש".

ביאורים

רצד וקצה דעת חברו בדבר (רש"י שם). גם
על כך יבוא למשפט, ואפילו עשה כן
בשוגג.

[בגמרא שם זהו דברי רב, אבל בהמשך
מובא: "ושמואל אמר: זה הרק [על הארץ]
בפני חברו ונמאס". וצ"ע למה השמיטו
רבנו. ואדרבה מהמובא לעיל בסי' צד משמע
שאיך קפידא לעשות כן בפני בני אדם. וראה
חדא"ג מהרש"א שם שהריגת כינה אינה
מוכרתת, משא"כ יריקה הוא מוכרת, ולכן
לדעת רב אינה אסורה. אבל לכאורה הדבר
תלוי גם במקובל כיום בין בני אדם, וכיום
יריקה שיש בה ליחה היא מאוסה יותר מאשר
הריגת כינה].

רצה ברש"י יומא יט, ב: "שיחת הילדים".
ועכ"פ המשמעות היא אחת: שיחות
שמדברים בגיל ילדות. כלומר, האיסור הוא
רק בשיחות הבאי שאין בהם שום תועלת.
וכן משמעות לשונו לקמן, שמותר לעסוק רק
"בדברים שיש בהם צורך".

וראה רבנו לקמן סי' שז ס"ב: "בני אדם
שסיפור שמועות ודברי חידושים [כלומר,
חדשות העולם] הוא עונג להם — מותרים
לספרם בשבת כמו בחול, אבל גם בחול אין
לבני תורה להרבות בשיחה זו, משום מושב
לצים". משמע שמעט מותר אפילו לבני תורה.
אך בהל' ת"ת פ"ג ה"ה מחמיר רבנו יותר
וכותב: "אבל דברים בטלים כלל וכלל לא".
ובתניא פכ"ה מבהיר: "והיינו כשעוסק
בדברים בטלים לגמרי שאין בהם צורך כלל
לעבודת ה'".

רפז שנאמר כם (בראשית לב, יג) "לא יספר
מרוכ" (רש"י שמואל א טו, ד).

רפח סוג של הטלת גורל: בוחרים מספר
מסוים על ידי גורל, ואז מונים את
האנשים הנמצאים שם עד שמגיעים למספר
הנבחר, והאדם שנמנה במספר זה — הוא
הזוכה בגורל. ובאופן זה אין הכוונה למנות
את האנשים אלא רק לברר את הזוכה בגורל,
ומכל מקום הדבר אסור.

וכן היה הדבר נעשה במקדש כשרצו
לבחור כהן ראשון לעבודה, וכדברי הרמב"ם
בהל' תמידין פ"ד ה"ג: "כיצד מפסיק?
עומדין בהיקף ומסכימין על מניין . . והממונה
אומר להם הצביעו, והן מוציאים אצבעותיהן
. . ומתחיל הממונה למנות מן האיש הידוע
שהסיר מצנפתו תחילה, ומונה על אצבעותיהן
וחוזר חלילה עד שישלים המניין שהסכימו
עליו, והאיש ששלם המניין אצל אצבעו —
הוא שיצא בפייס ראשון לעבודה".

רפט דהיינו שהטלת הגורל היא לדבר
מצוה.

רצ וכך עשו במקדש כשרצו לדעת איזה כהן
יזכה בתרומת הדשן מעל המזבח — ראה
יומא כב, א. רמב"ם הל' תמידין פ"ד ה"ד.
רצא בפסוק: "האלקים יבא", ואולי נשמט
בדפוס.

רצב אף על הנעלמות ממנו, שעשה שוגג,
הוא מביאו במשפט (רש"י חגיגה ה,
א).

רצג ממה שכתב "על כל" — אפילו דבר
מועט במשמע (רש"י חגיגה ה, א).

הַלְכוּת מִשְׁא וּמִתֵּן קִנּוּ

בַּעֲשֵׂה רצ"ו, שְׁנַאמֶר 191 "וּדְבַרְתָּ בָּם", "בָּם" — וְלֹא בְּדַבְרִים אֲחֵרִים 192 רצ"ז.

וְאִם אִם קָבַע עֵתִים לְתוֹרָה — לֹא יַעֲסֹק בְּשֵׂאֵר הַיּוֹם אֲלֵא בְּדַבְרִים שְׂיִישׁ בָּהֶם צֶרֶךְ 193, אֲבָל לֹא בְּשִׂיחַת הַיְלָדוֹת וְקָלוֹת רֹאשׁ, אֲלֵא יַחֲזֹר לְלַמּוּדוֹ. וְקָבִיעַת הָעֵת אֵינָה אֲלֵא לְהַחֲמִיר, שְׁלֹא יִמְשֹׁךְ כָּל הַיּוֹם בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ חֲמִצ, כְּמוֹ שְׁנִתְבָּאָר לְעֵיל סְעִיף א'.

י"ז. זְרִיזִים רצ"ט מְקַדְּיָמִים לְמַצּוֹת. וְאִין צֶרֶךְ לְהַקְדִּים יוֹתֵר מִעֲמֹד הַשְּׁחַר ש"א 194.

191. ואתחנן ו, ז. 192. יומא שם. 193. עיין רמב"ם ס"ק דאבות בענין הדבור בד"ה החלק הגי' ובד"ה החלק הה' — "החלק השלישי: הוא הדיבור המאוס, והוא הדיבור אשר אין תועלת בו לאדם בנפשו... כרוב סיפורי ההמון כמה שארע ומה שהיה, ואיך מנהג מלך פלוני בארמונו, ומה היתה סיבת מות פלוני, או עושר פלוני, ואלה יקראו אצל החכמים שיחה במלה, ואנשי המעלה ישתדלו בנפשם להניח זה הדיבור." "והחלק החמישי: והוא המותר, הוא הדיבור כמה שמויחד לאדם מסחורתו ופרנסתו ומאכלו ומשתתו ולבושו ושאר מה שצריך לו, וזה מותר, אין אהבה בו ולא מיאוס, אלא אם ירצה ידבר בו כמה שירצה, ואם ירצה ימנע, ובה החלק ישובח לאדם מיעוט הדיבור". 194. פ"ק דפסחים דף ט' ע"א. ובפרש"י שם ד"ה נבדוק. מ"א ד"ה זריזין.

ביאורים

לדבר בין לשמוע, כי בכל עת שאינו עוסק בפרנסתו — חייב לעסוק בתורה בכל עת שאפשר לו".

רצט הזריזים והזהירים בעשיית מצוות.

ש הזריזים מקדימים לעשות את המצוות המוטלות עליהם בהקדם האפשרי, השכם בבוקר. ראה לעיל סי' פט ס"א (לענין תפלה). ללעיל סי' קלא ס"ה ולקמן סי' תפח ס"ג (לענין הלל). לקמן סי' תקפד ס"ט (לענין ברית מילה). לקמן סי' תקפח ס"א (לענין שופר). אך למעשה אין מקדימים בכל הנ"ל לפני נץ החמה, כמבואר שם ושם.

וראה לעיל סי' צד ס"ה שאם הזריזות היא על חשבון קיום מצוה מן המובחר (אם היה ממתין) — אזי נכון להמתין.

שא בזריזותו של אברהם [לעקידת יצחק] נאמר (וירא כב, ג): "וישכם אברהם בבקר", שלא המתין עד הנץ החמה, ומכל מקום בלילה לא הקדים (רש"י פסחים ד, א). כלומר, אפילו לענין הכנה למצוה שעשייתה ביום — אין צריך להזדרז לקום לפני עלות השחר.

רצו משמעות לשונו שעובר בעשה ממש, ודלא כרמ"א ביו"ד סי' רמו סכ"ה שכתב "אסור לדבר שיחתן חולין", ומשמע מדבריו שאיסורו מדרבנן, והדרשה מפסוק הוא רק אסמכתא בעלמא (ע"פ לקו"ש ח"ח ע' 405 הערה 50). **רצז** ולא הבא מכלל עשה — עשה (מחה"ש סק"ב).

ובהל' ת"ת פ"ג ה"ה כתב רבנו: "ואם שח [בדברים בטלים] עובר בעשה, שנאמר ודברת בם, ולא בדברים בטלים".

רחצ בעסקיו. כלומר, בשביל שלא ימשך בעסקיו כל היום, ציוו חכמים לקבוע עתים לתורה. אבל זהו רק לחומרא ולא לקולא, ולכן גם מעבר לקביעות עתים צריך לנצל כל זמן פנוי מעסקיו ללימוד תורה.

וראה גם הל' ת"ת פ"ג ס"ו: "וגם המתפרנס ממעשה ידיו, ואפילו תורתו עראי בקביעות עתים — לא הותר לו מן התורה אלא לעסוק בעסקיו, שהם צרכי פרנסתו ומשא ומתן, ממה שאמרה תורה: ואספת דגן, אבל לא בדברים בטלים לגמרי, בין

הַלְכוּת מִשְׁא וּמִתָּן קִנּוּ

נא

יח. כָּל הַמַּחְנִיף בְּדַבַּר עֲבֵרָה^{טב} מִחֲמַת יְרֵאתוֹ מִפְּנֵי בַעַל עֲבֵרָה, וְאִינוּ חוֹשֵׁשׁ עַל יְרֵאת הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא¹⁹⁵ — עָנְשׁוֹ גְּדוֹל^{טג}.

אך אם מִתְיָרָא שְׁלֵא יִתְרַגְּנוּ — מִתָּר לֹאמַר לוֹ: "יִפֶּה עֲשִׂית", אֶפְלוּ עֲבַר עֲבֵרָה גְּדוֹלָה^{טד}¹⁹⁶, וְלֹא אָסְרוּ לְחַנְף אֶלָּא שְׁלֵא בְּמָקוֹם סִפְנָה¹⁹⁷.

יט. אֵל יַעֲמֵד אָדָם בְּמָקוֹם סִפְנָה^{שה} וַיֹּאמֶר שְׁעוֹשֵׂיין לוֹ גַם, שְׁמָא אֵין עוֹשֵׂיין לוֹ גַם. וְאִם עוֹשֵׂיין לוֹ גַם — מְנַבִּין לוֹ מְזִכְיוֹתָיו¹⁹⁸.

וַיֵּשׁ מִהַחֲכָמִים¹⁹⁹ שְׁהָיָה נִמְנָע לְעֵבֵר^{שו} בְּסִפְיָה שְׂיֵשׁ בְּהַ רְשָׁעִים גְּמוּרִים²⁰⁰, שְׁמָא נִפְקַד דִּין עֲלֵיהֶם^{טז} וַיִּתְפָּס עִמָּהֶם.

וַיֵּשׁ מִהַחֲכָמִים²⁰¹ שְׁהָיָה מַחְזִיר^{טז} לְעֵבֵר בְּסִפְיָה שְׂיֵשׁ בְּהַ יְהוּדִים וְאִינֵם יְהוּדִים, אָמַר שְׁהַשְׁטָן אִינוּ שׁוֹלֵט בְּשֵׁתִי אֲמוֹת^{טז}.

כ. כָּל מִי שְׁהִקְזוּ דָם וְאִין לוֹ בְּמָה לְהַבְרוֹת נִפְשׁוֹ^{טי} — נִתְּנוּ לוֹ חֲכָמִים עֲצָה, שְׂיִטַּל בִּידוֹ דִּינָר רַע^{שיא} וַיִּלְךְ אֶצֶל הַחֲנֻנִי וַיִּטְעֵם וַיֵּן אִם טוֹב הוּא

195. מ"א סק"ב מגמרא סוטה מא, ב. 196. תוס' שם ד"ה כל הובא במ"א שם. 197. הערת רבנו בגוף הסעיף: ועיין [באריכות] בספר ידאים סימן נה [ובחשלבם ס' רמח], ובכד הקמח [ערך חנופה], ובראשית חכמה שער הקדושה פי"ב [על חומרת איסור החנופה]. 198. פרק במה מדליקין דף לב ע"א. 199. רב מגמרא שם. 200. מגמרא שם: גוים. והמ"א [סוסק"ב כתב שהוא הדין בישראל מומר או רשע. 201. שמואל מגמרא שם.

ביאורים

- מקום סכנה".
- שו** את הנהר (רש"י שם).
- שז** על חטאיהם (רש"י שם).
- שח** מחזור ומחפש.
- שט** אינו יכול להזיק לשתי אומות בבת אחת.
- הערת רבנו בגוף הסעיף: ועיין מגן אברהם סוף סימן זה [שכתב: "אם כן בישראל מומר או רשע — לכולי עלמא אין לעבור עמו"].
- שי** לחזק את גופו אחרי שנחלש מהקזת הדם.
- שיא** שאינו יוצא בהוצאה (רש"י שם).
- אבל ראה לעיל סי' א ס"א לענין השכמת האדם לעבודת הבורא שיש לו להשכים לפני עלות השחר. ובפשטות יש לחלק בין עשיית מצוה פרטית לבין עבודת הבורא בכללות. **שב** ואומר לבעל העבירה: "יפה עשית"!
- שג** ראה סוטה מא, ב: א) נופל בגיהנם, ב) סופו נופל ביד הרשע שהחניף לו. ומזה שרבנו לא מפרט כאן העונש, וכתב "עונשו גדול", משמע שמתכוין לשני העונשים.
- דש** היינו אפילו עבירה של רציחה.
- שה** ראה גם ה' שמירת גוף ונפש ס"ו: "אסור לעבור תחת קיר נטוי או על גשר רעוע, או ליכנס לחורבה, או לילך בשאר

הַלְכוּת מִשְׁאָ וּמִתָּן קִנּוּ

נב

לְקִנּוּתוֹ שִׁיב, וְאַחַר כֵּן בְּשִׁירָצָה לְקִנּוּת לֹא יִקַּח הַחֲנּוּנִי אֶת הַדִּינָר, וְיִלָּךְ לוֹ
אֶצֶל חֲנּוּנִי אַחֵר וְיַעֲשֶׂה כֵּן, עַד שְׂיִטְעֵם רְבִיעִית שׁ"ג 202.

וְאִף עַל פִּי שְׂבִהָקְזָה שְׁלָנוּ אֵין חֲשֵׁשׁ כָּל כֵּן שׁ"ד, מִכָּל מָקוֹם יֵשׁ לְלַמּוֹד
מִזֶּה לְשֹׂאֵר חֲלִי שׁ"ו 203.

בא. בְּדַבְּרֵי תוֹרַה שׁ"ז — "עֵנָה כְּסִיל בְּאוֹלֶתוֹ, פֶּן יִהְיֶה חֶכֶם בְּעֵינָיו" 204.
אֶבֶל בְּדַבְּרֵי הָעוֹלָם שׁ"ח — "אֵל תַּעַן כְּסִיל בְּאוֹלֶתוֹ, פֶּן תִּשְׁוֶה
לֹ" 205 שׁ"ח.

202. שבת קכט, א ורש"י שם ר"ה לשב חנותא. מ"א שם ר"ה שבת. 203. מ"א שם. 204. משלי כו, ה. 205. משלי
כו, ה. פ"ב דשבת דף ל ע"ב. תנא דבי אליהו ס"פ יד [אות לח]. מ"א סוסק"ב.

ביאורים

שיב כדרך שהקונים עושים (ע"פ רש"י **שטז** אם מקניטו אדם על סתירות וקושיות
שם).

שיג שבשיעור זה די לו "להברות נפשו". איולתו.

שיד כנראה משום שהיו מקיזים פחות דם מאשר בזמן הגמרא.

שטו שאם אדם נזקק להברות נפשו ואין לו את האמצעים לכך, יוכל לעשות בדרך
הערמה הנזכרת כאן. **שיז** שהכסיל מקניטו בעניני העולם. **שיח** בפשטות הכוונה רק אם האדם הוא
"כסיל", אבל אדם רגיל שאינו כסיל ואין מטרתו להקניט — מותר לענות לו או
לשכנעו גם בעניני העולם.

פיענוחים^א

סימן קנה ס"א

"וכל היוצא מבית הכנסת לבית המדרש והולך ללמוד – זוכה ומקבל פני השכינה, שנאמר^ב ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון".

ועיין שם בתלים בת"י^ג – "אולין צדיקיא מן בית מקדשא לבית מדרשא, יתחמי לעות אורייתא דילהון קדם ה' דשכינתיה שריא בציון"^ד.

ובגמרא סוף מסכת מועד קמן דף כט ע"א – "כל היוצא מבית הכנסת לבית המדרש, ומבית המדרש לבית הכנסת"^ה, זוכה ומקבל פני שכינה, שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון".

ובמדרש רבה פרשת שמות סוף פ"ב – "דבר אחר: משה משה, הוא שלמד תורה בעולם הזה, והוא עתיד ללמד בעולם הבא, שעתידין ישראל לילך אצל אברהם ואומרים לו: למדנו תורה, והוא אומר: להם לכו אצל יצחק שלמד יותר ממני, ויצחק אומר: לכו אצל יעקב ששימש יותר ממני, ויעקב אומר להם: לכו אצל משה שלמדה מפי הקב"ה, הדא הוא דכתיב: ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון, ואין אלהים אלא משה, שנאמר^ו ראה נתתיך אלהים לפרעה".

ובירושלמי סוף פרק ד דשביעית – "עתידין הן חברין להתייגע מבתי כנסיות לבתי מדרשות, מה טעם: ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון".

אנו רואים כאן שבכל ציון וציון יש בו הוספה מיוחדת שאין בזולתו, וזה בנוסף לפירוש הפשוט שהביא רבנו בתוך הסעיף, ומקורו בסוף ברכות כמובא שם בשולי הגליון.

ה כלומר, שלומד בביהמ"ד כל היום עד שבא זמן תפלה ואז הוא יוצא מביהמ"ד לביהכ"ג, ולפי זה מדובר כאן בתלמיד חכם שתורתו אומנותו. אך יש לפרש שמדובר גם בבעלי עסקים, והפירוש הוא: היוצא מבית הכנסת לבית הבמדרש או מבית המדרש לבית הכנסת (ע"פ לקו"ש חי"ד ע' 173 הערה 7).

^ו שמות ז, א.

^ז כלומר, אף שאמרנו שלעיתיד יהיה הכל במנוחה, יגיעה זו יהיה להם לתלמידי חכמים, שילכו מבתי כנסיות לבתי מדרשות, וזה יהיה להם לנחת, שמתוך כך יזכו להתראות אל אלהים, כדכתיב ילכו מחיל אל חיל ואז יראה וגו' (פני משה שם).

^א הפיענוחים הם למקורות וציונים לס' קנה"קנו שצויינו (כנראה) ע"י רבנו הזקן, וצריכים פיענוח כדי להבינם אל נכון (רובם צויינו בתוך הסעיפים ומיעוטם בשולי הגליון).

^ב תהלים פד, ה.

^ג בתרגום יונתן (ראה רש"י תהלים יב, ז). אבל ראה מגילה ג, א שאסרו על יונתן לגלות תרגום על הכתובים, ולפי זה צ"ל שהפיענוח הוא: בתרגום ירושלמי.

^ד הולכים הצדיקים מבית המקדש לבית המדרש, תראה יגיעתם תורתם לפני ה' אשר שכנתו בציון. מכאן רואים את מעלת לימוד התורה שאף מבית המקדש הלכו לבית המדרש.

סימן קנו

סעיף א

"לא אמרו קביעת עתים לתורה אלא כמי שצריך לעסוק בדרך ארץ להחיות נפשו ונפשות ביתו, אבל מי שאין צריך לכך או שמתפרנס משל אחרים – חייב לקיים והגית בו יומם ולילה" כמשמעו".

וכן הוא בפירוש רש"י בתהלים סי' קימ על פסוק^ט "עת לעשות לה' הפרו תורתך" – "ראיתי נדרש באגדה: פירוש איש פנוי וטיילן העושה תורתו עתים – מפר ברית, שאדם פנוי צריך להיות יגע בתורה כל שעות היום".

ובילקוט שם^י – העושה תורתו עתים, מפר ברית, מאי טעמא? עת לעשות לה' הפרו תורתך^י. אמר רבי אלעזר: מה התינוק הזה מבקש לאכול כל שעות ביום – כך צריך אדם להיות יגע בתורה כל שעות ביום".

*

ועיין בסנהדרין פרק חלק דף צמ ע"ב, ובמנחות פי"א דף צמ ע"ב: צא ובדוק בו' – "שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל: כגון אני שלמדתי כל התורה כולה, מהו ללמוד חכמת יונית? קרא עליו המקרא הזה: לא ימוש ספר התורה הזה מפיד והגית בו יומם ולילה, צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית".

ושאר תנאי שם – "אמר רבי אמי: מדבריו של ר' יוסי נלמוד אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית, קיים מצות לא ימוש ספר התורה הזה מפיד. אמר רבי יוחנן משום ר"ש בן יוחי: אפילו לא קרא אדם אלא קרית שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש".

לא פליגי אלא כמי שצריך לעסוק בדרך ארץ – אינם חולקים על רבי ישמעאל שצריכים לעסוק בתורה יומם ולילה, אלא שהם מדברים על אלו שצריכים לעסוק במלאכה או בעסק רוב היום לצורך פרנסתם^{יב}, אבל אלו שמתפרנסים משל אחרים, גם הם מודים שצריכים לעסוק בתורה יומם ולילה כמשמעו.

שהוא פנוי מעסקי הזמן ואינו טרוד במחייתו – מחוייב ללמוד יומם ולילה בלי ביטול רגע כמימריה, רק הזמן שמתפלל והאכילה ומעט שינה. ואם הוא רוצה לקבוע עת, הוא מפר התורה, רק תמיד בתורת ה' יהיה הפצו, ובתורתו יהגה יומם ולילה. וענין מעלת קביעת העתים נאמר על מי שטרוד במחייתו או במלאכתו, אזי עכ"פ יקבע עתים לתורה. ואמר קובע עתים לשון רבים . . כי לא די בקביעת עת אחת, רק יהיה לו הרבה עתים בכל יום, דהיינו בכל העיתות שהוא פנוי מעסקיו וצרכיו".

יב ועל זה הם חולקים על רבי ישמעאל. ולכאורה קשה, והרי איפכא מצינו בברכות לה, ב: "לא

ח יהושע א, ה.

ט קיט, קכו.

י רמו תתעה.

יא וראה גם הל' ת"ת פ"ג ה"ה: "זוה שקובע עתים לתורה – דרשו עליו חכמים שהוא מיפר תורה, כמ"ש עת לעשות לה' הפרו תורתך". ושם ציין: "במדרש הובא בילקוט תהלים קיט רמז תתעז, ובשל"ה" [מסכת שבועות פרק נר מצוה אות כא]: "במדרש . . הקובע עתים לתורה מיפר תורה, שנאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך. ולכאורה תמוה, דהא קביעת עתים לתורה היא המעלה הראשונה שעליה האדם נשאל בתחלת דינו. אלא לא קשיא, אדם

פיענוחים

נה

ובאבות דרבי נתן פכ"א – "ושיחת הילדים כיצד? מלמד שלא יתכוין אדם להיות יושב ושונה בתוך ביתו, שכל זמן שאדם יושב ושונה בתוך ביתו ומשיח עם בניו ועם בני ביתו – נמצא בטל מן התורה, שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפוך והגית בו יומם ולילה. וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ כיצד? מלמד שלא יתכוין אדם לישב עם יושבי קרנות בשוק, שכל זמן שאדם יושב עם יושבי קרנות בשוק – נמצא בטל מן התורה, שנאמר אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חמאים לא עמד, כי אם בתורת ה' חפצו".

ובמדרש רבה ריש פתיחתא דאיכה י' – "ומאן אינון נטורי קרתא .. אלו סופרים ומשנים, שהם הוגים ומשנים ומשמרין את התורה ביום ובלילה, על שם שנאמר והגית בו יומם ולילה". וראה עוד שם באריכות דרשות נוספות במעלת לימוד התורה באופן תמיד.

ובקהלת רבה י' דף קמו, א^{טו} על פסוק^{טו} "בשפל קול המתנה .. מה מתנה זו בו"י – "בשפל קול המתנה, על ידי שבטלו מדברי תורה. אמר רבי שמואל בר נחמני: נמשלו דברי תורה כמתנה, מה מתנה זו אינה בטלה לא ביום ולא בלילה – כך דברי תורה נאמר בה: והגית בה יומם ולילה".

סעיף ב

ובשעושה מלאכה או נושא ונותן, לא תהיה בוונתו אלא כדי למצוא צרכי הנוף, כדי שיוכל לעבוד לבוראו, כמ"ש^{יח} בכל דרכיך דעהו ונו'.

ועיין מזה באבות דרבי נתן פי"ז^{טו}: "וכל מעשיך יהיו לשם שמים, לשם תורה, שנאמר בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך".

ובח' פרקים להרמב"ם פ"ה: ראוי לאדם להעביד כוחות נפשו כולם לפי הדעת .. ולשים לנגד עיניו תכלית אחת, והיא: השגת ה' .. כפי יכולת האדם .. וישים פעולותיו כולן, תנועותיו ומנוחותיו וכל דיבוריו, מביאים אל זאת התכלית, עד שלא יהיה בפעולותיו בשום פנים דבר מפועל ההבל, רצוני לומר פועל שלא יביא אל זאת התכלית". וראה עוד שם באריכות.

וראה הל' ת"ת פ"ג בקו"א (ד"ה והנה) שמבאר את הסוגיא באופן אחר, ועפ"ז מתרץ גם את הסתירה בין שתי הסוגיות.

יג ס' ב.

יד פרשה יב (א, ז).

טו כ"ה בדפוס ווארשא שם"ט.

טז קהלת יב, ד.

יז הובא גם ברש"י קהלת יב, ו.

יח משלי ג, ו.

יט הלכה ז.

ימוש ספר התורה הזה מפוך, יכול דברים ככתבן? תלמוד לומר: ואספת דנגך – הנהגת בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל; רבי שמעון בן יוחי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה, ודש בשעת דישה, וזורע בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה? אלא: בזמן שישראל עושין רצונו של מקום – מלאכתן נעשית על ידי אחרים .. אמר אביי: הרבה עשו כרבי ישמעאל – ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחי – ולא עלתה בידן".

סעיף ב

ויזהר לישא וליתן באמונה, שלא יחליף את דבורו, שנאמר^כ והינן צדק יהיה לך, שיהיה הן שלך צדק ולאן שלך צדק, כלומר כשאתה מדבר הן או לאו – קיים דברך והצדק אותם.

ועיין בהרמב"ם פ"ה מהל' דעות – "תלמיד חכם .. מחייב עצמו בדברי מקח וממכר במקום שלא חייבה אותו תורה, כדי שיעמוד בדבורו ולא ישנהו"^{כא}.

ופ"ז מהל' מכירה^{כב} – "הנושא ונותן בדברים בלבד, הרי זה ראוי לעמוד לו בדבורו, אע"פ שלא לקח מן הדמים כלום ולא רשם ולא הניח משכון, וכל החוזר בו, בין לוקח בין מוכר, אע"פ שאינו חייב לקבל מי שפרע – הרי זה ממחוסרי אמונה, ואין רוח חכמים נוחה הימנו"^{כג}.

ובפירוש המשניות סוף שביעית – "מי שמקיים דבריו ומחייב עצמו במקחו וממכרו אפילו בהסכם ובהבטחה בלבד אע"פ שלא היתה שם משיכה – רוח חכמים נוחה הימנו. ואמרו עליהם השלום^{כד}: והינן צדק שיהא הין שלך צדק, כלומר שאם הבטחת במשהו – קיים דברך. והינן בלשונינו כן".

ובשל"ה במסכת חולין שליו^{כה} דף קיד ע"א^{כו} גבי ענין משא ומתן באמונה – עיין שם באריכות. וראה שם שענין משא ומתן באמונה רמז^{כז} אפילו באורייתא, כדאיתא בפרק הזהב: תניא רבי יוסי בן יהודה אומר מה תלמוד לומר 'הינן צדק', והלא הין בכלל איפה היא? אלא לומר לך שיהא הן שלך ולאן שלך צדק. ופירש רש"י: כלומר, כשאתה מדבר הן או לאו – קיים דברך והצדק אותם".

וראה עוד שם^{כח}: "וכן המבטיח לחבירו בדיבור בעלמא, לעשות לו איזה טובה או איזה שירות או ליתן לו מתנת חנם, מחויב להיות נאמן בדיבורו. ובמתנה לא אמרן אלא במתנה מועטת, שהרי סמכה דעתו של מקבל כשהבטיחו, אבל מתנה מרובה אין בה חסרון אמונה, שהרי לא האמין זה שיתן לו דברים אלו עד שיקנה אותו בדברים שהם נקנים בהם. זה לשון ראשית חכמה^{כט}: אם הוא חייב לפרוע לכך זמן – יאריך הזמן בתחלה, כדי שלא יצא שקרן. ושמעתי שעל זה נאמר^ל: שפת אמת תכון לעד, ועד ארגיעה לשון שקר. רצונו לומר: מי שהוא שפת אמת – תכון לעד, פירוש שמאריך הזמן הרבה, כדי שבאמצעות הזמן ישלים דיבורו. אמנם מי שהוא אומר: ברגע הזה כעת מחר – הוא לשון שקר. והכוונה על קיצור הזמן הוא לשון שקר, שאפשר שלא תודמן לו בקשתו וימצא שקרן".

כ ויקרא יט, לו.
 כא והנה בכסף משנה שם כתב "מצאתי כתוב שיש נוסחא אחרת שכתב בה: אינו מחייב עצמו, והיא יותר נכונה".
 אך מלשון הרמב"ם בפיה"מ בסוף שביעית (המובא לקמן), משמע שהגורסא הנכונה היא "מחייב עצמו" ככפנים.
 כב הלכה ה.
 כג וראה גם שוע"ר חו"מ הל' מכירה ס"א.
 כד בבא מציעא מט, א.

כח פרק ג' מצוה (אות מט).
 כו דפוס אמסטרדם תנ"ח.
 כז משמע שזהו רמז בלבד, ולא דרשה גמורה. אך מלשון רבנו בפנים משמע שזהו דרשה גמורה.
 כח אות נב.
 כט שער הקדושה פרק י"ב אות נט.
 ל משלי יב, יט.

פיענוחים

נז

סוף סעיף ב

"ואפילו מפני השלום לא יבטיח שקר לחבירו, ולא אמרו: מותר לשנות מפני השלום, אלא בסיפור דברים שכבר עברו, ולא בדבר שלהבא".

ומכל מקום, צריך עיון קצת, כיון שהשלום גדול מכל המצות, כמו ש במדרש רבה פרשת חוקת על פסוק^{2א} בקש שלום ורדפהו – "לא פיקדה התורה לרדוף אחר המצות, אלא כי יקרא קן צפור, כי תפגע שור אויבך, כי תראה חמור שונאך, כי תחבוט ויתך, כי תבצור כרמך, כי תבא בכרם רעך, אם באו לידך אתה מצווה עליהם ולא לרדוף אחריהם, אבל השלום – בקש שלום במקומך, ורדפהו במקום אחר".

ובגמרא^{2ב} התיר לשנות דבורו מפני השלום – "ואמר רבי אילעא .. מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום, שנאמר^{2ג}: אביך צוה וגו' כה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו'".

והרי"ף פרק אלו מציאות^{2ד} כתב דלאו היתר הוא אלא מצוה – כדעת רבי נתן ביבמות שם: "רבי נתן אומר מצוה, שנאמר^{2ה} ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני, ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך וגו'".

אם כן מנלן דלשנות בלהבא אסור, שמא יש להתיר על דרך "בכל דרכיך דעהו" פ"ט דברכות דף סג ע"א – "אמר רבא אפילו לדבר עבירה". וברש"י שם ד"ה "בכל דרכיך – אפילו לעבור עבירה, דעהו – תן לב: אם לצורך מצוה הוא .. עבור עליה".

ועיין במדרש רבה פרשת בראשית פ"א¹²: "רב הונא בשם בר קפרא פתח, תאלמנה שפתי שקר וגו'¹³, אתפרכן, אתחרשן, אשתתקן"¹⁴.

ועיין באליה רבא¹⁵ – "וצ"ל דס"ל לספר חסידים כר' אילעא¹⁶, וצריך טעם למה. ואפשר דס"ל כר' נתן¹⁷, והא דנקט מותר, היינו לאשמעינן דלהבא לא די שאינו מצוה, אלא אפילו איסורא איכא. וצ"ל דהא דאמר¹⁸ לזבוח לה' באתי¹⁹ – מיקרי עבר".

ובפרי מגדים²⁰ – "עיין אליה רבה²¹ .. לזבוח עתיד הוא²², יעוין שם²³. ועיין מהרש"א

מא שמצוה לשנות מפני השלום.
מב ה' אומר לשמואל שיאמר לשאול לזבוח לה' באתי, אף שלמעשה הכוונה היתה לזבוח בשביל להזמין את דוד לאכילת הזבח.
מג אף שעל פניו נראה שזה אמור על העתיד, הכוונה היא על העבר, שאחרי שהוא יגיע לשם הוא יספר שהוא בא לשם כך, ואם כן השקר הוא על הזבח שכבר עשה.
מד א"א סק"ב.
מה ש"לזבוח לה' באתי" – נקרא לשון עבר.
מו שכן לשון "לזבוח" הוא לשון עתיד.
מז הגמרא יבמות סה, א מביאה בהוכחה מפסוק זה שמצוה לשנות מפני השלום, שנאמר (שמואל א מז, ב): "ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני וגו', וה' אומר לו "עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי", והרי "לזבוח הוא לשון עתיד, ונמצא שהוא משקר על להבא.

לא תהלים לד, מז.
לב יבמות סה, ב.
לג בראשית ג, מז.
לד יג, א (מדפי הרי"ף).
לה שמואל א מז, ב.
לו אות ה.
לז תהלים לא, יט.
לח לא זכיתי להבין הקשר לענין המובא כאן (אם מותר לשקר על העתיד מפני השלום), שכן שם מדובר על העונש המקבל מי שהוא בעל "שפתי שקר" בכלל, ולא למען השלום. ואולי כוונתו שכיון שעל שקר יש כאלו עונשים, הרי שבמחלוקת אם מותר לשקר בשביל השלום גם על העתיד – יש לנו לפסוק לחומרא.
לט סק"ב.
מ שרק מותר לשנות מפני השלום, ולכן רק מותר על העבר ולא על העתיד.

חידושי אגדות^מ כי באמת זכה שמואל^ט, רק שאמר שהליכה היה לזה, א"כ הוה לשעבר^{נא}.

סעיף ג

לא יפזר יותר מדאי.

בערבין פרק המקדיש שדהו דף כח ע"א במשנה – "מה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים כל נכסיו, על אחת כמה וכמה שיהא אדם חס על נכסיו".

וגמרא שם – "באושא התקינו, המבזבו אל יבזבו יותר מחומש".

ובכתובות פרק נערה דף נ ע"א – "מאי קרא? וכל אשר נתן לי עשר אעשרנו לך", וברש"י שם: "עשר אעשרנו, שני עישורין הוה ליהו חומש".

ועיין בפירוש רש"י פ"ב דביצה דף מז ע"א – ד"ה כל מזונותיו: "ויש לו לזוהר מלעשות יציאה מרובה, שלא יוסיפו לא שכר למזונות אלא מה שפסקו לו".

ובפ"ו דחולין דף פד ע"א – "מה תלמוד לומר אשר יצוד? לימדה תורה דרך ארץ, שלא יאכל אדם בשר אלא בהזמנה הזת". וברש"י שם: בהזמנה הזאת – כאילו הוא צד, שאינה מזומנת לו, כלומר לא יאכל בשר תדיר, שלא יעני".

סעיף ג

וכל המגביה לבנו כאלו כפר בעיקר, שנאמר^ב "ורם לבבך ושכחת את ה' וגו'".

ועיין פ"ה דברכות דף לב ע"א – "רב נחמן אמר מהכא: ורם לבבך ושכחת את ה'. ורבנן אמרי מהכא^ג: ואכל ושבע ודשן ופנה [אל אלהים אחרים]. ואי בעית אימא מהכא^ד: וישמן ישרון ויבעט".

ובילקוט פ' עקב רמז תתסה – "ואכלת ושבעת וגו' השמרו לכם פן יפתה וגו'^ה, אמר להם: הזהרו שמא תמרדו במקום, שאין אדם מורד במקום אלא מתוך שביעה, שנאמר^ו פן תאכל ושבעת וגו' ובקרך וצאנך ירכיון, מהו אומר אחריו: ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך וגו'".

ובפרשת האזינו רמז תתקמה – "אמר לו הקב"ה למשה: אמור להן לישראל כשאתם נכנסין לארץ אין אתם עתידים למרוד אלא מתוך אכילה ושתיה, שנאמר^ז כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותיו זבת חלב ודבש, ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים. אמר להם משה לישראל: כשאתם נכנסין לארץ אין אתם עתידין למרוד אלא מתוך אכילה

מח יבמות שם.

מט כמובא שם פסוק ה': "ויאמר שלום לזכות לה' באתי, התקדשו ובאתם איתי בזבח".

נ והאמת שההליכה היתה בשביל להמליך את דוד.

נא שהרי כבר בא.

נב דברים ת, יד.

נג שם לא, כ.

נד שם לב, טו.

נה שם יא, טז.

נו שם ת, יז.

נז שם לא, כ.

פיענוחים

נמ

ושתיה ומתוך שלוח, שנאמר פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירביון, מה נאמר בהם: ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך".

סעיף ד

מצות עשה לידבק ביודעי ה' ותורתו.

רמב"ם בספר המצוות בעשין סימן ו – "והמצוה השישית היא שצונו להדבק עם החכמים .. כדי שיגיע לנו בזה להרמות במעשיהם [ולידע] הרעות האמתיות מדבריהם". וגם הרמב"ן בהשגות שם סי' ז מודה לזה – "והנראה אלי כי הכתוב הזה וכו תדבק, מצוה שנשבע בשמו לקיים מצותיו ית' .. שתדביק נפשך אל מצותיו ואל עבודתו ותזרו אותה אליו בשבועות ואסרים לקיים חפצו .. וכפל עוד מצוה בענין הדביקה אמר .. ולדבקה בו, וממנו דרשו בספרי: הדבק בחכמים ובתלמידיהם".

וכל שכן שהמגלת אסתר שם סק"ב כתב שאין הגירסא כמ"ש הרמב"ן – "ומה שאמר עוד כי מוכו תדבק נפקא לן בזאת הסוגיא שהיא מצוה להשבע בשמו לקיים המצוה, זאת הגירסא משוכשת מראשה ועד סופה, והגירסא הנכונה היא אותה שלנו שאומרת דנפקא ליה מובשמו תשבע האחר, וכו תדבק נדרש להדבק בחכמים, וגם נכפל בו הצווי שהוא ולדבקה בו".

וכן הוא בפ"ק דתמורה דף ג סוף ע"ב בדבריו^ט – "ובשמו תשבע, ההוא מיבעי ליה לכדרב, דאמר רב גידל אמר רב: מנין שנשבעין לקיים את המצוה? שנאמר נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך, הכתיב קרא אחרינא: וכו תדבק ובשמו תשבע".

וכן פירש רש"י שם – "דתרי קראי כתיבי ובשמו תשבע, חד בואתחנן וחד בוהיה עקב, חד מיבעי ליה דנשבע לקיים את המצוה, ואידך לשבועת אמת".

סמ"ג עשין סי' ח – "מצות עשה להדבק בחכמים כדי ללמוד ממעשיהם, שנאמר^ט וכו תדבקון".

סוף סעיף ד

ועוד דרשו בספרי שם: ולדבקה בו – למד דברי אנדה, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם.

ועיין באבות דרבי נתן פכ"מ^ט: "כל מי שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש – לא טעם טעם של יראת חטא".

ועיין בנמרא פרק בתרא דיומא דף עה ע"א על פסוק^ט "והמן כורע גד הוא"^{טב} – "אחרים אומרים, גד – שדומה להגדה שמושכת לכו של אדם כמים"^{טג}.

טב צ"ע שהרי בנמרא שם מוכא הפסוק (שמות כו, לא):
"והוא] כורע גד לבן". ובפרט לפי פירוש המהרש"א
המוכא בהערה הבאה.
טג וראה חדא"ג מהרש"א שם: "ולפ"ז יהיה לבן מלשון
לב, דכמו שהאגדה זו מושך לב אדם לדברי תורה –

נח שזה שמותר להשבע לומדים מ"ובשמו תשבע" ולא
מ"וכו תדבק".
נט דברים יג, ה.
ס הלכה ז.
סא במדבר יא, ז.

והוא מהמכילתא^{טו} — "והוא כזרע גד .. ר' אלעזר המודעי אומר: דומה לדבר הגדה, שהוא מושך לבו של אדם"^{טז}.

סעיף ה

מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד [מישראל] כגופו.

רמב"ם בספר המצות סי' רז — "שצונו לאהוב קצתנו את קצתנו כמו שנאהב עצמנו, ושתהיה חמלתי ואהבתי לאחי כחמלתי ואהבתי לעצמי, בממונו ובגופו וכל מה שיהיה ברשותו או ירצה אותו, וכל מה שארצה לעצמי ארצה לו כמוהו, וכל מה שאשנא לעצמי או למי שידבק בי אשנא לו כמוהו, והוא אמרו יתעלה ואהבת לרעך כמוך".

פ"ו מהל' דעות ה"ג — הובא בפנים.

ספר החנוך פ' קדושים סי' רמג — לאהוב כל אחד מישראל אהבת נפש, כלומר שנחמול על ישראל ועל ממונו כמו שאדם חומל על עצמו וממונו .. ואמרו בספריו: אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה, כלומר שהרבה מצוות שבתורה תלויין בכך, שהאהוב חבירו כנפשו לא יגנוב ממנו, ולא ינאף את אשתו, ולא יונהו בממון ולא בדברים, ולא יסיג גבולו, ולא יזיק לו בשום צד .. שורש המצוה ידוע, כי כמו שיעשה הוא בחבירו כן יעשה חבירו בו, ובוה יהיה שלום בין הבריות .. והמתנהג עם חבירו דרך אהבה ושלום ורעות ומבקש תועלתם ושמת בטובם — עליו הכתוב אומר^{טז} ישראל אשר כך אתפאר".

גמרא שבת פרק במה מדליקין דף לא ע"א — "מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, אמר לו: גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת, דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל, גייריה. אמר לו: דעלך סני לחברך לא תעביד — זו היא כל התורה כולה, ואידך — פירושה הוא, זיל גמור".

מדרש רבה פ' בראשית ס"פ בד — "בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול בתורה, ר"ע אומר ואהבת לרעך כמוך, זה כלל גדול בתורה, שלא תאמר הואיל ונתבזיתי יתבוה חברי עמי, הואיל ונתקללתי יתקלל חבירי עמי, א"ר תנחומא אם עשית כן דע למי אתה מבוה, בדמות אלהים עשה אותו".

סעיף ו^{טז}

ועיין לעיל^{טז} בהגה"מ שם רפ"ו — "ודוקא שהוא רעך בתורה ובמצות, אבל אדם

בברייתא מופיע "כמים", ובמכילתא לא נזכר "כמים".

טו ישעיה מנז, ג.

טז הקטע עליו מוסב ההערה דלקמן נשמט בשוע"ר, ואין ברור בודאות אם הוא מוסב על מצות אהבת ישראל או איסור שנאת ישראל. וראה לעיל שם במקורות.

טח נראה שהכוונה להגה"מ שהובא בסעיף החסר בדפוס, אודות שנאת אדם רשע מישראל, וכאן שב ומצוין אליו.

כך המן מושך לב אדם לאכילה, לפי שהיה טועם בו כל הטעמים, וכדאמרינן: רווחא לבסומי שכוח".

סד בשלה, פרשת ויסע פ"ו, ב.

סה מה שמדגיש שהדרש הזה מובא במכילתא, יש לומר מכיון שבגמרא שם מופיע בשם "תניא" סתם, מבהיר רבנו שמקור הברייתא מהמכילתא.

אלא שיש שני שינויים: א) בברייתא מופיע בשם "אחרים אומרים", ואילו במכילתא בשם "רבי אלעזר המודעי", ואילו "אחרים אומרים" במכילתא פירוש אחר. ב)

רשע שאינו מקבל תוכחה – מצוה לשנאתו, שנאמר יראת ה' שנאת רע, ואומר הלא משנאיך ה' אשנא וגו'".

ובספר החנוך סוס"י רלח – "והעובר עליה וקבע שנאה בלבו לאחד מכל ישראל הכשרים, עבר על לאו זה. אבל בשנאת הרשעים אין בו איסור, אלא מצוה לשנאותם אחר שנוכח אותם על חמאם הרבה פעמים ולא רצו לחזור בהן, שנאמר הלא משנאיך ה' אשנא ובתקומיך אתקומט".

ועיין בשו"ע חו"מ סי' ערב סי"א – "השונא האמור בתורה לא מהנכרים הוא אלא מישראל, והיאיך יהיה לישראל שונא, והכתוב אומר: לא תשנא את אחיך בלבבך? אמרו חכמים: כגון שראהו לכדו שעבר עבירה והתרה בו ולא חזר, הרי מצוה לשנאותו עד שיעשה תשובה וישוב מרשעתו".

סעיף ז

ואם לא קיבל ממנו יחזור ויוכיחנו.

גמרא פ"ה דשבת דף נד סע"ב – "פרתו של רבי אלעזר בן עזריה^{סס} .. תנא: לא שלו היתה, אלא של שכינתו היתה, ומתוך שלא מיחה בה נקראת על שמו .. כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה – נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו – נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו – נתפס על כל העולם כולו".

ודף נה ע"א – "אמר ליה רבי זירא לרבי סימון: לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא, אמר ליה: לא מקבלי מינאי, אמר ליה: אף על גב דלא מקבלי לוכחינהו מר".

רפ"ו דשבועות דף לט סע"א – "וכשלו איש באחיו, איש בעון אחיו, מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה, התם שיש בידם למחות ולא מיחו".

הביאו בהנה"מ^ע – "ואפילו אם ספק בידו אם יקבלו דבריו צריך להוכיחו, כדמשמע התם בבמה בהמה".

סעיף ז

שנאמר הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים

גמרא ס"פ יש בערבין דף מז ע"ב – "מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו? שנאמר: הוכח תוכיח, הוכיחו ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחו? תלמוד לומר: תוכיח, מכל מקום".

תורת כהנים^{עו} – ומנין שאם הוכחתו ארבעה וחמשה פעמים חזור והוכח? תלמוד לומר: הוכח תוכיח".

ע הל' דעות פ"ו אות ג.
עא קדושים פרשה ב פ"ד ה"ח.

סס היתה יוצאה [בשבת] ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים.

הובא בס' החנוך פרשת קדושים סי' רלמ"ב — "ואמרו בספרא: מניין אם הוכחתו ארבע וחמש פעמים ולא חזר, שאתה חייב לחזור ולהוכיח, תלמוד לומר: הוכח תוכיח".
ועיין נמרא פרק אלו מציאות דף לא סוף ע"א — "אמר ליה ההוא מדרבנן לרבא: ואימא הוכח — חדא זימנא, תוכיח — תרי זמני? אמר ליה: הוכח — אפילו מאה פעמים משמע".

ובשיטה מקובצת שם — "הוכח אפילו מאה פעמים. קשיא לי הכא הא דגרסינן במסכת ערכין: הוכיחו ולא קבל מנין שחזור ומוכיחו, תלמוד לומר תוכיח, אלמא הוכח לא משמע אלא פעם אחת.

ואיכא למימר: הוכח אפילו מאה פעמים במשמע בשני דברים, כגון אם הוכיחו אעבירה אחת ולא קבל — לא יאמר לעולם לא אוכיחנו בעבירה אחרת, שהכל בכלל הוכח.

ועדיין אני אומר: אם הוכיחו בעבירה אחת ולא קבל לא יחזור ויוכיחו בה, שהרי לא קבל עליה הוכחה, תלמוד לומר: תוכיח.

ואכתי קשיא לן: דהכא מפקינן תוכיח לתלמוד לרב, והתם מפקינן ליה להך דרשא. ואפשר דתרתוי שמע מינה, דתוכיח לעולם משמע, ולכל אדם משמע.

ובגליון תוספות כתב וזה לשונו: הוכח אפילו מאה פעמים. בסוף יש בערכין דריש הוכח ולא קבל מנין שיחזור ויוכיח? תלמוד לומר תוכיח מכל מקום, ושמא מוכיח ולא קבל לא שמעינן מהוכח אפילו מאה פעמים, ומתוכיח מכל מקום, משמע ליה לדרוש כמה דרשות".

סעיף ז

עד שיכנו החומא או יקללנו.

ועיין פר"ח שם ע"ג — "עד שיכנו או יקללנו, וקשה: דאי בקללה דקילא סגי — למה לי הכאה? ויראה, משום דבפרק ג' דערכין ע"ד אמרינן: עד היכן תוכחה? רב אמר עד הכאה, ושמואל אמר עד קללה, רבי יוחנן אמר עד נזיפה. וכיון דרב ושמואל פליגי עליה דרבי יוחנן, דבנזיפה לא סגי — לא קיימא לן כוותיה.

והשתא מספקא ליה אי קיימא לן כוותיה [דרב], משום דרב ושמואל הילכתא כוותיה דרב באיסורי, או אם קיימא לן כשמואל, משום דבקללה הוו שמואל ורבי יוחנן תרי לגבי דרב דסגי בהכי.

והרמב"ם ז"ל פסק בפרק ו' מהלכות דעות ע"ה כרב להחמיר, משום דלדידיה ניהא קרא דיהונתן, דכתיב ע"ו ויטל שאול את החנית עליו להכותו. ולשמואל ורבי יוחנן צריך לדחוק כדדחינן בגמרא, דאגב חביבותא יתירתא דהוה ליהונתן ברוד מסר נפשיה.

עה הלכה ז.
עו שמואל א כ, לג.

עב הובא גם בספר המצות להרמב"ם מ"ע רה.
עג ס"ב.
עד טו, ב.

פיענוחים

סג

ומיהו מהכא שמעינן, דלכולי עלמא, אע"פ שאינו מחויב, אי בעי למימסר נפשו עד הכאה שפיר דמי. והפסק המחזור הוא לפסוק כשמואל, משום דהוי סברא מציעתא".

סעיף יא

וכן אם אמר בפני שלושה, שהרי זה כאומר בפניו, שאי אפשר שלא יגיע הדבר לאזניו.

ועיין תוס' פרק חזקת הבתים דף ל"ב ע"ב ד"ה לית ביה משום לישנא בישא^ט — "פירוש לאותו שאומר לפני ג', דבפרק יש בערכין^ט מיייתי עלה הא דא"ר יוסי: מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, פירוש שלא היה חושש אם ישמעו בעלים".

יש לפרשו ג"כ בהתוס' דערבין^ט — "כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא, פירוש כגון כה"ג דנורא בי פלוני, דאיכא למישמע דלא אמרה משום לישנא בישא, אבל אם הוא אמר דבר קנטור על חבירו, אפילו היה אומרה בפניו אית ביה משום לישנא בישא".

כלומר, אין סתירה בין דברי התוס' בשני מקומות אלו, שכן גם מה שכתבו התוס' בפרק חזקת הבתים "שלא היה חושש אם ישמעו הבעלים", יש לפרש "שלא היה חושש", משום שהיה יכול לומר לבעלים שלא התכוין ללישנא בישא, ולא "שלא היה חושש" מכך שהבעלים ישמעו את דברי הקנטור שלו.

סעיף י

איזהו רכיל זה שמועז דברים והולך מזה לזה לאומר כך וכך אמר פלוני כך וכך שמעתי על פלוני.

ולשון הכסף משנה שם כך הוא: שרכיל היינו האומר פלוני אמר עליך כך וכך, או עשה לך כך וכך כו" — כך מפרש הכסף משנה בדברי הרמב"ם, אבל רבנו העתיק את לשון הרמב"ם עצמו, ודלא ככסף משנה.

וזה לשון הסמ"ג שם⁹: איזהו רכיל? המגלה לחברו דברים שדבר ממנו אדם בסתר, והביא ראיה מהמשנה פ"ג דסנהדרין^{9א} — "ומניין לכשיצא לא יאמר: אני מזכה וחברי מחייבים אבל מה אעשה שחברי רבו עלי — על זה נאמר: לא תלך רכיל בעמך, ואומר הולך רכיל מגלה סוד".

והגמרא שם דף לא, א — "מניין לדיין שלא יאמר: אני מזכה וחברי מחייבין אבל מה אעשה שחברי רבו עלי, לכך נאמר לא תלך רכיל בעמך".

וכן משמע בערוך ערך לשון, וזה לשונו: "לא תלך רכיל, תרגום ירושלמי: לישנא תליתא".

פ לאוין ט.
פא כט, סע"א.

עז ה'ב'.
עח ערכין טו, ב.
עט טו, ב.

ועיין פ'ג דערביין דף מז ע"ב – "לשון תליתאי קטיל תליתאי, הורג למספרו ולמקבלו ולאומרו".

ופירוש רש"י ד"ה לישנא תליתאי – "זה לשון הרכיל, שהיא שלישיית בין אדם לחברו לגלות לו סוד".

והתוס' שם פירשו בענין אחר – "ואני מצאתי כתוב: לישנא תליתאי שהקיפה הקב"ה אחת של עצם ואחת של בשר והוא שלישי בתוכם".

ובהראב"ד בהלכות דעות רפ"י⁹⁹ משמע בפירוש רש"י – שעל דברי הרמב"ם: "יש עון גדול מזה עד מאד והוא בכלל לאו זה, והוא לשון הרע" – כתב הראב"ד: "לא, אלא קשה הראשון מן השני, שהראשון הוא תליתאי⁹⁹, והורג נפשות, והשני תנין⁹⁹, ואינו הורג אלא את עצמו, בינה זאת".

וכן משמע במדרש רבה ריש פרשת אמור⁹⁹ – "ולמה קורא שלישי שהוא הורג שלשה, האומרו והמקבלו והנאמר עליו".

סעיף יב

וכל המספר בטובתו של חבירו .. בפני רבים מהעם שיש לחוש שיש בהם אחד משונאיו – הרי זה אבק לשון הרע, שהוא גורם ששונאו יספר בגנותו.

רמב"ם בפירוש המשנה סוף פרק קמא דאבות סוף ד"ה החלק הה', דבכהאי גוונא מיירי בבבא בתרא דף קסד סע"ב – בנגמרא שם מסופר על רבי שמעון שישב וקרא תהלים לפני אביו רבי יהודה הנשיא, "אמר רבי: כמה מיושר כתב זה, אמר ליה: לאו אנא כתבתי, יהודה חייטא כתביה. אמה ליה: כלך מלשון הרע הזה .. דתני רב דימי .. לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו, שמתוך טובתו בא לידי רעתו". ומפירוש הרשב"ם שם משמע שהמספר עצמו יבוא לידי גנותו⁹⁹. אך הרמב"ם בפיה"מ שם כתב: "וכבר שיבח איש מן החכמים כתב איש סופר שהוצג לפניו במושב גדול, וגינה הרב את מי ששיבח כתב זה הסופר, ואמר לו: כלך מלשון הרע, רצונו לומר: שאתה תגרום לו גנות בשבחך אותו בהמון, ומהם מי שאוהבו ומהם מי ששונאו, ויצטרך השונאו כשישמע שבחו לזכור רעותיו, וזו תכלית הריחוק מלשון הרע".

שייך לסוף סעיף יב

ועיין עוד מה שכתב הגה"מ שם⁹⁹ סק"ג⁹⁹: בירושלמי⁹⁹ מותר בו' – "מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת, מאי טעמא? ואני אבא אחרך ומלאתי את דבריך"³.

פב שלא ירבה יותר מדאי, מתוך שמספר בגנותו ומדותיו – אי אפשר שלא יבוא לידי גנות".

פג הלכות דעות פ"ז.

פח הובא גם במ"א סק"ב.

פט פאה פ"א ה"א.

צ מלכים א, א יד. נתן הנביא אומר לבת שבע שהוא יבוא

פב הלכה ב.

פג שאדם שלישי מעביר בין אחד לשני.

פד שאחד מספר לשון הרע על השני.

פה כו, פ"ב.

פו וכמו שציין רבנו לדבריו בהלכה העוסקת בכך בסעיף יב: "אבל בפני אוהביו מותר לספר בשבחיו, ובלבד

פיענוחים

סה

והוא גם כן בילקוט ח"ב^{צא} רמז קסו – "מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת, מה טעם? ואני אבוא אחריו ומלאתי את דבריו".

ועיין מגן אברהם בשם הגהת סמ"ק^{צב} – "ודוקא למלך כשר, כמו נתן לדוד"^{צג}.

ועיין מ"ש בהלכות נזקי ממון ס"ו – שמותר למסור את המוסר, כשיש חשש שיחזור וימסרנו, "וכן מי שרגיל להכות הבריות ואי אפשר להציל ממנו אלא אם כן ימסרוהו, מצוה על כל אדם למסרו לנכרים שיקחו ממנו".

ובשו"ע חו"מ סימן תכ"א סוף סי"ג – "וכן הדין באדם הרואה אחד מישראל מכה חבירו, ואינו יכול להצילו אם לא שיכה המכה – יכול להכותו כדי לאפרושי מאיסורא". הובא גם בשו"ע ר"ה' נזקי גו"נ ס"ב^{צד}: "הרואה אחד מישראל מכה חבירו ואינו יכול להצילו מידו אם לא שיכה המכה – מצוה להכותו כדי להפרישו מאיסור".

דבכהאי גוונא דהתם מיירי בירושלמי^{צה} – כלומר הירושלמי מדבר לא סתם בבעלי מחלוקת, אלא בבעלי מחלוקת שרגילים להכות או בשעת הכאה, שמותר לומר עליהם לשון הרע, אם זה יועיל שיפסיקו להכות.

ונראה שבוה מבהיר רבנו מדוע לא הביא בפנים את דברי הירושלמי המובא בהגה"מ שמותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת, כיון שזה מדובר רק במקרים קיצוניים, כמו במוסרים ממון חבריהם והרגילים להכות הבריות.

ובשו"ע חו"מ ס' שפח לא מופיע כל זה. ואילו הדין המובא בהל' נזקי גו"נ כיון שמפורש להדיא בשו"ע ס' תכא העדיף לציין לשו"ע ולא להל' נזקי גו"נ שלו.

צה לא ברור האם כוונת רבנו שכך ביאר בהל' נזקי ממון (אלא שלא הגיע לדינו), או שכך מבאר עתה, שבוה מדובר, ואם כן לא מובן מה הכריחו לפרש כן. וגם צריך להבין מדוע מותר לדבר לשון הרע על מי שמכה חברו, והרי אסור למסור אותו לנכרים, כמובא בהל' נזקי גו"נ, ויש הבדל מי שרגיל להכות הבריות, למו שמכה פעם אחת, אף אם כוונתו בכך להפרישו מאיסור, שבשביל כך מותר להכותו, אך לא למוסרו.

אחריה לדוד, ויספר לו שארונתו המליך עצמו למלך אף שדוד הבטיח את המלוכה לשלמה. הרי שסיפר לשון הרע לדוד על מי שעושה מחלוקת, כדי להשקיט את המחלוקת.

צא מלכים א.

צב סימן ח אות כד.

צג שהפסיק את המחלוקת, אבל מלך רשע אולי יעורר יותר מחלוקת.

צד וצ"ע למה לא ציין רבנו לשם, בשם שציין להל' נזקי ממון. ואפשר שגם בהל' נזקי ממון היה רבנו מעדיף לציין לשו"ע ולא למה שכתב בעצמו, אלא שהוכרח לציין לנזקי ממון, מפני ששם ריכו המקרים שבהם מותר למסור,

הלכות שלא הוכחו בשו"ע"ר ממגן אברהם סי' קנו ס"ק ב

- (א) המכה חבירו והמחרפו אע"פ שאינו רשאי – אינו עובר משום "לא תשנא", ומ"מ עובר על "לא יוסיף" .. להכותו" (רמב"ם הל' דעות פ"ו ה"ה).
- (ב) החושד בכשרים – לוקה בגופו (יומא דף יט).
- (ג) אין ממגין פרנס על הצבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה מאחוריו (יומא כב, ב).
- (ד) בג' דברים מותר לשנות: במסכתא, כפוריא, באושפיזא – עיין בחו"מ סוס"י רסב.
- (ה) כתב הר"ש סוף שביעית: מי שהלך למקום שאין מכירים אותו והם סוברים שהוא שנה הרבה ומכבדים אותו ביותר – צריך לומר להם: לא שניתי כ"כ הרבה.
- (ו) אם שמע דין ונראה לו שהלכה כך – מותר לאמרו בשם אדם גדול כי היכי דליקבלי מיניה (עירובין דף נא ופסחים דף קיב). ובסוף מסכת כלה איתא: האומר דבר בשם חכם שלא גמרו ממנו – גורם לשכינה שתסתלק. וכ"ה בברכות דף כו, עיין שם בתלמודי רבנו יונה. וצ"ע.
- (ז) כל שאינו אומר דבר בשם אומרו – עובר בלאו (ראה הגהות רעק"א).
- (ח) וכן המספר לשון הרע דרך שחוק ודרך קלות ראש, כלומר שאינו מדבר בשנאה, הוא ששלמה אמר (משלי כו, יח): "כמתלהלה היורה זיקים היצים ומות וגו' ואמר הלא משחק אני".
- (ט) כתב הרמב"ם במגן המצות מצוה עג: להתודות לפני ה' מכל חטא שיעשה האדם, שנאמר (במדבר ה, ו) והתודו את חטאתם וגו'.
- (י) בחלק לא תעשה סימן קצה: שלא לאכול ולשתות דרך זולל וסובא, שנאמר (דברים כא, כ) "בנגו זה זולל וסובא".
- (יא) [מל"ת] רצט: שלא להכשיל תם בדרך, שנאמר (ויקרא יט, יד) "ולפני עור לא תתן מכשול". והמקום ינחנו בדרך אמת וישר.
- (יב) יזהר מחניפות וליצנות, כידוע.
- (יג) האי מאן דסייר נכסיה בכל יומא – משכח [איסתירא] (חולין קה, א).
- (יד) ישלש מעותיו: שליש בקרקע, שליש בפרקמטיא, שליש תחת ידו (בבא מציעא מב, א).
- (טו) "ואהבת לרעך כמוך" – הוי דן חבירך לכף זכות, עיין בשבת דף קכו.

- (טז) אל יוציא דבר מגונה מפיו, ולכן לא יאמר בתלמוד "ביצים" אלא "בעים" [יש"ש ב"ק פ"ד].
- (יז) מסכת דרך ארץ רבה ספ"ג: בעל הבית נכנס תחלה ואורח יוצא תחילה.
- (יח) הקורא לאברהם אברם – עובר בעשה ולא (ספ"ק דברכות).
- (יט) הנהגה מסעודת חתן ואינו משמחו – עובר בה' קולות (ברכות ו, ב).
- (כ) לא יאמר אדם: יש לי יותר ממה שהיה ראוי לי לפי מעשי ושעבודי נגד ה', דא"כ אומר: הקב"ה ותן הוא, אלא יסיים בה: זולת זכות אבות מסייע לי (יש"ש ב"ק פ"ה). ולי נראה דהקב"ה נותן שכר יותר, אך שאינו מוותר עבירה ומאריך אף.
- (כא) בשבת דף לא – בשעה שמכניסין אדם לדין שואלין אותו: נשאת ונתת באמונה? קבעת עתים לתורה? עסקת בפריה ורבייה? צפית לישועה? (פירוש לדברי הנביאים), פלפלת בחכמה? הבנת דבר מתוך דבר? ואעפ"כ אי יראת ה' היא אוצרו – אין, אי לא – לא.
- (כב) ועיין במדרש משלי שהאריך הרבה מה ששואלין לאדם אם למד שיעור קומה, ובעוונותינו הרבים אין אתנו יודע עד מה, וה' יתן חכמה.
- (כג) ברכות דף ז: רשע שהשעה משחקת לו – אל תתגרה בו.
- (כד) בשבת דף לג אמרינן: נשים דעתן קלות, דלמא מצערי להו ומגלי לן, אזלו משו במערתא. משמע שמותר לו לברוח כשיש סכנת נפשות אע"פ שמתוך זה גורם צער לחבירו. ומשמע שהוא מחוייב לסבול צער כדי שלא יהרג חבירו בחנם.
- (כה) ברכות סד, א: כל הדוחק את השעה – שעה דוחקתו, וכל הגדחה מפני השעה – שעה גדחה מפניו.

ש"ד אצ"ל א"ל ה"ה ק"ה

פתי קולו וקונו סו מעו ששית עטאות ועל"ה (לוק)

אזכרתי עצמו בע"ה טעם וטעם בקנינות פ"י שיהא

בקימ ונתן אדב"ה בס"א וז"ל אומ' רש"א אס"ל

עצמו א"ל וס"ב ז"ל אדב"ה ב"מ (רש"י ק"ה פ"ה)

וקב"ד) שטב"ה מטה יהדות ש"ל ב"מ א"ל א"ל

נש"ו א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

עצמו א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

שטב"ה א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

ב"מ א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

ש"ד א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

ב"מ א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

ש"ד א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

ב"מ א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

ש"ד א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

ב"מ א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

ש"ד א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

ב"מ א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

ש"ד א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

ב"מ א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל א"ל

ISBN 978-0-8266-5125-9

9 780826 651259